

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
2019 -YL-122

İNSANİ YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ
ALANINDA GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN
ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

HAZIRLAYAN
Zübeyde CEYLAN ÇAKMAK

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. İsmet ATEŞ

AYDIN- 2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Zübeyde CEYLAN ÇAKMAK tarafından hazırlanan “İnsani Yoksulluk ve İnsani Gelişme Endeksi Alanında Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaştırılması” başlıklı tez, 02/08/2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun ..... tarih .....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdür

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

02 / 08 / 2019

Zübeyde CEYLAN ÇAKMAK

ÖZET

İNSANİ YOKSULLUK VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ ALANINDA GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Zübeyde CEYLAN ÇAKMAK

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmet ATEŞ

2019, XIV +80 sayfa

Günümüzde toplumların karşılaştığı en önemli sıkıntıların başında gelen yoksulluk, zamanla küresel bir boyut kazanmıştır. Yoksulluk kavramı kuşkusuz ki yalnızca gelir düzeyi ile ele alınamaz. Bununla beraber eğitim, sağlık ve toplumsal adalet gibi kıstaslar da yoksulluğu tanımlamaktadır. Yoksulluğu ifade eden birçok yaklaşım mevcuttur. Çok boyutlu yoksulluk ile birlikte insanı merkez alarak kalkınmayı anlatan Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı ele alınır. Dünya Bankası, IMF ve AB gibi uluslararası kuruluşlar yoksulluğa farklı tanımlar kazandırmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın insani gelişme kavramını yenilemesiyle insani kalkınma önem kazanmıştır. Bu amaçla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiş olan İnsani Gelişme Endeksi, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma düzeylerini her alanda inceleyen geniş perspektifli endeks olarak karşımıza çıkan önemli bir ölçüttür. Bu tez çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin ölçümlenmesi, değerlendirilmesi ve karşılaştırılması hususunda temel endeksler ele alınmış olup detaylı bir analiz yapılmıştır. Analizler yapılırken gelişmekte olan ülkelerin neden gelişmiş ülkelere kıyasla geride kaldıkları ve temel endekslerde karşılaştırmalı olarak neden yoksulluk döngüsünden çıkamadıkları Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Endeksi güncel raporu ile ele alınarak grafikler yardımıyla yorumlanmıştır. Bu yorumlamalar ve incelemeler yapılırken yalnızca maddi bir gelişmişlik ele alınmamış olup toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyo-ekonomik yaşam ve birey-toplum ilişkisi gibi konular da ele alınarak, gelişmekte ve gelişmiş olan ülkeler kıyaslamasında rapor kapsamlı bir hale getirilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: İnsani Yoksulluk, İnsani Gelişme, Kapasite Yaklaşımı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Endeksi, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaştırılması.

ABSTRACT

COMPARİSON OF DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRİES İN THE FİELD OF HUMAN POVERTY AND HUMAN DEVELOPMENT

İNDEX

Zübeyde CEYLAN ÇAKMAK

MScThesis at Economics

Supervisor: Prof.Dr. İsmet ATEŞ

2019, XIV +80 pages

Poverty, which is one of the most important problems faced by societies today, has gained a global dimension in time. The concept of poverty cannot be dealt with only by income rate. However, criteria such as education, health and social justice define poverty. There are many approaches to expressing poverty. The capacity approach of Amartya Sen, which discusses human-centered development together with multidimensional poverty, is discussed. International organizations such as the World Bank, the IMF and the EU have introduced different definitions of poverty. Human development has gained importance as the United Nations Development Program renews the concept of human development. The Human Development Index, developed by the United Nations Development Program, is an important criterion that examines the development levels of all developed and developing countries in all areas. In this thesis, the basic indices for the measurement, evaluation and comparison of the development levels of developed and developing countries were examined and a detailed analysis was made. In the analysis, why the developing countries remained behind compared to the developed countries and why they could not get out of the poverty cycle comparatively in the basic indices were evaluated with the help of the charts by taking the current report of the Human Development Index of the United Nations Development Program. While making these interpretations and reviews, not only material development has been handled and issues such as gender inequality, socio-economic life and individual-society relation have been considered and the report has been extensively analyzed in developing and developed countries.

KEYWORDS: Human Poverty, Human Development, Capacity Approach, United Nations Development Program, Human Development Index, Comparison of Developed and Developing Countries.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kalkınma düzeyleri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi Raporu'nun belirlediği baz kriterler çerçevesinde incelenmiş olup, raporda var olan istatistiki veriler yardımıyla yorumlanmıştır. Ülkelerin gelişmişlik ve kalkınma farklılıklarının incelenmesini teze yansıtırken resmi raporlarda açıklanan sayısal veriler haricinde toplumların sosyo-ekonomik yaşam biçimleri de ele alınmış olup ülkelerin kendi coğrafyasına ve kültürüne göre spesifik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerle çalışmanın nesnel bir bakış açısı kazanması ve doğru saptamalara ulaşması hedeflenmiştir.

Çalışma üç ana bölüm şeklinde ele alınmıştır. Birinci bölüm geniş kapsamlı yoksulluk incelemesiyle başlanıp, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiş İnsani Gelişme Endeksi'nin tanımı, gelişimi ve göstergeleri ile ikinci bölüme devam edilmiş, son olarak da bu İnsani Gelişme Endeksi Raporu'nun gösterge verilerini kullanarak grafiklerle yorumlamalar yapıp son bölüm olan üçüncü bölümle beraber çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bana desteğini esirgemeyen ve tez çalışmamı başlamamdaki motivasyon kaynağım olan değerli hocam tez danışmanım Sayın Prof. Dr. İsmet Ateş'e tezimin tüm aşamaları için göstermiş olduğu ilgi ve emek için, aynı zamanda değerli eleştirileriyle tezin şekillenmesinde yardımcı olan jüri üyeleri Prof. Dr. Tülin CANBAY ve Doç. Dr. Funda ÇONDUR'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans çalışmamın ortaya çıkmasında manevi desteklerini esirgemeyen canım aileme ve hayatımın her alanında olduğu gibi tez çalışmamı hazırlarken de her aşamada bana yardımcı olan sevgili eşim Şahan Çakmak'a sonsuz teşekkür ederim.

Zübeyde CEYLAN ÇAKMAK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	3
1. YOKSULLUK KAVRAMI	3
1.1. Yoksulluk Tanımı ve Unsurları	3
1.1.1. Mutlak Yoksulluk	4
1.1.2. Göreli (Nispi) Yoksulluk	5
1.1.3. İnsani Yoksulluk	5
1.1.4. Gelir Yoksulluğu	6
1.2. Yoksulluğa Neden Olan Faktörler	7
1.2.1. Küreselleşme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	7
1.2.2. Sosyal Dışlanma	8
1.2.3. Demografik Unsurlar	9
1.3. 1960'lı Yıllardan İtibaren Kurumların Yoksulluk İncelemeleri	10
1.3.1. Dünya Bankası ve IMF'nin Bakışı	10
1.3.2. Avrupa Birliği Bakışı	11
1.3.2.1. Avrupa Birliği'nin yoksulluk bakışı	11
1.3.2.2. Avrupa Birliği'nin sosyal dışlanma bakışı	12

1.3.2.3. Sosyal dışlanma yaklaşımına yönelik eleştiriler.....	13
1.3.2.4. Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı ve insani gelişme kavramına etkisi.....	14
1.3.3. İnsani Yoksulluk Yaklaşımı.....	16
1.3.4. İnsani Gelişme Kavramı	17
1.3.5. İnsani Gelişme Kavramına Çok Boyutlu Yaklaşım.....	18
2. BÖLÜM	20
2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ	20
2.1. Kalkınma Göstergeleri Olarak İnsani Gelişme Endeksi	20
2.1.1. İnsani Gelişme Endeksi.....	20
2.1.2. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları	21
2.1.2.1. Uzun ve sağlıklı bir yaşam	22
2.1.2.2. Bilgiye Erişim.....	23
2.1.2.3. İyi bir yaşam standardı	23
2.1.3. Geliştirilen İnsani Gelişme Endeksleri	24
2.1.3.1. Eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi	24
2.1.3.2. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi	26
2.1.3.3. Cinsiyet gelişme endeksi	26
2.1.3.4. Çok boyutlu yoksulluk endeksi	27
2.1.4. İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi ve Değişiklikler	29
2.1.5. İnsani Gelişme Endeksi'ne Yönelik Eleştiriler.....	33
2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Endeksi ile İlişkisi	34
2.2.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.....	34
2.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Faaliyet Alanları Nelerdir?	35
2.2.2.1. Yoksulluğun azaltılması	35
2.2.2.2. Kapsayıcı ve demokratik yönetim	37

2.2.2.3. Krizlerin yönetimi	36
2.2.2.4. İklim değişikliği ve çevre etkisi	37
2.2.2.5. Kadının güçlenmesi	38
2.2.3. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve İnsani Gelişme Endeksi	40
3. BÖLÜM	43
3. İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ ALANINDA GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER KARŞILAŞTIRILMASI	43
3.1. İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri ve Ülkeler	43
3.2. İnsani Gelişme Endeksi Eğilimleri	45
3.2.1. Gelir Düzeyi Endeksi Göstergeleri	49
3.2.2. Sağlık Endeksi Göstergeleri.....	51
3.2.3. Eğitim Endeksi Göstergeleri	55
3.3. Cinsiyet Gelişme Endeksi Göstergeleri	56
3.3.1. Cinsiyete Bağlı Gelir Düzeyi Endeksi Göstergeleri	56
3.3.2. Cinsiyete Bağlı Sağlık Endeksi Göstergeleri.....	59
3.3.3. Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri	62
3.4. İnsani Gelişme Endeksi Raporu Ek Göstergeleri.....	65
3.4.1. İşsizlik ve İstihdam Göstergeleri	65
3.4.2. Refah Algısı Göstergeleri	68
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	72
5. KAYNAKLAR	75
ÖZGEÇMİŞ	80

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. İnsani Gelişme Endeksi'nin Boyutları.....	22
Şekil 2.2. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin Boyutları	28
Şekil 2.3. 2018 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Sonuçları	29
Şekil 3.1. İnsani Gelişme Endeksi Değerleri'nin 1990-2017 Yılları Arasında Ülkelere Göre Gruplandırması	44

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 2.1. 1990-2015 Yıllarının İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleriyle Değerlendirilmesi.....	33
Tablo 3.1. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri	46
Tablo 3.2. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri	47
Tablo 3.3. Gelişmemiş Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri	48
Tablo 3.4. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Beklenen ve Ortalama Okullaşma Oranı(Yıl)	63
Tablo 3.5. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Beklenen ve Ortalama Okullaşma Oranı (Yıl)	64
Tablo 3.6. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik ve İstihdam Oranları	66
Tablo 3.7. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik ve İstihdam Oranları	67
Tablo 3.8. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Refah Algısı Göstergeler	69
Tablo 3.9. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Refah Algısı Göstergeleri	70

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1. İnsani Gelişme Endeksi'nde İlk 10 Sırada Yer Alan Gelişmiş Ülkelerin Gelir Düzeyi Göstergeleri	49
Grafik 3.2. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerin Gelir Düzeyi Göstergeleri	50
Grafik 3.3. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri.....	51
Grafik 3.4. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri.....	52
Grafik 3.5. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri.....	54
Grafik 3.6. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri.....	55
Grafik 3.7. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Kişi Başına Milli Gelir (2011 SGP- \$).....	57
Grafik 3.8. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Kişi Başına Milli Gelir (2011 SGP- \$).....	58
Grafik 3.9. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Yaşam(Yıl).....	60
Grafik 3.10. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Yaşam(Yıl).....	61

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMKP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EUİGE	: Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HDI	: İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index)
HDR	: İnsani Gelişme Raporu
HIV	: İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü (Human Immunodeficiency Virus)
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İGR	: İnsani Gelişme Raporu
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
MUD	: Ahlaki Sınıf altı Tartışması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RED	: Yeniden Dağıtım Tartışması
SGP	: Satın alma Gücü Paritesi
SID	: Sosyal Entegrasyon Tartışması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

Yoksulluk kavramı ilk başta ekonomik bir sorun olarak değerlendirilirken ülkelerin gelişmişlik düzeylerine etkisinin tartışılması, konunun uluslararası kuruluşlar tarafından yeniden genişletilmesine neden olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte yoksulluk kavramı çok boyutlu olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve diğer kuruluşların katkısı ile olmuştur. Avrupa Birliği yoksulluğu; göreceli yoksulluk olarak değerlendirirken, Amartya Sen ise “sosyal dışlanma” kavramı ile farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına yapılan eleştiriler “insani gelişme” kavramını gündeme getirmiştir. 1997 yılında yayınlanmış olan İnsani Gelişme Raporu; insani gelişme ile birlikte “insani yoksulluk” tanımını geliştirmiştir. Her yıl güncelleme yapılan bu rapor, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın en önemli kavramlarından biri olan insani gelişme, gelir ve tüketim dengesinden ortaya çıkan ekonomik sistemin sadece kendi başına ilerleyen bir sistem olmasının yanında, kalkınma kavramına da dikkat çekmektedir. Kalkınmanın olabilmesi için gerekli olan en önemli çözüm ise ‘insan merkezli’ yaklaşımdır.

Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluk tanımı, yoksulluk yaklaşımları ele alınmıştır. Yoksulluk yaklaşımlarında; Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşların yaklaşımlarına yer verilmiştir. Amartya Sen’in ‘sosyal dışlanma’ kavramı ve yoksulluk tanımı ile birlikte değerlendirilmesi yapılmıştır. ‘İnsani Yoksulluk’ yaklaşımının ortaya çıkışı anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yoksulluk tanımının açıklaması yapılırken, insani merkeze alarak geliştirilmiş olan “insani gelişme” kavramı, çalışmanın en önemli kavramı olarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. İnsani gelişme endeksi hesaplama yöntemi ve bu endekste yapılan güncellemeler ile geliştirilen endekslere yer verilmiştir. İnsani gelişme endeksine yöneltilen eleştirilere değinilmiştir. İnsani Gelişme Raporu hakkında yapılan bilgilendirmeler ışığında, İnsani Gelişme Endeksi’nin BMKP’nin faaliyet alanlarına etkisi ile birlikte Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne de yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise; İnsani Gelişme Raporu’nun 2018 yılı güncellemesinde yer alan istatistiki verilerle, insani gelişme endeksi göstergelerini

kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Ülkelerin karşılaştırılmasında geniş ve daha sağlıklı verilere ulaşabilmek adına farklı kıtalarda yer alan, farklı sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya sahip olan seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yer almaktadır.

1. BÖLÜM

1. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk kavramı en genel biçimde insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirden yoksun kalma durumudur. Bireylerin ise hangi ihtiyaçlarının temel ihtiyaç olarak kabul edilebileceği durumu toplum içerisinde bireye göre ve bulunduğu zamana göre değişmektedir. Yoksulluk kavramını asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimleri karşılamaya yeterli gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlayan bir diğer yaklaşımla, yoksulluk kavramının mutlak bir standarda bağlanması amaçlanmıştır. Bu standart yaşamın vazgeçilmez gereksinimleri olan yiyecek, giyecek, konut gibi maddi olanakları sağlayabilecek gelir düzeyidir. Bireyin bu gereksinimleri karşılayacak bir gelire sahip olması esastır ve bu gelire sahip olmadığı durumda o kişi yoksul sayılır (Drewnowski, 1977: 189).

Yoksulluk kavramı TÜİK'e göre dar ve geniş anlamda olmak üzere tanımlanmaktadır. Dar anlamda olan yoksulluğu açlıktan ölme durumu ve barınacak herhangi bir yeri olmama durumu olarak ifade etmektedir. Geniş anlamda tanımlanan yoksulluğu ise barınma, gıda ve giyim gibi yaşamlarını devam ettirebilmeleri için yeterli olması halinde toplum içerisindeki düzeyin gerisinde kalma durumu olarak ifade edilmektedir.

TÜİK uluslararası kurumları baz alarak mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk kavramlarını da tanımlamaktadır. Daha detaylandırarak baktığımızda; Mutlak yoksulluk, hanehalkının yaşamını devam ettirebilecek asgari refah düzeyinin gerisinde kalma durumudur ve bu sebeple mutlak yoksulluk kavramının ortaya çıkarılması bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan tüketim harcamalarının alt sınırını oluşturmada yardımcı olmaktadır. Göreceli yoksulluk kavramı ise bireylerin, toplum içerisindeki ortalama gelir düzeyinin belirlenmiş bir oranının altında olması durumudur. Bireyler göreceli olarak yoksul olarak tanımlanmakta, gelir ve tüketim harcamaları düzeylerinde göreceli yoksul olarak kabul edilmektedirler.

1.1. Yoksulluk Tanımı ve Unsurları

Yoksulluk kendi içerisinde karmaşık bir yapıya sahiptir. Farklı bakış açısıyla değerlendirilerek ele alınır. Tanımlamalar yapılırken farklı yaklaşımlarla açıklanmaktadır.

Yoksulluğu en basit haliyle tanımlarken insanların en temel ihtiyaçlarını karşılayamama ve bireylerin standart yaşam içerisindeki barınma,yiyecek,giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılariken karşılaştığı güçlüklerin bütünüdür. Yoksulluk alt başlıklar halinde mutlak yoksulluk, görelî(nispi) yoksulluk, insani yoksulluk ve gelir yoksulluğu olarak açıklanabilmektedir.

1.1.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hanehalkı ya da bireylerin fiziksel yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duyulan minimum tüketim seviyesi olarak tanımlanmaktadır (Bağdadioğlu, 2003: 4).Hane halkının, hayatını sürdürebilmesi için, gerekli olan asgaridüzeydeki temel ihtiyacı olan besini alarak gerçekleştirilmesi gereken tüketim miktarı, **mutlak yoksulluk** olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada 2 önemli kavram önemlidir. Tüketim miktarı ve ürün fiyatı.Asgari düzeylerde alınan bu iki önemli kavram belirlenerek yoksulluksınırı belirlenir. Asgari tüketimi miktarının alınabilmesi yani ürünün fiyatı parasal değere dönüşmektedir. Bu sebeple deortaya yoksulluk sınırı çıkmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bireyin yaşamasının mümkün olmaması yoksulluğa farklı bir yaklaşım kazandırarak mutlaklık niteliğini oluşturur. Mutlak yoksulluğun hesaplanabilmesi için hane halkında yaşayan bireylerin yaşamlarını sürdürebilme gereksinimi için en düşük tüketim seviyelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Mutlak yoksulluk oranı matematiksel olarak asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfus sayısına oranlanarak bulunmaktadır. Mutlak yoksulluk gıda harcamaları ve dışında bulunan etkenler dikkate alınarak belirlenir.

Bireylerin gelir ve tüketim harcamalarını dikkate alarak hesaplanan mutlak yoksulluk sınırının belirlenmesinde iki yöntem kullanılmaktadır. Birinci yöntem olan ‘Temel Gereksinimler Yaklaşımı’nda, bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için asgari düzeyde alınması gereken gıda, giyim, barınma, eğitim ve sağlık harcamalarının hesaplanmasıyla elde edilmektedir. İkinci yöntem ise “Minimum Gıda Sepeti”yöntemidir. Bu yöntemle göre nüfusun tamamı için önerilen kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarının altında kalori alan bireyler yoksul olarak değerlendirilmektedir (Yanar, 2013: 60). Gelişmekte olan ülkeler ulusal yoksulluk sınırı belirlerken genellikle gıda yoksulluğu yöntemini kullanırlar (Gündoğan, 2008: 43). Gıda yoksulluğu hesaplamalarında üç temel yaklaşım vardır. Bunlar, temel ihtiyaçların maliyeti, gıda enerjisi ve gıda paylaşımıdır (Şahin, 2014: 67).

1.1.2.Görelî (Nispi) Yoksulluk

Bireylerin ya da hanehalkının refah düzeyinin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Refah ölçüsü olarak amaca göre, tüketim ya da gelir düzeyi seçilmektedir(Bağdadioğlu, 2003: 4).Görelî yoksulluk kavramını açıklarken bireylerin açlık sınırının üstünde hayatlarına devam edebilmeleri adına toplumdaki diğer bireylerle karşılaştırıldığında belirli yaşam standardının altında yaşamamaları ve bunu açıklayabilmek adına geliştirilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.Görelî yoksulluk sınırı kavramı,TÜİK tarafından, eşdeğer fert başına medyan gelirin/harcamanın belirlibir oranı kullanılarak oluşturulmaktadır.

Görelî (Nispi) Yoksullukbireylerin yiyecek dışındaki barınma,giyim gibi gereksinimlerini karşılayabilecek maddi gelirden yoksun kalma durumu olarak anlaşılmaktadır. Toplumdaki bireylerin varolabilmesi içinolması gereken tüketim ve yaşam seviyelerinin saptanmasını baz alan görelî yoksulluk kavramına göre; belirli bir toplumda yaşam sınırını içeren minimum tüketim seviyesinin altında gelire sahip olan birey yoksul olarak adlandırılmaktadır.Ülkelerin kendi tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak geliştirilen “görelî yoksulluk” tanımına göre minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi yoksul olanlar için de zorunlu görülen malların dikkate alınması öngörülmektedir. Böylece görelî yoksulluk sınırı, bir ülkenin genel yaşam düzeyini yansıtması ve içerisindeki eşitsizlikleri açığa çıkarması açısından önem taşımaktadır (DPT, 2001: 104).

1.1.3. İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 1997 yılında yayınlanmış olan İnsani Gelişme Raporunda insani yoksulluk kavramı ortaya çıkmıştır. UNDP(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) da insanların maddi imkanları dahilinde yaşadığı bir hayatın yanı sıra insani yaşam standardına sahip olarak yaşaması gereken bir hayatı göz önüne çıkarmaktadır.

İnsani yoksulluk kavramı içerisinde yaşam standardımızı belirleyen yaşam süresi, beslenme, okur-yazarlık gibi temel insani olanaklardan yoksun kalmak şeklinde tanımlayabiliriz. Bu yaklaşımdan ele aldığımız yoksulluk kavramı aslında yoksulluğun tek bir boyut olduğunu değil farklı bakış açılarından ele aldığımızda çok boyutlu bir kavram olduğunu söyleyebiliriz.

Bu raporda aynı zamanda İnsani Yoksulluk Endeksi (The Human Poverty Index) şeklinde adlandırılan yoksulluk ölçüm yöntemine de yer verilmiştir. İnsani yoksulluk endeksi yaşam süresinin kısalığı, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 7).

UNDP(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın) hazırlanmış olduğu raporlarda; insani gelişme kavramını genişleterek aslında iktisadi kalkınma içerisinde bireylerin rolüne dikkat çekmiştir. Gelir kaynaklı yaklaşımlarından odak noktasındaki maddi gelir kavramını yani kişi başına düşen gelir hesaplarına insanı birey yapankişiliği, kendi hayatı içerisindeki yerini yaratmak için kullandığı özgürlüğübaz alarak genişletilen bir kavrama dönüştürmüştür.

UNDP'nin tanımına göre “insani yoksulluk”, katlanılabılır bir yaşam için gerekli fırsat ve seçeneklerden feragat etmektir. Bu tanımlamaya göre yoksulluk gelir düzeyi ile ilişkilendirilemez çünkü gelirin ekonomik bir kategori olmasına karşın, yoksulluk insani bir kategori olmak zorundadır. İnsanın sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine ulaşılabilirliği, uzun bir yaşam sürme hakkı ve “sürdürülebilirlik” kriterlerine dayalı olarak yeni fırsat ve seçenekleri kullanabilmek için gerekli altyapının varlığı ya da yokluğu ile “insani yoksulluk” kriterleri belirlenmektedir (Pire, 2011: 7- 8).

1.1.4. Gelir Yoksulluğu

Toplum içerisindeki bireyin ya da ailenin hayatını devam ettirebilmesi için ve temel ihtiyacını karşılayabilmesi için gerekli olan maddi gelirin elde edilememesi durumu gelir yoksulluğu olarak ifade edilmektedir. Gelir yoksulluğu kavramının ölçümlenmesinde yoksulluk sınırı ele alınarak değerlendirilir. Bireyin kendi hayatı için gerekli gerekli sahip olması ve asgari gelir düzeyinin altında kaldığı durumda birey ya da aileler yoksul olarak kabul edilmektedir. Yoksulluğu tanımlamak karmaşık bir durumdur. Çünkü yoksulluk için ihtiyaç duyulan uluslararası kavram ortaklığı aranırken sadece gelir yoksulluğu kavramına odaklanmak, yoksulluk içerisinde bulunan diğer unsurları dışarıda bırakmak anlamına gelebilir. Aynı zamandauluslararası kavram olan“küresel yoksulluk sınırının”ele alınmasıher ülkenin gelişmişlik düzeylerinin farklı olması düşünüldüğünde kavram içerisinde boşluğa neden olmaktadır.

Yoksulluğu tanımlamaya çalışırken yapılan çalışmalar farklı metotlar ve kendi içlerindeki prensip disiplini ile ele alınır. Gelir yoksulluğu kavramına dayanarak yapılan yoksulluk ölçümleri maddi geliri ele alınarak hesaplandığı düşünüldüğünde gelir temeli dışında kalan yoksulluk yaklaşımlarında ölçülemeyen yoksulluk araçları ölçülebilen verilerin içerisinde ele alındığı için sağlıklı ve objektif yansıtılmamaktadır.

1.2. Yoksulluğa Neden Olan Faktörler

Yoksulluğu çeşitli faktörler etkilemektedir. Yoksulluğa neden olan faktörler ekonomik, toplumsal, çevresel nedenleri de içinde barındırmaktadır. Yoksulluk kavramının karmaşık bir yapıya sahip olmasına neden olan faktörlerle açıklanarak anlam kazanır. Bu faktörleri incelerken küreselleşmenin, büyümenin ve gelir dağılımının birbirleri üzerindeki etkileri ele alınarak insani yoksulluk kavramı ile birlikte açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.2.1. Küreselleşme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Küreselleşmenin gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine etkileri, ticaret, sermaye hareketleri, dış yardımlar göç ve fikirler olmak üzere beş farklı kanaldan gerçekleşebilir (Goldin ve Reinert, 2007: 9). Küreselleşmeyle birlikte gelir dağılımının yoksulluk eksenli açıklaması yapılır. Küreselleşmenin artıyor olması mal ve hizmet akımlarının hız kazanmasına finansal serbestleşmenin ve sermaye akışının artmasına neden olur. Ekonomik büyümeye bu sayede önemli etkiler sağlamaktadır. Ekonomik büyümenin ülke ekonomisini ivme kazandırmasıyla yeni iş olanakları sağlanarak yoksulluğu azaltmasının yanı sıra vergi gelir kaynağında arttırması yoksulluk için devlet eliyle kaynağın oluşmasına neden olur.

Büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkinin varlığı kabul edilmiştir. Fakat yoksulluğu azaltıcı etkinin ortaya çıkabilmesi için büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisine bağlıdır. Eğer ekonomik büyüme gelir dağılımı adaletsizliğine neden oluyorsa büyümenin yoksulluk üzerine etkisinin düşük olmasını sağlar. Fakat Kuznetz Hipotezine göre ekonomik büyümenin kısa dönemde gelir dağılımı adaletsizliğine yol açtığı durumda uzun dönemdeki gelir dağılımı eşitsizliğinin azalacağını savunmaktadır. Ravallion'e(2006:1374) göre büyümenin yoksulluğu azaltma etkisi, gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisine bağlıdır.

Küreselleşme ve ülkelerin gelir dağılımı ele alınırken ülkelerin gelişmişlik düzeyleri baz alınarak değerlendirme yapılmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme düzeyinin artıyor olması gelir dağılımındaki eşitsizliği ve yoksulluğu

azaltıcı etkide bulunacaktır. Gelişmekte olan ülkelerdeuluslararası entegrasyon sürecininhızlanıyor olması dünya ekonomisiyle dışa açılma sürecinin artmasına neden olur. Sonuç olarak da yoksulluğun azalması sosyo-ekonomik dengelerin oluşmasıyla sağlanabilir.

1.2.2. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma, Anglo-Saksonliteratürde göreceli olarak yeni, ancak 1990'lar boyunca hızla gündeme gelen bir kavramdır. Kavram,ilk olarak 1980'lerde sosyo-ekonomik dönüşümlere bağlı ortaya çıkan sosyal problemlerle ilgilenen Fransız sosyologlar tarafından geliştirildi. Sosyal dışlanma; eşitsizliklerin büyümesi ve nüfusun bir bölümünde yükselen sosyal ve ekonomik güvenlik açığının dönüşümü sonucunda ortaya çıkan sosyal uyum kaybı anlamına gelmektedir (BhallaandLapeyre, 2004). Sosyal dışlanma eşitsizlikten kaynaklanmaktadır, aynı zamanda küreselleşen sermaye ve onunla ilişkili üst sınıf tarafından yönlendirilen sanayi sonrası düzenin bir ürünüdür (Byrne, 2005: 182).

Sosyal dışlanma toplum içerisinde sosyo-ekonomik faktörlerle bireyin kendini toplumdaki dışlanmış hissetmesidir. Bu durum aynı zamanda birey ve toplum arasındaki ilişkinin nasıl etkili olduğunu gösterir. Bu etki sosyal dışlanma kavramınıyenileyerek ötelenme duygusuyla birlikte dışarda kalma hissinioluşturur ve dışlanma kendini dışlanmışlık duygusuna aktarır. Dışlanmışlık duygusu yoksulluğun sınırlarını genişleterek yoksulluğun artmasına neden olmaktadır ve devamında dışlanma toplumsal sınıflara ayrılarak zengin ve fakir kavramlarını oluşturur. Zenginlik kendi yaşam standardını oluşturarak toplum içerisinde yaşayan bireyin göreceli yoksullukla kendi yaşam standardının altında tüketim harcaması yapmasıyla genişleyen kavramlar bütününe dönüştürerek yoksul olan başka kitleyi yaratır.“Bu kapsamdaki yoksullar, şiddetli toplumsal eşitsizlikten öte, topluma dahilolmakla toplum dışına düşmek arasında gayet dar ama ürkütücü bir derinlik duyumsamasının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir” (Laçiner, 2002: 210).

Toplumsal yaşam içerisinde aktif olarak yer alan bireyler, yoksul olan bireyleri toplumsal işlevlerinden dışarıda bırakmakta ve bu şekilde de günümüz toplumsal ilişkilerden,siyasi ilişkilerden birbirine bağlı olan emek piyasasından kendini dışlamaktadır. Yoksul olan bireyler kendini yoksul olmayan kitle karşısında dışlanmış hissederken göreceli daha az yoksul olan kitle de kendi içerisinde sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Toplumsal sistem içerisinde yoksul bireyler sistemin ona ihtiyacının kalmaması, tüketim mekanizmasına katılmaması sebebiyle sistem tarafından dışlanmış durumunda kalmaktadır.

Batı toplumlarında özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinde daha fazla görülen bu durum, toplumsal sistem içerisindeki bütünleşmeye vermiş olduğu zarar sebebiyle çok ciddi bir sorun olarak algılanmaktadır. Yoksullar sahip olamadıkları maddi değerler ve yoksunluklar nedeniyle farklı ruh hallerinde bulunarak psikolojik sorunların daha fazla oluşmasını düşünerek de toplumdan kendi kendilerini dışlarlar ve bu durum domino etkisi yaratarak toplumun yoksul olmayan kitlesi tarafından dışlanma eğilimi ile karşı karşıya kalırlar.

1.2.3. Demografik Unsurlar

Yoksulluk ve göç arasındaki ilişki çok boyutlu ve karmaşık ilişkileri içermektedir. Göç ve kentsel yoksulluk arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik genel olarak iki temel tez ortaya atılmıştır. Birinci teze göre, göç kentsel yoksulluğa neden olmaktadır. İkinci tez ise, yoksulluk olgusunun yoksulların hareket alanını sınırlamasından dolayı göçe engel olduğunu savunmaktadır (Şenses, 1999: 161). Kırsal alanlardaki iş olanaklarının azlığı orada yaşayan bireylerinin yoksul olmasına bu yoksullaşma sonucunda kentlere göç etmesine zorlamaktadır. Yani yoksulluk olgusu göçe hız kazandırmaktadır. Fakat kente göç eden kesimle kentsel alanlarda istihdamın artmasıyla birlikte göç hızının altında kalması durumunda kentsel yoksulluğu artırıcı şekilde etki etmektedir. Kente göç eden kesim ekonomik istihdam sağlamış, daha önce o kente gelmesinden dolayı düzenli gelir getiren işlerde çalışabilme olanaklarından faydalanmış kesimin içinde olmadığından dolayı bunlardan yoksun kalmaktadır. Aynı zamanda şöyle bir durumla da karşı karşıya kalınmaktadır. Göç maliyeti zararını karşılayamayabilir. Göç maliyetini göze alarak kente gelen yoksul, kentte düşük ücrete ve düzensiz işlerde çalışma, hayatını kentsel yorgunluk içerisinde sürdürmemeye gibi bir durumla karşılaştığında buradaki yoksulluk maliyeti çok daha fazla olmaktadır.

Geçici veya sürekli olarak iş, eğitim veya iltica amacı ile yapılan yer değiştirmeler olarak tanımlanabilecek olan göç, çok eski çağlardan beri yoksullukla mücadelede en önemli araçlardan birisi olmuştur. Yoksul ülkelerden, gelişmiş ülkelere göç edenler, edindikleri yeni olanaklar ile yoksulluktan kurtulma şansını yakalamanın yanında, ülkelerine göndermiş oldukları paralarla yoksulluğun azaltılmasına katkıda da bulunmaktadır (Goldin ve Reinert, 2007: 14).

Ekonomik sıkıntıları göz alarak daha farklı bir hayat yaşama gayesiyle yola çıkan birey çalışma şartları, düzenli veya düzensiz iş, kentsel yorgunlukla birlikte bireyselleşmeye

başlar. Kentlerde yaşarken farklılaşan birey, kendi gibi yoksul olan aileleri kendinden farklı görmeye başlar ve yardımlaşma dediğimiz kavram onun için yabancılaşmaya başlar. Kırsal kesimlerde yaşayan bireyler, aileler kentlerden farklı olarak bir arada yaşayarak bir arada üretirek toplumsal yardımlaşma duygularını kaybetmemişlerdir. Küçük yerleşim yerlerinde yaşayan yoksul aileler özellikle tarıma dayalı ekonomileri olduğu için birlikte üretmekten doğan tarımsal ürünleri kullanırlar. Bu şekilde yardımlaşma gıda yoksulluğunun daha az olmasına neden olmaktadır.

1.3. 1960'lı Yıllardan İtibaren Kurumların Yoksulluk İncelemeleri

Yoksulluk kavramı, kurumların bu kavrama bakışı ve yıllar içerisindeki oluşumu incelenerek ifade edilmektedir. Bu inceleme de Dünya Bankası, IMF ve Avrupa Birliği olmak üzere 3 kuruma yer verilmiştir.

1.3.1. Dünya Bankası ve IMF'nin Bakışı

BrettonWoods kuruluşlarının içerisinde Dünya Bankası ve IMF yer almaktadır. Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun önlenmesiyle ilgilenen ana uluslararası birimdir. Dünya Bankası yapısal denge ve yoksullukla ilgili faaliyetlerden, IMF ise esasen makroekonomik işlerden sorumlu olduğu için iki kuruluş arasında bir sorumluluk dağılımı bulunmaktadır. İki kuruluş arasında bir sorumluluk dağılımı bulunmaktadır (Stiglitz, 2000: 15). 1990'lı yıllardan itibaren Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelerle kurmuş olduğu ilişkilerde yoksulluğun azaltılması konu başlığı yer almaktadır. Banka gibi finanse eden kurumların bu noktadaki amacı yoksulluğu azaltarak finanse etmesidir. Yıllar içerisinde Dünya Bankası'nın yoksullukla azaltılması için oluşturduğu politikalarda 1960'lı 1970'li ve 1980'li yıllarda farklılaşma bulunmaktadır. 1960lı yıllarda en iyi seçeneğin gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme hızını arttırmak iken 1970'li yıllara geldiği zaman kırsal alandaki gelişmeye katkı sağlanması tercih edilmiştir. 1980li yıllara geldiğimiz zaman ise gelişmekte olan ülkelerin borçlanmaya başlamış olması döviz geliri kavramının devreye giriyor olması ülke içinde ekonomik sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin daha ağır basması ve kamu sektörünün ekonomik dengedeki rolünün azaltılması yoksullukla mücadelede dengelerin değişmesini etkilerken makroekonomik düzende dengelerin kurulmasını sağlamıştır.

Dünya Bankası ve IMF yoksulluğun nedenlerini ülkelerin iç koşulları olarak vurgulamış ve yoksullukla mücadelede gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinin ve halkının

sorumluluğu bulunduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre; yoksullukla mücadelenin hedeflenmiş ülkelerde ve toplumlarda yapılması vurgulanmış ancak uluslararası ekonomik sistemin kuralları ve ilkelerini değiştirecek küresel düzenlemelere karşı çıkmıştır. IMF ve Dünya Bankası'nın amacı, var olan ekonomik sistemi değiştirmek değil, yoksul ülkelerin mevcut ekonomik sisteme uymalarını sağlamak olmuştur (Şenses,2003:41).

Yoksullukla mücadele kavramı 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara geçerken daha gözönüne gelmiştir. Dünya Bankası'nın 2000/2001 raporunun adını Yoksulluğa Saldırı (AttackingPoverty) diye adlandırmıştır. Birleşmiş Milletlerden BrettonWoods kuruluşlarına yani Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar yoksulluğun azaltılması konusunda ivme kazandıracak gelişmelere neden olmuşlardır. Öte yandan bu uzlaşma, Özdek'e göre, ne yoksulluğun nedenlerini doğru ve özeleştirel bir biçimde saptayabilmiş, ne de bu nedenleri yok etmeye yönelik bir yaklaşım sergilemiştir (Özdek, 2002: 3).

1.3.2. Avrupa Birliği Bakışı

Avrupa Birliği'nin yoksulluk kavramına bakışı, yoksulluk, sosyal dışlanma ve sosyal dışlanmaya yönelik oluşturulan eleştiriler ele alınarak derinleştirilmiştir. Yoksulluk tanımı, Birleşmiş Milletler kurumunun incelemesini yapabilmek için kapasite yaklaşımı ve insani gelişme kavramı ile açıklanarak desteklenmiştir.

1.3.2.1. Avrupa Birliği'nin yoksulluk bakışı

Avrupa Birliği (AB) 1975 yılında yoksulluğu “bireylerin veya ailelerin kaynaklarının onları yaşadıkları üye ülkede kabul edilebilir asgari yaşam şartlarından mahrum bırakacak kadar az olması” olarak tanımlamıştır. Bu tanımdaki “kaynak” ifadesi eşya, nakit gelir, kamu ve özel sektörden ek hizmetleri ifade etmektedir (Bildirici,2011:25). AB'de yoksulluk kavramı görelî yoksullukla iç içe anlatılmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramı ise Avrupa Birliği üyeleri için gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk sorunu için kullandığı kavramı ifade etmektedir. 1980'li yıllardan sonraki ekonomik olaylar AB'ne yeni katılmış olan üyelerin kendi ekonomik yapıları küreselleşmeyle birlikte daha farklı gelir gruplarına yapmış olduğu etki söz konusudur. Bu etki nedeniyle AB'nin sosyo-ekonomik yapısı içerisinde oluşan kesimlerin farklılığı ile birlikte gelir eşitsizliği artmıştır. Yaşanan bu değişiklikler Avrupa Birliği içerisindeki yoksulluk kavramına bakış açısının da değişmesini sağlamıştır.(Bildirici, 2011:26).AB'nin yoksulluk karşıtı girişimleri, işsizlik girişimleriyle bağdaştırması üye ülkeler tarafından büyük kabul görmüştür. Üye ülkelere sosyal dışlanma söylemini en çok

yayan “Yoksulluk Programı’nda yirmi yılı aşkın süredir önemli ölçüde bir söylem kayması meydana gelmiştir (Peace, 2001: 19-20).

Yoksulluk kavramını mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk olarak ayırtılmıştı. Bu ayırışma insanların yoksulluğa sahip olarak yaşamalarını hayatlarına devam ederken aslında nasıl toplumdan dışlandıklarını da ortaya koymaktadır. Bireylerin yaşadığı bu kronik yoksullaşma eğitim, sağlık, yaşama, sosyal hayata etkinlikler karışma haklarına getirilmiş bir kısıt haline dönüşmektedir. Yani yoksulluk olgusu bir ‘sosyal dışlanma’ kavramını oluşturur.

1.3.2.2. Avrupa Birliği’nin sosyal dışlanma bakışı

Sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamaması süreçleridir (Walker ve Walker,1997: 8).

Sosyal dışlanma kavramını açıklamak sosyal etkileri içerisinde barındırdığı için karmaşık bir yapıya sahiptir. Sosyal dışlanma kavramını açıklarken ana noktamız bireylerin sosyal ilişkileri ve kendilerini toplumdan dışlanmış bulan bireylerin yerini sorgulamasıdır aslında. Sosyal dışlanma sosyal, kültürel, ekonomik alanlar gibi sosyal ilişkileri barındıran alanlar farklı kültürel etkiler altında yaşayan toplumlarla etkileşime girdiği düşünüldüğü zaman kendi içerisinde dinamik bir yapısı vardır.

Sosyal dışlanma ile yoksulluk kavramı arasında bulunan ilişki tartışmalı konular arasındadır. Tartışmaya neden olan şey farklı bakış açılarıdır. Sosyal dışlanma kavramı yoksulluk kavramına yeniden anlam kazanması başka bir ad altında değerlendirilmesi şeklinde düşünülürken bir başka bakış açısından bakıldığında ise sosyal dışlanma kavramı dinamik yapısı olan, sosyal ilişkileri baz aldığımız bir kavram olduğu düşünülmektedir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk birbirini etkilemektedir. Yoksul olan bir insan sosyal dışlanma yaşarken sosyal dışlanma yaşayan birey aynı zamanda da yoksuldur.

Avrupa Birliği’ni Sosyal Dışlanma kavramına bakışı şu şekildedir; Sosyal dışlanma kavramı Avrupa ülkelerinde kavram olarak yayılmaya başlamış bu yayılma politikaya dönüşmüştür. AB de daha fazla artmaya başlamış olan işsizlik ve ekonomik sorunlar gibi ortaya çıkan etkilerle somut hale gelmiştir. Sosyal Dışlanma kavramı 1990lı yıllarından başından itibaren Avrupa Birliğinin sosyal politika yaklaşımında en baş konulardan biri

olmuştur. Sosyal dışlanma, 1992 Maastrich ve 1997 Amsterdam Antlaşmaları ile Avrupa Birliği tarafından benimsenen bir yoksullukla mücadele yaklaşımı olmuştur. 1997 Amsterdam Antlaşması 136. Maddesi ile sosyal dışlanma ile mücadeleyi birliğin amaçları arasına dahil etmiş, 137. Maddesi ile de konseyi sosyal dışlanma ile mücadele edecek yaratıcı yaklaşımlar geliştirmek ve bu konudaki deneyimleri değerlendirmekle görevli kılmıştır (Erdoğan,2004).

Sosyal dışlanma ile mücadele Maastricht ve Amsterdam antlaşmalarında ve yapısal fonların reformlarında almıştır. 1993 yılında Avrupa Komisyonu'nun sosyal politikaya ilişkin Yeşil Kitabında, “refah ve fırsatların paylaşımında dışlanmadan dolayı artan küskünlük; insanları umutsuzluk, şiddet ve uyuşturucu gibi yıkıcı davranışlara sürüklenmesi riskini yükseltir. Güvensizlik gelecek korkusunu doğurur, bu da sık sık, içe dönüklüğe ya da ırkçı ideolojilere, hastalığa, yabancı düşmanı davranışlara, siyasal ve sosyal aşırılığa neden olur” denmiştir. Bu ifade ile sosyal dışlanmanın sosyal politika içinde önemli bir yere geldiği görülmektedir. Takip eden yıl hazırlanan “büyüme, rekabet ve istihdam” konusunda orta vadeli stratejileri belirleyen Beyaz Kitap'ta; Birliğin sosyal politika hedefleri, sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele, bir bütün olarak eşitsizliğin azaltılması ve işgücü piyasasına katılımın artırılması gibi konular vurgulanmıştır (Bölükbaşı,2008:6).

1.3.2.3. Sosyal dışlanma yaklaşımına yönelik eleştiriler

Sosyal dışlanma kavramına farklı bakış açılarından eleştiriler yapılmıştır. Bunlardan ilki; sosyal dışlanma kavramının Avrupalılaştırılmasıdır. Avrupa ülkelerini merkez alarak oluşan tartışmalar sosyal dışlanma kavramını Avrupa ülkelerindeki sanayi toplumlarında oluşan refah devleti kavramını baz alarak açıklanmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı politika ile birleşerek bir araca dönüşmektedir. Refah devleti kavramından yozlaşarak yeni liberal politikalarla sosyal dışlanma kavramı şekillenmiştir.Sosyal dışlanma kavramının sadece Avrupa ülkelerini baz alarak değerlendirilmesi entegre olmayan süreçlerle yeni liberal politikalarla şekillenerek sağlıklı olmayan bir bakışı sunduğu yapılan eleştiriler arasındadır.

Sosyal dışlanma yeni liberalizmin “normal” ve “zorunlu” bir ögesidir (George, 1997:1). Sosyal dışlanma küreselleşmenin alt kavramıdır. Politikanın ve tarihi kapsamayan yeni bir kavram haline getirilmesi küreselleşme ve sosyal dışlanmanın iç içe geçen kavramlar olduğunu gizlemektedir.

Sosyal dışlanma kavramına yöneltilen yaklaşımlarından birisi de Levitas'ın bakış açısıdır. Levitas; sosyal dışlanma kavramını açıklarken 3 alt başlıkla ele almaktadır. İngiliz sosyal politikasına özgü yeniden dağıtım tartışması (RED), ahlaki sınıfsal tartışması (MUD) ve Durkheimci bakış açısını yansıtan ve daha çok Avrupa Birliği ve Fransa'nın sosyal dışlanma görüşüne atıf yapan sosyal entegrasyon tartışması (SID) (Levitas, 2005). Yeniden dağıtımın sosyal dışlanmadaki sebebinin yoksulluk ve yoksulluk temelli gelir eşitsizliğidir. Alt sınıf tartışmaları ise yoksulluğun yaratmış olduğu sınıfsal farklılıktır. İşgücü piyasalarındaki farklılık, ülke bazında etkisi ele alınarak oluşturulduğunda sosyal entegrasyon tartışmalarına neden olur. Ücretli emek kavramı daha fazla ortaya atılarak sosyal dışlanma kavramı geride kalır. Ücretsiz emek tamamen göz ardı edilirken, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve bunun sosyal dışlanmaya yol açıcı etkileri dikkate alınmamaktadır. Ayrıca çalışanlar arasında da toplumsal birçok süreçten dışlananlar ve eşitsiz konumda olanlar bulunabilmektedir (Levitas, 2005). Olayın bir diğer boyutu Levitas'ın (1996:19) da vurguladığı gibi, sosyal dışlanma bir taraftan da sürece entegre olmanında bir formu olabilmektedir. Meselâ; işsizler, sistemden dışlanmış gibi görünseler de, yedek işgücü ordusunu oluşturarak işlevsel olabilmektedir.

1.3.2.4. Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı ve insani gelişme kavramına etkisi

Kapasite yaklaşımı, 1984 yılında ekonomi alanında Nobel ödülü alan Amartya Sen tarafından gerçekleştirilen bir yaklaşımdır. Kapasite yaklaşımı Aristoteles, Adam Smith, Karl Marx'tan etkilenmiştir. Sen'in kapasite yaklaşımı kendi eseri olan "Özgürlükle Kalkınma" adlı kitabında kapsamlı olarak ele alınmıştır. Amartya Sen'in yaklaşımı insani gelişmeyi bir insanın kapasitesinin (capability) ve kazanımlarının (functionings) genişleme süreci veya bir insanın yapabileceği, olabileceği şeylerin sayısının artması olarak tanımlamaktadır. Sağlıklı olmak, iyi beslenmek, bilgili olmak ve toplum içerisinde yer almak vs. kapasitelere örnek olarak verilebilir (Kabaş, 2006: 79).

Kapasite yaklaşımında, belli bir mal düzeyine sahip olmanın değil; zorunlu insani fonksiyonların bütünü veya belirli bir düzeyinin başarılmasının daha önemli olduğu vurgulanmaktadır (Ackerman, 1997: 284). Bu düşüncenin izlerini ilk olarak Aristo'da bulmak mümkündür. Aristo, insanın iyi yaşamını oluşturan şeyin insani güç ve kapasitelerin kullanılması olduğunu öne sürmekte, ancak bunların tarihsel olarak geliştiğini ve sabit bir biyolojik olgu ile belirlenmediğini savunmaktadır (O'Neill, 2001: 90). Diğer yandan, Adam Smith'de "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde yaşama yön verebilmede daha verimli

olmanın yanı sıra kapasitelerin geliştirilmesinin de yer aldığını belirtmektedir (Sen, 1984: 79). Marx ise, insan için en üstün amacın kar ve özel iyelikten ziyade, insansal güçlerin özgür açılımı olduğunu belirtmekte; bir şeye sahip olan insan değil, kendisi birşeyler olan insanın tam gelişmiş olduğunu savunmaktadır (Fromm, 1992: 53). Ancak Marx, kapitalizmi eleştiri merkezine alarak bu sonuca ulaşmış iken; Sen, kapitalizmi veri olarak almaktadır. Diğer yandan, Sen Rawls'ı takiben faydanın farklı elem ve haz kaynaklarını veya farklı tercih tiplerini ayırtmadığını kabul etmekte, hayatın faydaya ulaşmaktan daha fazla bir şey olduğunu vurgulayarak, mutluluk veya ihtiyaçların tatmininin insan varlığının sadece bir unsuru olduğunu belirtmektedir (Sen, 2005: 156).

AmartyaSen Kapasite yaklaşımında özgürlük kavramının genişletilmesini açıklamaktadır. Özgürlük, toplumsal kalkınmanın da bir aracı olarak görülmektedir. Çünkü kapasite yaklaşımı, insan refahına daha geniş bir kavram kazandırmıştır. Yaklaşım toplumdaki bireylerin yoksulluklarını belirleyen gelirleri ve yaptıkları harcamaları ile ilgilenmek yerine eşitlik olgusu üzerinden devam eden -ben bu gelirle ne yapabilmekteyim- sorusu üzerinden şekillenmektedir. İnsanların özgürlüklerinin gelir ve yoksulluk temelli yaklaşımlarda olduğu gibi değil bireyin özgürlüğünün daha ön planda olduğu görülür.

Sonuç olarak kapasite yaklaşımı yoksulluk kavramını azaltmak ve önlemek için oluşturulmuş politika seçenekleri oluşturulurken değerlendirilebilecek bir felsefi yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. AmartyaSen'in gelir ve fayda yaklaşımlarına karşı yapmış olduğu eleştiriler çerçevesinde şekillenmiş ve geliştirilmiş olduğu kapasite yaklaşımına ve bu yaklaşımı açıklamak için kullanmış olduğu kavramlara dayanmaktadır. Bu kavramlar ise; yoksulluk, bireyin refahı, kalkınma ve eşitliktir. Amartya Sen hak ve özgürlük kavramına önem vermektedir. Gelir ve fayda yaklaşımlarını eleştirmesindeki ana konulardan biride budur. Kapasite yaklaşımı insani gelişme kavramının gerekliliğini savunarak ona daha geniş bir resim kazandırmıştır. GSMH artması, milli gelirin büyümesi ve bireylerin gelirlerinin artması araçsal önem taşımakta ve Sen tarafından eleştirilmemektedir. Ancak gelir ve fayda yaklaşımlarının bunları amaç olarak edinmesini eleştirmektedir. Bu yaklaşım içerisinde amaç ve araç kapasite ile işlev arasındaki farka dikkat çekilmek istenmektedir. Bireye amaç olarak bakılarak toplumsal gruplar arasındaki farklılıkların değerlendirilmesi bireyin özüne dönülmesinin detaylandırılması kapasite yaklaşımının temel unsurlarını oluşturmaktadır. Kapasite yaklaşımı, kapasite kavramının ölçülememesi ve somut bir değer olarak değerlendirilememesi nedeniyle yoksulluk ve kalkınma gibi önemli konuların

açıklanmasında sorunu çözen bir teorik bir yaklaşım olarak değil daha çok felsefik düşüncelerle değerlendirilen bir kavram olarak ele alınmaktadır.

1.3.3. İnsani Yoksulluk Yaklaşımı

İnsani yoksulluk yaklaşımını açıklarken insani kalkınma kavramına değinilmektedir.İnsani kalkınma kavramı özellikle 1980’li yıllardan itibaren olmak üzere, bir grup iktisatçılar kalkınmanın ölçülmesi için araç olarak kullanılan GSYİH’nintemel kuramında eksiklik barındırmakta olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu iktisatçılar, yoksulluk, iktisadi faydanın dağılımı, düşük okur/yazarlık, yetersiz beslenme, sınırlandırılmış kişisel özgürlük ve güvenliği içeren düşük yaşam düzeylerini yansıtabilmesi bakımından, GSYİH’nin açıklamakda yetersiz kaldığına dikkat çekmişlerdir (Todaro, 1992: 359).

İnsani gelişme kavramına ekleme yapılarak 1997 yılında insani gelişme raporunda “İnsani Yoksulluk” kavramına yer verilmiş ve İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index) ile açıklanarak geliştirilmeye çalışılmıştır. İnsani yoksulluk endeksi bir ülkenin yoksul insan sayısını ya da oluşturulmuş oranını göstermenin aksine, yoksulluk ile olan mücadelede bir ülkenin almış olduğu yolu, yani yoksulluk ile mücadele politikalarının etkinliğini somut değerler ile ölçülerek değerlendirilmesini sağlamıştır (UNDP, 1997).Yoksullukla mücadelede çözüme doğru kararların alınarak bu konuda politikaların meydana getirilebilmesi için ölçülerek bir çözüm bulunan yaklaşımların geliştirilmesi önem taşımaktadır. Yoksulluğun ölçülebilmesinde 2000’li yıllara gelindiği zaman “gelir yoksulluğu” kavramından “insani yoksulluk” kavramına “tek boyutlu” yoksulluk tanımlanmasından “bileşik endekslere” doğru yapılan geçiş yaşanmıştır. Örnek verecek olursak İYE, yoksulluk yaklaşımlarında gelir dışında kalan daha farklı boyutlarını ele alan (eğitim, hayatta kalma, sağlıklı içme suyuna ulaşma vb.) birleşik endeks olarak ele alınan UNDP tarafından dikkat çekilmiş ve yoksulluğa ilişkin oluşturulacak politika önceliklerini belirlemede geniş bir yelpaze bulunmuştur (Altay, 2005: 159).

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan mal, hizmet ve altyapıya ulaşamamış olması ve kısıtlanıyor olmasıaslında yoksulluğun “insani” boyutu olarak ele alınmaktadır. Bireyin hayatını kaliteli yaşam seviyesinde devam ettirebilmesini sağlayan imkânlardan eksik olması, yoksulluk kavramını açıklarken yapılırken yola çıkılmış bir başlangıçtır.İnsani yoksulluk kavramı genişletilerek açıklandığında sağlık, yetersiz beslenme ve eğitim imkânlarından eksik kalma okuma işsizlik, gelecek endişesi, evsizlik,

güçsüzlük ve kapasite yaklaşımından ele aldığımız kısıtlı özgürlük anlamına gelmektedir. Ayrıca insani yoksulluk yaklaşımı kararlara katılımdan dışlanma, kültürel ve yönetim olaylarına katılımdan yoksunluk olarak ortaya çıkmıştır(Sapançalı, 2001: 128).

1.3.4. İnsani Gelişme Kavramı

İyi bir milli gelire sahip olan ülkenin gelişmiş ülke olarak adlandırılabilmesi için milli gelir tek başına yeterli bir veri değildir. İyi bir milli gelire sahip ekonomisinde de sorunlar yaşamayan bir ülke de sosyal devlet olabilmesi için gerekli yeterliliğe sahip olmaması bize ekonomik kalkınma ve insani kalkınma ilişkisinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bir ülkedeki kalkınmanın ana nedeni insanların daha fazla imkânlarla ulaşabilmesini sağlayabilmek için bireysel tercihlerini arttırarak imkân yaratmasını sağlamaktır. İnsanların bireysel tercih seçeneklerinin artıyor olması ve imkânlarla sahip olması şeklinde açıklanan insani gelişme bir süreçtir (UNDP, 1990: 10). İnsani kalkınmanın merkezine bireyi koyarak daha yüksek yaşam seviyesine çıkartılarak birey odak noktası olmaktadır.

1990 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Amartya Sen'in oluşturduğu önermeleri çıkış noktası olarak İnsani Gelişme (Human Development) yaklaşımını gündeme taşımıştır. UNDP(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) toplum içerisinde yaşayanelindeki olanakların arttırılması ile insani gelişmenin daha sağlıklı olacağı ve insani gelişme ortamının sağlanabileceği görüşüne sahiptir. İnsanların seçeneklerin fazlalaşması kapasitelerin ve elindeki seçeneklerin kullanılabilirliği ile bir orantı olmasına neden olur. İnsanlığın gelişerek sağlıklı ve daha uzun yaşam sürelerine sahip olarak yaşayabilme imkânının yanı sıra iyi bir yaşam standardına sahip olmak için ihtiyacı olan kaynaklara ulaşabilme durumu olup olmadığı ile ilgilidir (Çivi, 2008:16-17).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 1990 yılındaki İnsani Gelişme Endeksi'ndeki insani kalkınma kavramını şu şekilde tanımlamıştır (UNDP, 1990).“İnsani gelişme, insanların seçeneklerinin artırma sürecidir. En önemli olanlar, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, eğitilmiş olmak ve iyi bir yaşam standardına sahip olabilmektir. İlave seçenekler, siyasal özgürlük, koruma altında insan hakları ve Adam Smith'in toplumda diğerlerine utanmadan karşılaşabilme yeteneği olarak açıkladığı özsaygıyı içerir.”

Tanım içerisinde insani gelişme kavramının aslında ülkenin ekonomik kalkınma kavramının çok daha ötesinde farklı bir anlamının olduğunu göstermektedir. İnsani gelişme

toplumların, toplum içinde yaşayan bireylerin yaşam standartlarını yükseltebilmesini amaç edinen bir kavramdır. Bireylerin seçeneklerinin çoğalmasa kapasitelerin artırılması yoluyla sağlanarak toplumun sosyal değerleriyle iç içe değer verdikleri şekilde yaşayabilme hakkına sahip olması ve aslında gerçek bir insani yaşam standardında yaşayabilmesine kadar uzanan bir süreçtir (Uygur ve Yıldırım, 2011: 31). Bu insani kalkınma süreci bireylerin kapasitelerinin maksimum şekilde geliştirilmesi ve sağlanmış olan kapasitenin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomi alanlarında maksimum şekilde kullanılmasına yönelik bir süreçtir (UNDP, 2005:13).

1.3.5. İnsani Gelişme Kavramına Çok Boyutlu Yaklaşım

İnsani gelişme kavramı; daha önceki zamanlarda az gelişmiş olan ülkelerin gelişme düzeylerini anlatmakta kullanılan sosyo-ekonomik kalkınma ve ekonomik kalkınma kavramlarından farklı halde ülkedeki toplumların yaşam kalitelerinin yükseltilmesini açıklamakta kullanılan bir kavram olduğu için geniş perspektifle açıklanmaktadır. Gelir dışındaki insanın mutluluğunu açıklarken yaşam standardı, iyi bir eğitim hakkı, sağlıklı ve uzun bir yaşamı içeren kavram, insanın tercihlerini rahatlıkla seçebilmesine ve her alanda kullanabilmesine olanak sağlayan ortamın insan hakları çerçevesinde olmasına etki etmektedir (Han ve Kaya, 2006:274).

İnsani gelişmeyi kavramından sonra gelen en önemli tanımlamalardan birisi de kalkınmadır. Kalkınma ekonomik gelişme kavramları çok uzun süredir birlikte geliştirilen kavramlardır. 1970li yıllara kadar kalkınma kavramını açıklarken milli gelir artışıyla ölçülerek endüstrileşen toplumlara dayalı ekonomik büyüme modeli olarak tanımlanırdı. GSMH, kişi başına düşen milli gelirle birlikte ekonomik verilerle kalkınmayı açıklayan göstergelerdi. Kişi başına düşen milli gelir bir ülkenin en önemli ekonomik verisi olduğu için ülkeler arası karşılaştırılma yapabilmesini sağlaması ve ülkeler arası gelirlerinin de değerlendirilebilmesi açısından ilk tercih edilen göstergeler olmuştur (Jahan,2007).

Yoksulluğu açıklarken gelir düzeyinin milli refahı açıklamada kullanılan tek ölçütü olarak kabul edilmemesi okuryazarlık, barınma, kamu hizmetleri gibi dışsal faktörlerin de değerlendirilmesi gerektiği yaklaşımı ön plana çıkartılarak yoksulluğun çok boyutlu olmasına aslında vurgu yapılmıştır. Özellikle yoksulluk ile ilgili olan mücadele politikaları açısından önemlidir. İnsani gelişme kavramını açıklarken ana noktası Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımına dayanmaktadır. 1998 yılındaki Nobel ekonomi ödülü sahibi

Amartya Sen, yapabilirlik yaklaşımıyla kalkınma ve yoksulluk kavramlarına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Sen yapabilirlik yaklaşımında yoksulluğu önlemek veya azaltabilmek için farklı mücadele politikaları seçeneklerini meydana getirirken referans sağlayacak bir düşünce olarak oluşturmuştur. Ve bu şekilde refah ekonomisine yönelik eleştirilerini geliştirmiş olduğu yapabilirlik yaklaşımına dayanırken, bu yaklaşımla beraber yeniden tanımladığı yoksulluk ve eşitlik kavramlarına dayanmaktadır (Gasper, 2000). Bireyin sahip olduğu gelir ve yapabilirlik arasındaki ilişkinin yas, toplumsal statü, toplumsal cinsiyet gibi unsurlardan fazlası ile etkilenmektedir (Sen, 1999).

Amartya Sen, bireyin elindeki düşük gelir ile bireysel yapabilirliklerin yetersiz kalması arasında ilişkinin olduğunu kabul etmekte, gelirin sağlık ve eğitim seviyeleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Gelir ve zenginlik diğer unsurlar kadar önemlidir, yoksulluk ve başarı kavramları tüm yönleri ile değerlendirilen bir çerçeveye oturtulunca daha açıklayıcı olacaktır (Sen, 1999).

2. BÖLÜM

2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

Bir toplumdaki ekonomik gelişme süreci toplumdaki insanların kendi mutluluğunu arttırma gücüne sahip olmalarıyla birlikte insanı her şekilde mutlu olmasını engellemektedir. Bunun nedeni ise bireyin gelir artışının yaşamış olduğu her sorunu çözememesine neden olmakta ve en önemlisi sosyal sorunu yok etmemektedir. Toplumdaki ekonomik gelişme sürecinin her zaman sosyal sorun göstergelerini olumlu etki yapmaması görüşü teorik olarak tartışılmaktadır (Günsoy, 2005:1). 1990 yıllardan itibaren şuan kadar yayınlanmış olan insani gelişme raporlarında her yıl insani gelişme kavramını farklı şekillerle açıklayan verilerle gösterilmektedir. Göç, yoksulluk, çevre, küreselleşme ve kültürel etkiler bunlardan sadece bazılarıdır. 1990 yılından itibaren günümüze UNDP (Birleşmiş Milletler Dünya Kalkınma Programı) tarafından yayınlanmış olan İGR insani gelişme raporlarında ülkelerin karşılaştırılabilmesi için kullanılan ve hala günümüzde de geçerliliği olan, insani gelişme kavramını daha iyi açıklayan gösterge İGE yani 'İnsani Gelişme Endeksi'dir.

2.1. Kalkınma Göstergeleri Olarak İnsani Gelişme Endeksi

İnsani gelişme endeksi puanına göre ülkeler sınıflandırılmaktadır. İnsani gelişme endeks puanları ve alt endeks başlıkları bize ülkelerin gelişmişlik düzeylerini vermektedir. Bir ülkenin insani gelişme düzeyinin iyi olması aynı zamanda o ülkenin kalkınmışlığının nasıl olduğunun da göstergesidir.

2.1.1. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani gelişme kavramı toplum içerisinde yaşayan bireylerin yaşam standartlarını arttırmasını amaç alan bir kavramdır. İnsani kalkınma kavramı ise bireylerin gerekli ihtiyaçların çok kolay bir şekilde gidermesine, sağlıklı yaşam koşullarına sahip yaşamlarını devam ettirmesine ve sağlıklı bir eğitim alarak kendini geliştirmesini sağlar. İnsani kalkınma kavramını temel alan yaklaşımda ulusların zenginliği artık insan olmuştur (Mıhçı, 2003:27).

Kalkınma kavramı; sosyal ve ekonomik alandaki gelişim sürecinin birlikte oluşmasını göz önüne alarak tanımımızın merkezine insanı koyduğumuz zaman oluşmaktadır. Kalkınmanın amacı ise toplumdaki bireylerin mutlu olarak geçirdiği eğitim,

sağlık, gelir gibi koşullara sahip olarak daha sağlıklı ve uzun bir hayata sahip olabilmek için herkesin yaşam standardının eşit olduğu bir düzen oluşturmaktır (Karataş ve Çankaya, 2010: 34).

Bu bağlamda şuanda tanımladığımız kalkınma kavramı sadece ekonomik içeriğe sahip olmasının yanında daha iyi bir yaşam düzeyine sahip olması ve sürdürebilmesi olarak tanımlanır. İktisadi büyüme ve iktisadi kalkınma kavramlarını tek başına değerlendirmenin yanında bireyin daha iyi bir yaşam sürmesini sağlamaktan geçtiğini ifade etmektedir. Bir ülkedeki iktisadi büyümenin topluma yaratmış olduğu faydasının yanındatoplumdaki insanların yaşamlarındaki kaliteye etki yapmalıdır. Bu alana teorik bakış açısı kazandırabilmek içinaslında iyi yaşamın kalitesinin ölçebilmek adına yeni araştırmalar yapılarakçeşitli insani gelişme göstergeleri geliştirilmiştir (Jahan, 2002: 1).

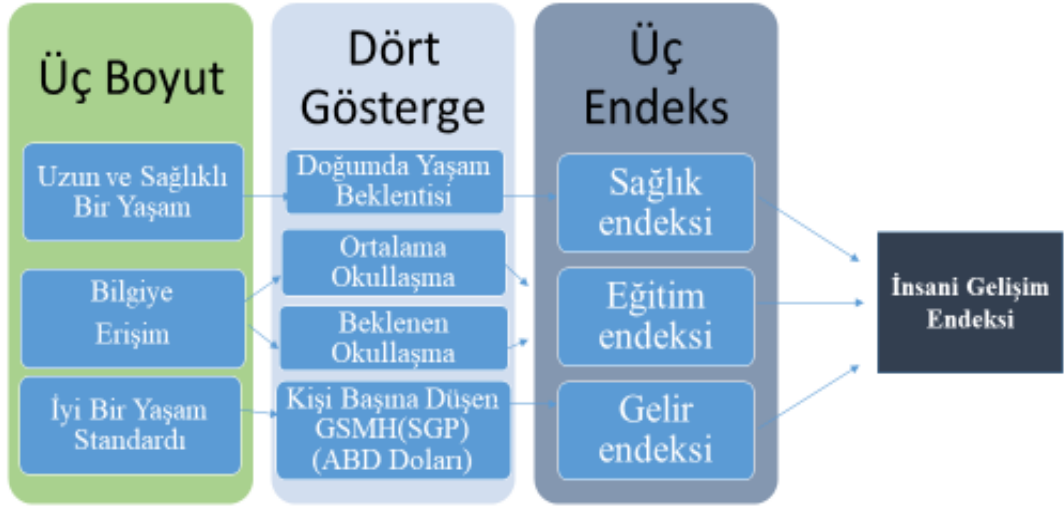
İnsani gelişme endeksi (HDI)bireyin temel ihtiyaçlarının bir ölçümü ve üç temel boyut olarak açıklanan insani kalkınma kavramının dabilir özetidir.İnsani gelişme endeksi bir ülkenin ortalama başarılarından oluşmaktadır. İnsani kalkınma içerisindeki üç temel boyut Birleşmiş milletler dünya kalkınma programının yayınlamasıyla şu şekilde tanımlanır (UNDP, 2013: 341):

- Uzun sağlıklı ve insanca bir yaşam
- Beklenen ve ortalama eğitim (okullaşma) oranı
- Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına GSMH

Doğumda yaşam beklentisi ve okur/yazarlık oranı olarak bildiğimiz göstergeler insani gelişme endeksinin temel bileşenlerini oluştururken insani kalkınma amaçlarına da referans olmaktadır. Bunlarla birlikte kişi başına gelirin insani kalkınma amaçlarını oluştururken araç mekanizması için iyi olmaktadır (Anand ve Sen, 1994: 3).

2.1.2. İnsani Gelişme Endeksinin Unsurları

Kesitlerin birleşimiyle oluşan insani gelişme endeksi(İGE) insani gelişmesinin ana unsuru olan üç boyutunu meydana getirir.

Şekil 2.1.İnsani Gelişme Endeksi'nin Boyutları

Doğumda beklenen yaşam süresi uzun ve sağlıklı bir yaşamı devam ettirebilmeyi ifade eder. Bilgiye erişim ise ortalama öğrenim süresi ve beklenen öğrenim süresiyle birlikte açıklanan okullaşma oranını yansıtmaktadır. Kişi başına düşen gayrisafi milli hasılda (GSMH), herkesi için insani gelişmeyi oluştururken her insanın iyi bir yaşam standardına ulaşmasını sağlamayı yansıtır. Üç boyut ve dört gösterge üç endeksi yani sağlık, eğitim ve gelir endeksini oluşturur. Toplamda ise üç boyut, dört gösterge ve üç endeks bir araya gelerek insani gelişme endeksini oluşturur (UNDP, 2016: 3).

2.1.2.1. Uzun ve sağlıklı bir yaşam

İnsani gelişme endeksi sepetindeki bir insanın uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesi ve bunu hesaplayabilmek adınabeklenen ortalama yaşam süresi değişkeni tek başına değil aslında bir toplumla oluşturulmaktadır. Toplum içerisinde insanın toplumsal sınıfı, cinsiyeti, çalışma hayatındaki statüsü ve bu statüyle beraber elde ettiği gelirini de kapsamaktadır. Aslında bu tablo bize bir ülkenin gelişmişlik yansımasını vermektedir. Uzun ve sağlıklı bir yaşamı nitelikleriyle açıklamaya çalıştığımızda elde ettiğimiz veriler sayısal verilerinin çokluğu ile açıklanamadığı için HDI(İnsani gelişme endeksi) ile yorumlanırken ciddi sorunlara neden olabilmektedir.

İnsani gelişme raporunun 2016 yılında yayınladığı raporda; insani gelişmenin sağlanabilmesi için sağlıklı bir yaşam sürebilen eşit bir insani gelişmişlik anlatılmaktadır.

İnsani gelişme endeksinin ilk maddesi olan beklenen ortalama yaşam süresinin önemi süre olarak uzun geçen bir hayatınıyi sağlık koşullarında, dengeli beslenmeyle birlikte sürdürdüğüne inanmak ve gerçekten yaşanan uzun bir hayatının faydasını düşünmek gerekir. Elde edilen bu faydalar insanın yaşam beklentisini aslında insani kalkınma kavramının önemine dikkat çekmektedir (UNDP, 1990: 12).

2.1.2.2. Bilgiye Erişim

Okullaşma oranı insani gelişme endeksi sepetindeki ikinci ana öğelerdendir. Bilgi edinmenin, bilgiye ulaşmanın önemli kıstaslarından birisi de bir toplumdaki insanların okuryazarlık oranı ve okullaşma oranıdır. Okuryazarlık bir insanın bilgiye erişim sağladığı alt zemindir. Bir ülkenin okuryazarlık oranlarını ele alınarak bir ülkenin gelişme seviyesi hakkında bilgi edinebiliriz. Ve bu nedenle okuryazarlık verileri insani gelişmeyi ölçmemizi sağlayan aynı zamanda da insani kalkınma hakkında bilgi veren, okullaşma oranını elde etmemizi sağlayan her metodun zorunlu ögesidir (UNDP, 1990: 12). İnsani gelişme raporunun 2018 istatistiksel göstergesinde okullaşma oranı şu şekilde açıklanmaktadır; yetişkin nüfus içerisinde ortalama yaşam süresinin yaşam boyunca gördükleri süresi ile birleşmesiyle oluşmaktadır.

Eğitimin tek bir büyüklük kavramı olarak değerlendirilmesinin yanında cinsiyete dayalı gruplanma yapılarak değerlendirilmesi bazı avantaj ve dezavantajları görmemizi sağlamaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki eğitim açısından oluşan farklılık gruplara arasındaki eşitlik sorunu için, hem de kadın eğitiminin sosyal bir yaşam içerisinde birlikte aldıkları eğitimin değerlendirilmesi için daha etkili olmaktadır (Anand ve Sen, 1994: 7). Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda okuma yazma oranı ile elde edilen verilerin her geçen yıl artarak ilerlemesi gelişmiş olan ülkelere yaklaştığını göstermektedir. Okullaşma oranı toplumdaki insanların daha iyi bir yaşam yaşayabilmeleri için farkındalık kazanmaları, daha bilinçli bireyler olmaları okullaşma oranının artmasıyla doğru orantılı olmaktadır.

2.1.2.3. İyi bir yaşam standardı

İnsani gelişmenin en önemli unsuru insandır. İnsanın yaşamının kalitesinin ölçümünde kullanılan insani gelişmenin üç boyut kavramları çok genel bir başarısızlık gösterebilir. Nüfustaki eşitsizlikleri fark etmemizi engelleyen ortalama değerleri oluşturur. Farklı gruplar farklı beklentilere sahiptirler. Mesela okuryazarlık oranlarından genellikle erkek ve kadın arasında bir eşitsizlik olduğu bilinmektedir. Elde edilen sayısal

değerler zengin-fakir, erkek-kadın, farklı dinsel gruplara sahipler gibi gruplar arasında daha geniş perspektif de ki eşitsizliği görünür kılmayabilir. Düzensiz gelir dağılımının varlığı kişi başına düşen ortalama gelir kavramıyla daha büyük bir eşitsizliğe neden olduğu düşünülmektedir (UNDP, 1990: 12; Streeten, 1994: 235).

İnsani gelişmedeki üçüncü önemli unsuriyi bir yaşam standardını oluşturmaya çalışan toplumdaki insanların istediklerini elde etmek adına kazanması ve elinde bulundurmaya istediği tüm kaynakların kontrolünü sağlamaktır. Daha somut kavramlar olarak kalması nedeniyle gelir kaynakları taban alınarak ölçülme yapılmaktadır. Kişi başına düşen gelir ülke ekonomisiyle ilgili verilere ulaşmamızda sağlayabilir. Kişi başına düşen geliri hesaplarken ülkenin döviz kurlarından, vergilerden etkilenmemesi daha sağlıklı verilere ulaşabilmek adına bu tür veriler satın alma gücünün mal ve hizmet olarak elde edilmesinde etkili değişken olacağı düşünülerek SGP (Satın alma Gücü Paritesine) göre kişi başına düşen GSMH göstergeleri ile geliştirilmiştir (UNDP, 1990: 12).

İnsani gelişme endeksinin 2018 yılında yayınlanan istatistiksel güncellemesinde yaşam standardı için; Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) dönüştürme oranları ile hesaplanarak 2011 yılında sabitlenmiş uluslararası dolara dönüştürülmüş kişi başına GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) verileriyle değerlendirilmiştir. Herhangi bir ülkenin ülke milli gelirinin yüksek oranlara sahip olması o ülkenin gelişmiş bir ülke olduğunu ifade etmediği düşülmüş ve insani gelişmenin insani kalkınmanın gelir kavramının çok ötesinde basit ama güçlü bir etkiye sahip olduğu iletilmiştir. İnsani Gelişme Raporu (İGR) UNDP tarafından 1990 yılında ülkedeki gelirin ötesinde bir şey yaratmak insana vurgu yapmak adına oluşturulmuştur. İnsani Gelişme Endeksi'nin burada ki amacı sosyal ve ekonomik bir kalkınma göstergeleri meydana getirmekle birlikte gelir dışı verileri de öne çıkarmaktır. (UNDP, 2018:15)

2.1.3. Geliştirilen İnsani Gelişme Endeksleri

Geliştirilen insani gelişme endeksleri 4 alt başlıkta incelenmektedir.

2.1.3.1. Eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeksi

İnsani gelişme endeksinin göstergelerini açıklayan 2018 güncellemesi yayınında; İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişme alanında yapılan bütün değerlerin aslında bir ortalamasıdır. Ortalama değerden de bildiğimiz gibi insani gelişme endeksi de ülkedeki tüm nüfusu kapsarken genel dağılımdaki eşitsizliği geri planda bırakmaktadır. Bu eşitsizliği

dikkate alan Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi(EUİGE) 2010 yılında yayınlanmış olan İnsani Gelişme Raporu'nda ilk defa kullanılmıştır. İnsani Gelişme Endeksi'ningelişme boyutta hesaplanan her değerin toplamı, ortalama değerden eşitsizlik düzey değerinin çıkarılmasıyla hesaplanmaktadır. EUİGE;insani gelişme endeksinden eşitsizliklerin çıkarılmış halini bize vermektedir.Eşitsizlik nedeniyle kayıp olarak adlandırılan değer yüzdesel olarak verilmektedir. Ülkenin eşitsizliğiarttığı zaman, insani gelişmedeki kayıp değerinde artmaktadır. Elde edilen insani eşitsizlik katsayısını eşitsizlik açısından baktığımızda elimizde kalan ölçüt değerini oluştururken bu katsayı, her üç gelişme boyutundaki net ortalamalar bize eşitsizlikleri vermektedir (UNDP, 2015). İGE, insani gelişmeyi eşitsizlik düzeyinde değerlendirir. İGE; bir ülkenin sadece eğitim, sağlık ve geliraçısından net ortalama değerlerinigöz önünde tutmamaktaher boyutun eşitsizlik düzeyleri hesaba katılarak nüfus içerisindeki dağılıma yaptığı etkiye dikkat çekilmektedir (Jahan, 2016a: 194).

Birleşmiş Milletler' in 2016 yılında yayınlanan raporuna göre; Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeks Değeri 2015 yılında 0.767 olduğu, eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeks değerininse 0.645 olduğudur. Eşitsizliğe uyarlanmış insani gelişme endeks değeri ile insani gelişme endeksi arasındaki fark %15.9'dur. Türkiye'nin eşitsizliğe bağlı olan insani gelişme kaybının %15.9 olduğudur. Düşük insani gelişme oranına sahip olan ülkelerde eşitsizlik oranının çok daha yüksek olduğu ve bu nedendir ki eşitsizliğe bağlı olan kayıplarında daha fazladır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle değerlendirdiğimizde;

- Çok yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkelerin insani gelişme kaybının %11.1,
- Yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkelerde %20.0,
- Orta insani gelişme düzeyindeki ülkelerde %25.7,
- Düşük insani gelişme düzeyindeki ülkelerde ise bu oran %32.3'tür (Jahan, 2016a:209).

Türkiye'ye baktığımız zaman insani gelişme kaybı açısından baktığımızda yüksek insani gelişme düzeyindeki ülkeler arasında olduğu söylenebilmektedir (Jahan, 2016a: 205). Ekleme yapacak olursak bu endekse göre doğum anında beklenen ortalama yaşam süresinde eşitsizlik %11.0, bilgiye erişim-okullaşma oranına baktığımızdaki eşitsizlik %14.2 ve gelirdeki eşitsizlik ise %21.8'dir. Veriler açısından Türkiye'de en fazla gelirdede eşitsizlik olduğu ifade edilmektedir (Jahan, 2016a: 207).

2.1.3.2. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksini tanımlarken insani gelişmenin iyi bir yaşam standardına sahip olma kavramına değinerek başlayabiliriz. İyi bir yaşam standardı için satın alma gücü verisi değerlendirilerek uyarlanmış gelir düzeyi dikkate alınır ve bunun içinde SGP(Satın Alma Gücü Paritesi) ve kişi başına düşen gelir önemlidir. İnsani gelişme endeksi hesaplanırken cinsiyet ve gelirdeki eşitsizliği kapsamamaktadır. Aynı şekilde siyasi hayata katılımı ya da insan hakları gibi kavramları ölçmemektedir(Kaya, 2009: 1-2).

Birleşmiş Milletler tarafından meydana getirilen toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi güçlendirme, sağlık ve işgücü piyasasına katılma olarak üç ana unsur yer almaktadır (Jahan, 2016c: 1). Bu endeksin içinde anne ergen doğum ve anne doğum oranları incelenerek kadın üreme sağlığı endeksi de vardır(Jahan, 2016c: 1; Jahan, 2016b: 5). Anne ölüm oranını tanımlarsak doğum yapan kadının 100.000 doğumda gerçekleşen ölümlerin yüzdesel oranını vermesiyle anne ölüm oranını oluşturmaktadır. Ergen doğum oranıysa; 15 ve 19 yaş aralığında 1000 kadın içerisinde yüzde kaçının doğum yaptığını ifade etmektedir (Jahan, 2016a: 263). Güçlendirmede erkek ve kadının en az orta öğretim mezunu olmalarıyla birlikte siyasi etkinlik olarak aynı seviyede olmaları ve en önemlilerinden bir tanesi olan iş gücüne katılma oranı dikkate alınır. Eğitim ve iş gücüne katılmada kadınların ve erkeklerin daha eşit düzeyde olmaları cinsiyet eşitsizliğini azaltma konusunda önem taşımaktadır.

2.1.3.3. Cinsiyet gelişme endeksi

Cinsiyete dayalı gelişme endeksi; insani gelişme endeksinde olan eşitsizlikleri çözmektedir. İnsani gelişme endeksi göstergeleri 2018 yılında yayımlanan istatistiksel güncellemede ele alınmıştır. İGRO insani gelişme endeksi ofisi 2014 yılında yayınlanmış İnsani Gelişme Raporu'nda yeni insani gelişme endeksini ölçen Cinsiyet Dayalı Gelişme Endeksi'ni(CDGE)kullanmaya başladı. Bu endeks, kadın ve erkek insani gelişme endeksi arasındaki oranı vermektedir. Aynı zamanda da insani gelişmenin üç ana boyutundaki kavramların toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ölçmektedir. Kadın ve erkeklerin doğum anında beklenen ortalama yaşam süresini yani sağlık endeksini, ikinci olarak da 25 yaş ve üstü yetişkinler için ortalama öğrenim süresi ve kız, erkek ortalama öğrenim zamanlarını ölçen eğitim endeksini oluşturur. Üçüncü endeksimiz olan gelir endeksi ise, kadın ve erkeklerin kişi başına düşen gelirden meydana gelir.

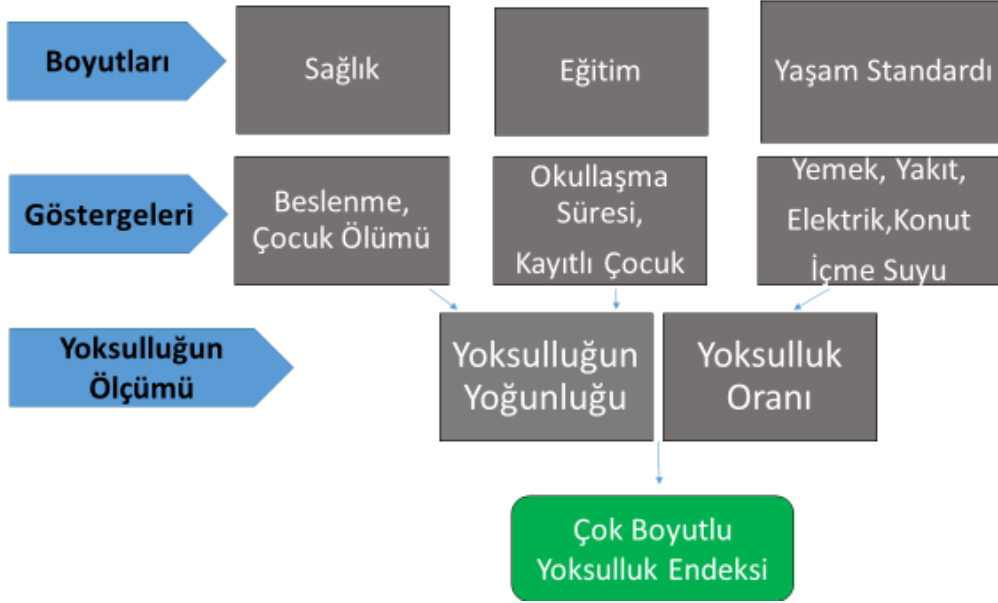
İnsani Gelişme Endeksi 2018 güncellemesinde; ‘İnsani gelişme endeksindeki ülkelerin sıralamalarına bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitliğinden mutlak sapmalara dayalı olduğu görülmektedir. Bu durumda da ülkelerin eşitsizliklerin kadın ve erkek lehine eşit olarak değerlendirildiği anlamına gelmektedir. Cinsiyete dayalı gelişme endeksi değerleri 164 ülke için hesaplanmıştır. Türkiye’de 2017 kadın insani gelişme endeksi değeri 0,755 iken, erkek insani gelişme değeri 0,819 olarak ölçülmüş ve CDGE değeri 0,922 olarak hesaplandığı bu sonuca göre de Türkiye 4. Gruba girmiştir.’

2.1.3.4. Çok boyutlu yoksulluk endeksi

2010 yılına kadar yayımlanmış olan UNDP’nin raporlarında insani yoksulluğu ölçmek için insani yoksulluk endeksi kullanırken 2010 yılında yayımlanmış olan insani gelişim raporunda ise yerini çok boyutlu yoksulluk endeksine bırakmıştır. İnsani gelişme endeksinin üç temel boyutundaki kavramların hane bazlı değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Çok boyutlu yoksulluk endeksi, insani gelişme endeksini üç temel boyut olarak kabule etmekte, yoksulluk kavramını incelerken çok boyutlu yoksulluk yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmektedir. Çok boyutlu yoksulluk endeksi hane bazlı yapılan anketlerde eğitim, sağlık ve iyi bir yaşam standardı ile birlikte düşünülerek bireysel yoksullaşmayı önlemeye çalışmaktadır. Bu veriler hane bazında bulunun her bireyi yoksulluk sayılarına bağlı olarak yoksul olan veya olmayan şeklinde ayırtmaktadır. Elde edilen tüm veriler toplanarak ulusal yoksulluk ölçümlemesinde kullanılır (UNDP, 2010: 221).

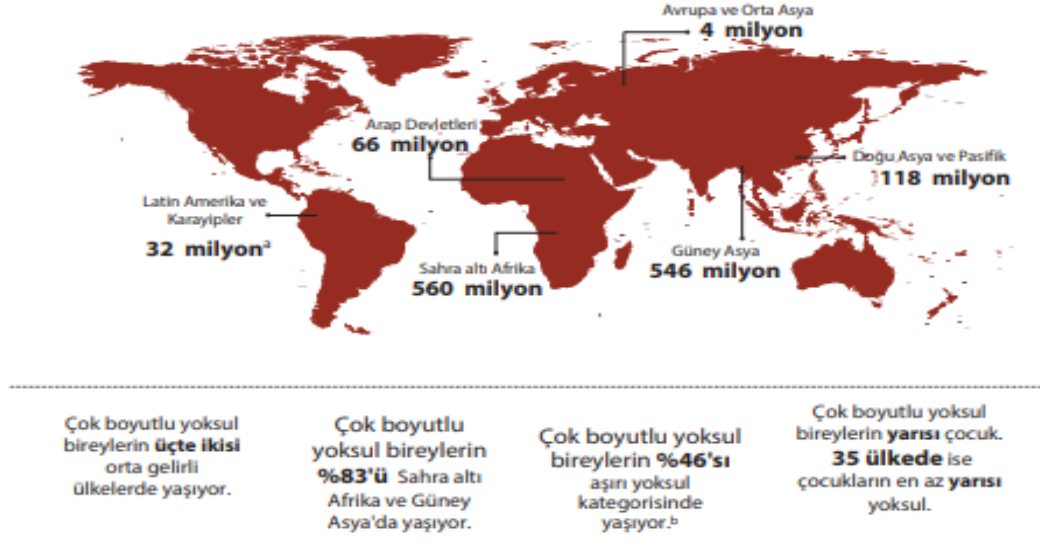
Şekil 2.2. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin Boyutları

Çok boyutlu yoksulluk endeksini açıklamak için 10 temel göstergeye dayanmaktadır. Hane tabanlı veriler toplandığı için bu göstergelerden en az 3 tanesinden yoksun kalması durumunda yoksul olarak tanımlanmaktadır (UNDP, 2010: 94). Her hane halkının boyutlara göre yoksulluk skoru oluşmaktadır. Her boyutun eşit olduğu ve en yüksek skorunda %100 olduğu bilinmektedir. Bu şekilde her boyutun skoru %33 etmektedir (UNDP, 2011: 172-173).

Şekil 2.2. de eğitim boyutu için baktığımız zaman hane içerisinde okul çağına giden en az bir çocuğun okula gidememesi, sağlık boyutu için ise hanede yaşayan yetişkin bireyin veya çocuğun yeterli beslenmesinin olmaması bu sebeple de ailede çocuk ölümünün meydana gelmesi durumu ele alınır. Şekildeki yaşam standardı boyutunu açıkladığımızda hane içerisinde yeterli sıhhi koşulların olmaması, içme suyunun kullanılamaması, pişirme yakıtının olmaması, yaşayabilecek bir konutun olmaması, elektrik gibi temel giderlerin karşılanamaması yaşam standardının temelini oluşturmaktadır. ÇBYE boyutları ve göstergeleri detaylandırılarak şekil 2.2. de gösterilmiştir.

2018 KÜRESEL ÇOK BOYUTLU YOKSULLUK ENDEKSİ (ÇBYE) SONUÇLARI

2018 ÇBYE tahminlerine göre, dünyada
günümüzde, **1.3 milyar yoksul birey** bulunuyor

Kaynak: (www.tr.undp.org)

Şekil 2.3.2018 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Sonuçları

2018 de yapılan güncellemeye baktığımız zaman; dünyada günümüzde 1,3 milyar yoksul bireyin olduğu tespit edilmiştir. Dünya üzerinde yaşayan yoksul bireylerin kıtalar üzerindeki dağılımına da yer verilmiştir. En fazla yoksul bireyin şekil 2.3 de görüldüğü üzere %83'ünün Sahra altı Afrika kıtasında ve Güney Asya dayışadığı görülmektedir. Çok boyutlu yoksul olan bireylerin %46'sının aşırı yoksul kategorisinde yaşadığı belirtilmiştir. Dünya nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunun yoksul bireylerden oluşuyor olması insani gelişme endeksinin önemine daha fazla dikkat çekmektedir.

2.1.4. İnsani Gelişme Endeksi Hesaplama Yöntemi ve Değişiklikler

İnsani gelişme endeksinin hesaplanmasında zaman içerisinde önemli değişiklikler meydana gelmiş ve geliştirilmiştir. Gelişme süreci içerisinde yaşanan değişiklikler HDI(İnsani Gelişme Endeksi'nin) farklı yıllarda meydana gelen değişiklikler çerçevesi içerisinde değerlendirilen insani kalkınma kavramının anlaşılması içinde büyük önem taşımaktadır. İnsani gelişme endeksinin açıklarken zaman içerisinde yapılan değişikliklerle incelenecektir (Karalı,2005:34-36).

1990 yılında yayımlanmış olan ilk insani gelişme raporunda insani gelişme endeksiana özellikleri bulunmaktaydı. Önceliklele alınan özellik; insani gelişme

endeksininyoksulluğa bakış açısıyla oluşturulmasıdır.Ölçümlemede kullanılan her değişken için yoksunluk analizi yapılarak ortalama yoksunluk ölçüsü tanımlanmıştır.Ölçümlemede kullanılan “1” rakamından ortalama yoksunluk ölçüsü çıkartılmasıyla oluşan sayısal veri bize insani gelişme endeksini elde etmemizi sağlamıştır (UNDP, 1990: 109).

1991 yılında yayımlanmış olan İnsani Gelişme Raporu’nda (HDR) geliştirilmiş olan bir diğer yenilik ise okullaşma oranının eklenmesidir. Sanayileşmiş ülkeleri diğer ülkelerden daha farklı olduğunu gösterebilmek için ele alınan ikinci unsur yetenek kavramını açıklayabilmek adına ortaya atılmıştır (UNDP, 1991: 15). Okullaşma oranına 1/3, yetişkin okuryazarlığa 2/3 oranında yer verilmiştir. Eğitime katılma oranını daha iyi ifade edebilmek adına yetişkin okuryazarlıkta 2/3 oranında ağırlık verilmiştir.

1994 yılında yayımlanmış olan raporda ise yoksulluk sınırının ölçülmesinde farklılaşma olmuştur. Yapılan değişikliğe göre satın alma gücü paritesiyle güçlenen gelirin sınır değeri dünyadaki ortalama olan küresel değer şeklinde oluşturulmuştur. 1994 yılındaki raporda oluşturulan değişikliklerden birisi de gelir eşitsizliğinin bulunmasında kullanılan gini katsayısının artık kullanılmamasıdır. Nedenini açıklamak istersek; karşılaştırılan ülkelerin gelir dağılımı oranlarının iyi olmaması bu sebeple ki gini katsayısı ile elde edilmiş olan insani gelişme endeksiyle çarpımı ile oluşmuş ve düzeltilmiş gelir dağılımının (income distributional-adjusted) insani gelişme endeksinde bulunan tüm değerleri düşürüyor olmasıdır (UNDP, 1994: 97). 1999’da yayımlanmış olan HDR de Anand ve Sen’in çalışmaları baz alınarak gelir hesaplama yöntemine tekrardan bir güncelleme getirilmiştir. 1999 yılından itibaren kullanılan bu gelir formülü ve boyut endeksinin hesaplama yöntemi değişikliğe uğramadan kullanılmaktadır (UNDP, 2005: 341).

İnsani Gelişme Endeksi’nin hesaplama yönteminde üç alt başlık yer almaktadır. Bunlar, sağlık eğitim ve refah standarttır. Kısaca açıklamak gerekirse sağlık standardı kaliteli ve uzun bir yaşamı, refah standardı yaşam kalitesi yüksek bir hayata sahip olmamızı sağlayacak referansa sahip olmayı, eğitim standardıysa kaynaklarımızı çoğaltmaya denk gelmektedir (UNDP, 1990).

İnsani Gelişme Raporları’nda insani gelişme endeksinin hesaplanması için kullanılan formüller zaman içerisinde değişikliğe uğramış ve insani gelişmişlik doğru sonuçlarla değerlendirilmeye çalışılmıştır. 2010 yılına adan olan süre içerisinde İGE raporunda bulunan boyut endekslerinin aritmetik ortalamasının bulunmasıyla hesaplanmış, 2010 yılını geçtikten

sonra olan raporlardagelir, eğitim ve sağlık endekslerinin geometrik ortalamasıyla bulunmuştur(UNDP,2014:2).

2010 yılı insani gelişim raporlarından alınan bilgiler ışığından sağlık alt endeksinin hesaplanması için; sağlık alt endeksi (S_e), doğumda beklenen yaşam zamanının minimum (d_{min})değere sahip ülkeyi, doğumda beklenen yaşam zamanı maksimum (d_{max}) değere sahip olan ülkelerin sayısal değerleri alınarak hesaplanır. (S_e)hesaplanacak olan ülkenin doğumda beklenen yaşam süresi ($D_{\bar{u}}$) kullanılarak, (S_e) hesaplanmaktadır (Human Development Report 2010: 217).

Sağlık Alt Endeksi (S_e)= $(D_{\bar{u}})-(d_{min})/(d_{min})-(d_{max})$ olarak hesaplanmaktadır.

Diğer alt endekslerden birisi olan eğitim alt endeksini (D_e) hesaplamaya çalışırsak öncelikle dikkat etmemiz gereken alt endeksin 2 ayrı veri ile oluşturulmasıdır. Alt başlıklardan ilki beklenen okullaşma yılının sayısal verisi kullanılarak oluşan birinci eğitim alt endeksi (B_e) diğeriye ortalama okullaşma yılı sayısal verisi kullanılarak oluşan ikinci eğitim alt endeksi ($\dot{I}_e$) olmak üzere 2 tanedir. Ülkelerin endekslerini hesaplamak için, beklenen okullaşma yılının alt sınırı için 0 değeri; üst sınır değeri ise, beklenen okullaşma yılı maksimum olan değer (B_{max}) dikkate alınır. Bir ülkenin hesaplanması yapılırkenbeklenen okullaşma yılı (m) ve ortalama okullaşma yılı (n) değerlerinin dahil edilerek elde edilecek olan B_e 'nin ve $\dot{I}_e$ 'nin aritmetik ortalaması alınarak, ilgili ülkenin(E_e)'ne ulaşılmaktadır (Human Development Report 2015: 217).

Birinci Eğitim Alt Endeksi $B_e=n-0/0max-0$

İkinci Eğitim Alt Endeksi $\dot{I}_e=m-0/bmax-0$

Eğitim Alt Endeksi $E_e=B_e+\dot{I}_e/2$ olarak hesaplanmaktadır.

Kişi başına düşen GSMH'nin reel değeri ele alınarak (G_e) hesapladığımızda ülkelerin kişi başına düşen GSMH endeksinin logaritmik verileri ele alınmıştır. Değerlendirmeye alınan ülkelerin kişi başına düşen GSMH'si minimum olan ülke (G_{min})ile kişi başına düşen GSMH'si maksimum olan ülkenin (G_{max})değerleri ele alınmaktadır. Ülkenin (G_e) hesaplamak için ele aldığımızda kişi başına düşen GSMH'nin ($G_{\bar{u}}$) logaritmik değeri formüle eklenerek verisi hesaplanan ülkenin (G_e) oluşmasını sağlamaktadır (Human Development Report 2010: 217).

Kişi Başına Düşen GSMH alt endeksini hesaplarken;

$$(G_e) = (Log_{Gü}) - (Log_{Gmin}) / (Log_{Gmax}) - (Log_{Gmin}) \text{ olarak hesaplanmaktadır.}$$

2016 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi raporuna bakacak olursak; değişiklikler tekrar olmuştur. Değişiklik olan konulardan bir tanesi de gelişme düzeyleridir. İnsani Gelişme Endeksi'nde ülkeler 0-1 aralığı olmak üzere dört farklı gelişme düzeyine göre ele alınır.

- 0.550'den az puan almış olan ülkeler düşük insani gelişmeye,
- 0.550-0.699 aralığına sahip puan alan ülkeler orta düzeyde insani gelişmeye,
- 0.700-0.799 aralığına sahip puan alan ülkeler yüksek insani gelişmeye,
- 0.800 ve üzerinde puan alan ülkelerse çok yüksek insani gelişme düzeyinde olan ülkeler arasında sınıflandırılmıştır (Jahan, 2016a: 27).

Tablo 2.1.1990-2015 Yıllarının İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleriyle Değerlendirilmesi

	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Eğitim Süresi	Ortalama Eğitim Süresi	Satın Alma Gücü Paritesi Cinsinden Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir (\$)	İnsani Gelişme Endeks Değeri
1990	64.3	8.9	4.5	10.494	0.576
2015	75.5	14.6	7.9	18.705	0.767

(Jahan, 2016b, 2-3)

Bu sınıflandırma dikkate alındığında Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu tarafından değerlendirilmiş ve Türkiye'nin 1990 yılında düşük insani gelişme düzeyinde olduğuna 2015 yılına gelindiğinde ise yüksek insani gelişme düzeyinde olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'de beklenen ortalama yaşam süresi, beklenen ve ortalama öğrenim süresi, satın alma gücü paritesi türünden kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasılasında artış olmuştur (Tablo 2.1. , Jahan, 2016b: 2-3).

İnsani Gelişme Endeksi'nin 2018 yılında yapılan istatistiksel güncellemesinde insani gelişme kavramının üç temel boyutunda gelişme aşamalarını değerlendirebilmek için kullanılan özet bir ölçme şeklidir. Üç temel boyut; bilgiye erişim, sağlıklı ve uzun yaşam ve yaşam standardının insana yakışır olmasıdır. Bilgi birikim seviyesini tanımlarsak yetişkin nüfus olarak adlandırdığımız kesimin ortalama öğrenim zamanı olarak ifade edilir. Aslında 25 yaş ve üstü olan toplumdaki insanların tüm hayatını kapsayan eğitim-öğretim zamanıdır. Bilgiye erişimse yaşına özgü okullaşma sürecinin aynı kaldığı düşünülerek çocuğun eğitim alabilmek için geçirdiği toplam zamanı ifade etmektedir. Sağlıklı ve uzun bir hayat ise

bireyin beklenti içerisinde girdiği toplam süredir. İnsanca bir yaşam standardı ise Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) dönüştürme oranları ile 2011 yılına sabitlenmiş durumda olan uluslararası dolar para birimine endekslenmiş kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) değeri üzerinden hesaplanmaktadır.

2.1.5. İnsani Gelişme Endeksi'ne Yönelik Eleştiriler

İnsani Gelişme Endeksi için yapılan eleştiriler bulunmaktadır. Yapılan eleştirilerden ilki endeksin hesaplanma sepetindeki veri setinin genellikle sayıya dayalı olduğunu ve eğitimde kullanılan verilerin uluslararası yapılan hesaplamalarda tüm ülkeler için aynı şeyi ifade etmediğini söylemişlerdir(Srinivasan, 1994; Ogwang, 1994; Aturupane vd., 1994). İnsan hakları, özgürlükler gibi sosyal değişkenlerin hesaplanmadığı için değerlendirilmediğinden bahsedilmiştir(Stanton, 2007). İnsani gelişme endeksinde kullanılan hesaplamada minimum ve maksimum değerlerin sabit olmadığı için yıllar itibariyle veri karşılaştırmasının yapılamaması eleştirilmiştir (Kelley, 1991:319).

İnsani gelişme endeksinde kullanılan okuryazarlık oranı, ortalama yaşam süresi, toplam göstergeler nüfusun tamamında kullanılan aritmetik ortalama ile değerlendirilirken gruplar arasında da ayrışma göz ardı kalmaktadır. Kullanılan aritmetik ortalama farklı gruplarda örneğin; kadın ve erkeklerde sağlıklı verilerin oluşmasını engellemektedir. Fakat Anand ve Sen, gruplar arasında ki farklılaşmanın elde edilecek olan başarıya yansıtacağına ve direkt buna vurgu yapacağı şeklinde düşünmektedir.

Hicks'e göre; İnsani Gelişme Endeksi'ne gelir dağılımındaki eşitsizliğin, Ginikatsayısının dahil edilmesinin insani gelişme endeksinin üç temel boyutundaki gelir, sağlık ve eğitim endekslerine eklenmesine dikkat çekilmediğini söylemiştir. Gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde insani gelişme endeksi çok daha düşük çıkacaktır (Hicks, 1997:1294). İnsani gelişme endeksinin hesaplanmasında sürdürülebilirlik ve tüketim konularının da dahil edilmesinin gerekliliği ve sürdürülebilirlik boyutunun yakalanabilmesi için doğal kaynakların kullanımının daha ön planda tutulmasını düşünülmüştür. Fakat kayıt dışılık birçok ülkenin sağlıklı veriler sunmasını engellemektedir (Sagar ve Najam, 1998).

Yapılan bütün eleştiriler dikkate alınarak UNDP hesaplama yönteminde değişikliğe gitmiştir. Genel endeks hesaplama yönteminde 2010 yılında yayınlana raporda aritmetik ortalama yerine geometrik ortalama kullanılmaktadır. Ayrıca 1994'ten itibaren İGE hesaplamalarında sabit en küçük ve en büyük değerler kullanılmaya başlanmıştır (Stanton,

2007). Sagar ve Najam (1998) da endeksin kapsamının genişlemesini vurgulayanlar arasındadır. Kapsam genişlemesi insani gelişme endeksine en yaygın gelen eleştiriler arasındadır. İGE'nin temel bileşen yapısında değişiklik yapılmadan İnsani Gelişme Endeksleri ile genişletilmeye çalışılmıştır.

2.2. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Endeksi ile İlişkisi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı farklı tanımlarla ele alınmış olup devamında programın faaliyet alanları ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri İnsani Gelişme Endeksi çerçevesinde incelenmiş ve yorumlanmıştır.

2.2.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı BM'nin küreselleşme ağını oluşturan bir programdır. BM(Birleşme Milletler); 24 Ekim 1945 yılında kurulan uluslararası güvenlik, barış, ekonomik ve toplumsal birlikteliği oluşturmak için kurulan bir topluluktur. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) insanların daha iyi bir yaşama sahip olmaları için gerekli şartların sağlanmasını destekleyen bir örgüttür. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 177 ülkede faaliyet gösteren küresel kalkınma sağlayarak çözüm yolları aramaktadır (UNDP Türkiye, "UNDP'yi Tanıyalım", UNDP Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2006: 4).

Birleşmiş Milletler kalkınma odaklı çalışmaktadır. BM içerisinde UNDP; insani gelişme konusunda en aktif olan kuruluştur. Fon olarak da fazlasıyla insani gelişme ve kalkınmaya destek olmaktadır. Bu kuruluşun temelleri, 1949 da kurulan Birleşmiş Milletler Genişletilmiş Teknik Yardım Programı ve 1958'de kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Özel Fonu ile birlikte çalışmasına dayanır. UNDP, 1965'de BM Genel Kurulu tarafından kurulmuştur. (UNDP Türkiye, "UNDP'yi Tanıyalım", UNDP Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2006, s. 4)

2.2.2. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Faaliyet Alanları Nelerdir?

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, bu programın içeriğine ve güçlü yönlerine hem de UNDP'nin içerisinde olan ülkelerin bu programdan neler beklediğine dayanır. UNDP'nin küresel odak noktaları şu şekildedir. Yoksulluğun azaltılması, demokratik

yönetişim, enerji ve çevre, kriz önleme ve atlatma,HIV/AIDS ve kadının güçlendirilmesidir (UNDP Türkiye, “UNDP’yi Tanıyalım”, UNDP Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2006: 4).

2.2.2.1. Yoksulluğun azaltılması

Yoksullukla mücadele kavramı 1990’lı yıllardan itibaren uluslararası alanda bahsedilen konulardan birisi olmuştur. Birleşmiş Milletlerin bu konuda önemli bir yer edinmiştir, fakat bu durum uluslararası alanda yoksulluğun azaltılması gerekiyor şeklinde olan karşıt görüşten ileriye gidememekteydi. Bu durumu değiştiren Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun, 17 Ekim 1992 tarihini “Yoksulluğun Yok edilmesi Uluslararası Günü” olarak ilan etmesiyle bir adım öteye taşımıştır. 1996 yılını “Yoksulluğun Yok edilmesi Ulusal Yılı”ilan edilmiş ve 1997- 2006 yılları arasını “Yoksulluğun Yok edilmesi Birinci Onyılı” olarak ilan edilmesiyle yoksullukla mücadele resmîyet kazanarak daha önemli hale gelmiştir(Özdek, 2002:2).

BM’nin ‘Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi’nde ortaya çıkan belgelerinde kalkınma ve uluslararası bir adaletin olması,gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere olan yardımların akış yönüyle fakir ve zengin arasında dengenin sağlanması adına başka çözüm bulunamamıştır. Gelişmiş ülkelerin milli gelirlerinin %0,7 oranını az gelişmiş ülkelere aktarmasıyla yoksullukla mücadeleye hız kazandırılacağı belirlenmiştir. Fakat gelişmiş ülkelerinuluslararası kalkınma yardımlarının 1970’li yıllardan bu yana pek istekli olmadıkları belirtilmiştir ve yardımlar 1990’lı yıllardan itibaren azaldığı belirtilmiştir(Özdek, 2002:2).

Günümüzde faaliyet alanları sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile birlikte çözülmeye çalışılmakta ve zamansal gelişim çizgisi oluşturulmaktadır.

2.2.2.2. Kapsayıcı ve demokratik yönetim

Yoksulluk, insani gelişme gibi kavramlara dikkat eden vatandaşların ihtiyaçlarını önemseyen devlet kurumlarının oluşturulması, vatandaşın siyasi hayata katılımı demokratik yönetim kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır. “Yönetişim” kavramı Dünya Bankası’nın ilk kez 1989 yılında Afrika’nın kalkınması için oluşturulan bir raporda kullanılmaya başlanmıştır. Bu raporda kullanıldıktan sonra yönetim kavramı uluslararası alanda yaygınlaşmaya başlanmıştır. 1992 yılında ‘Yönetişim ve Kalkınma raporunun yayımından

sonra 1997 deki Dünya Kalkınma Raporunda demokratik yönetişimin devletin kurumsal ana çerçevesini oluşturduğu işlenmiştir (Çulha Zabcı, 2002:155-161).

Özellikle yönetişim kavramı sürdürülebilir kalkınma, demokrasi, insan hakları gibi diğer önemli kavramlarla birlikte geliştirilmiştir. Yönetişim; devlet kaynaklarının yönlendirilmesini sağlayan bireyle devlet arasında yeni bir kavramsal oluşturmaya çalışan genel bir yapıya sahiptir. Demokratik yönetişime baktığımızda yönetime katılma için tasarlanan bir olgudur. UNDP açısından demokratik ve yönetişim kavramları bir araya gelerek daha geniş bir açı oluşmuştur. Demokratikleşme toplumda yaşayan bireylerin katılımlı yönetişimle karar sürecine dahil edilmeye çalışılmaktadır.Bu durumda iki farklı sınıf oluşmaktadır. Yönetilen ve yöneten sınıflar.Fakat yönetişim kavramı herhangi bir baskı altında olmadan meydana gelen etkileşim yoluyla olan bir iletişim şeklini ifade etmektedir(Yıldırım, 2004:193-194).

UNDP, demokratik yönetişimi faaliyet alanına eklemektedir. Bunun amacı ülkelerin seçim mekanizmasını güçlendirmek ve adalet mekanizmasının dışında değil tam ortasında olan bireylerin oluşmasını sağlamaktır. Toplumda yaşayan bireyler olarakelde etmemiz gereken en temel gereksinimlerimize ulaşmada daha kolay yollarla ulaşmamızı sağlar. Demokratik yönetişim kavramı, sürdürülebilir kalkınma programı ile birlikte yoksulluk başta olmak üzere insani gelişme kavramını daha ileriye birey merkezli toplum oluşturarak taşımaktadır (Altan,2008).

2.2.2.3. Krizlerin yönetimi

Krizi genel anlamda tanımlarsak beklenmedik zamanlarda oluşan, toplumsal alanda endişe yaratan ve kontrol edilmesi zor olan, kendiliğinden gelişen ya da insansal nedenlerle oluşabilecek olaylar zinciridir(Yavaş, 2005: 3).

Meydana gelen doğal afetler ve kriz nedenleri çıkan terslikler nedeniyle uzun bir birikimle oluşmuş toplumsal kalkınmaların yoksulluk ve birçok faktöre neden olmaktadır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı meydana gelen veya gelecek krizler için Krizleri Önleme ve Atlatma Bürosu aracını kurmuştur. Bu şekilde krizleri önleme ve atlatmak adına önemli bir adım atılmıştır (UNDP Türkiye, “UNDP’yi Tanıyalım”, UNDP Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2006: 4).

Afet ve kriz arasında bir ilişki vardır. Kendiliğinden meydana gelen afetler olayların var olması ile ortaya çıkmaktadır. Krizin oluşabilmesi için ise afet kaynaklı olayların toplumsal açıdan etkisinin bulunması gerekmektedir. Doğal afetlerde kriz yönetimi tehlike süreçleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Doğal afetin yaratacağı krizler öncesi ve sonrasında oluşmaktadır. Krizin içerisinde değerlendirilen doğal afetlerde süreçte oluşabilecek hasarları tespiti krizi önleyebilmek için hasar tespitini gerekli kılmaktadır (Hodges, 2000: 10-11).

Doğal afet ve kriz yönetimi arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek adına UNDP 'nin 2004 yılında hazırladığı rapor çerçevesinde; hukukun üstünlüğü, stratejik hamleler ve etkililik gibi faktörler kalkınma ve afet yönetimi için gerekli maddeleri oluşturmaktadır (UNDP, 2004).

2.2.2.4. İklim değişikliği ve çevre etkisi

Çevre ve iktisadi kalkınmanın birlikte uyum içerisinde olması ülke ekonomisi sonucunda ortaya çıkan negatif etkilerin en aza indirgenmesi ekosistemin sürdürülmesini sağlamaktadır. İktisadi kalkınmanın çevresel faktörlerinin olumlu yönde etkinin sağlanabilmesi için insani yaşam kalitesinin sağlıklı olması ve uluslararası kuruluşların birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Vural, 2008b).

Sürdürülebilir kalkınmayı ele aldığımızda; sürdürülebilir bir zaman toplum içerisinde yaşayan bireylerin kendi amaçlarına ulaşmaları yolunda ekonomik ve sosyal faktörlerin esnek olarak dağıldığını düşünerek oluşturulan bir zaman dilimidir. Ekonomik ve ekolojik sistemi içine alan sürdürülebilir kalkınma; ekonomik kalkınmaya açıklamak için bize yardımcı olmaktadır. Ekonomide sermaye ve kaynakların çok fazla tüketiminden dolayı iklim değişikliği ve çevresel etkilerdeki olumsuz etkiler taban alındığında daha iyi ifade anlaşılır (Çetin, 2006:25). Bu nedenle ki çevre-kalkınma ilişkileri işlenirken sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının ana temelini oluşturur.

İklim değişikliği ve çevre sorunlarının sorun haline gelmesi nedeniyle uluslararası kuruluşlarda gündem olan konulardan birisidir. Şuanda günümüzde çevre ve iklim değişikliği konusunu işleyen ve çalışmalar yapan çok fazla kuruluş vardır. Uluslararası bu konuda çalışan, sorunu çözmeye yönelik hareket eden doğrudan veya dolaylı olarak fayda sağlayan kuruluşların başında Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü yer almaktadır (Ertürk, 1998: 236).

Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı küresel düzeyde çevre ve iklim değişikliği konusunun bilince dönüşmesini sağlayan olay 5-16 Haziran 1972 tarihlerinde gerçekleştirilen Stockholm’de düzenlenmiştir. Çevreye dair sorunların ilk defa bu konferansta konuşulmuş ve Türkiye’nin de aralarında olduğu 113 katılımcının gelmesiyle düzenlenmiştir. Bu konferansın ana temasına baktığımızda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için iklim değişikliği de dahilçevrenin korunmasının insani gelişmenin olabilmesi için bu sorunun önemli olduğu belirtilmiştir. İlk defa çevre sorununun değerlendirildiği bu uluslararası düzeyde çevre bilinci yaratmak için Stockholm Konferansı’nın amaçları şu şekilde sıralanabilir (Egeli, 1996: 16):

1. Çevre korunması ve yapılacak iyileştirmelerin en başta plana eklenmesine,
- 2.Çevre hakkında olan sorunlardaki verilerin toplanması ve değerlendirmesi devamında ise uluslararası bilgi akışı yaratmanın sağlanması,
3. Çevrenin nasıl korunacağının tespit edilmesi teknik ve eğitici bilgilerin önlem olarak hazırda oluşturulması,

Stockholm Konferansı’nda temelleri atılan çevre sorununun az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasındaki yaşam standardı farklılığının giderilmemesi çevre sorunlarını çözmeye çalışırken etkisinin olduğu ya da olmadığı tartışılan konular arasında yer almaktadır (Ertürk, 1998: 213). 26 maddeden oluşan bu konferansın sonunda “Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi” 22 katılımcı ülke tarafından kabul edilmiş ve yayımlanmıştır. Bu konferans sonucunda çevre ve iklim değişikliğinin insani gelişme endeksi içerisinde ana maddeler arasında değerlendirilmesi sürecine kadar uluslararası bilince dönüşmesine neden olmuştur. İnsan doğada yaşamına başlamış ve hayatını sürdürebilmesi toplumsal kalkınmaya, yaşanılacak alanların varlığına yine doğaya bağlıdır.

2.2.2.5. Kadının güçlenmesi

Yoksulluk gelir dengesindeki artı ve eksi hesapların çıkartılmasından oluşurken aynı zamanda sosyolojik olgularla da çevrili bir tanımdır. Toplumsal dışlanma, güçsüzlük ve gelir dağılımındaki kaynakların farklılığından meydana gelmektedir (Farrel ve Aheme, 2003: 1). UNDP’nin insani gelişme raporunda kadının güçlenmesine yer verilmiştir. Kadının toplumda, dünyada daha güçlü hale gelmesi için en temel kavramımız yoksulluk üzerinden ilerleme kaydedilmiştir. En önemli konulardan bir tanesi de kayıt dışı ekonominin kayıt dışı

çalışmanın değerlendirilmesi ve kadınların kayıt dışı çalışma saatlerinde daha fazla yer aldığına değinmektedir. Yoksulluk ve kayıt dışı çalışma arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kayıt dışı sektörünün daha fazla gelişiyor olması kayıt dışı çalışma ile kadın yoksulluğu arasında bulunan pozitif ilişki nedeniyle kadınların güvence sağlamayan kayıt dışı işlerde çalışmalarına neden olmakta ve kadın için hayatı daha da zorlaştırmaktadır (Şener, 2009: 3/4). Kadınların yoksulluktan daha fazla etkilenmelerinin altında güvencesi olmayan işleri düşük maaş ücreti almalarını bilmelerine rağmen talep etmeleri gelmektedir (Altay, 2007: 5).

Türkiye’de kadın yoksulluğu adına sayısal verilere ulaşmanın zor olduğu bunu ölçümlemek için araştırmalar yapılmaktadır. İstihdam oranlarındaki kadının yerine bakarak çalışma hayatındaki etkinliği üzerinden yapılan çalışmalarla bu verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye’deki kadın istihdamının genel özelliklerini sıralayacak olursak; öncelikle eğitim istihdamının da kadınların oranının düşük olması vetoplumsal işgücüne katılımın az olması gelmektedir. Kent ve kır yaşamındaki kadının iş gücüne katılım şekli birbirinden farklıdır.

Kırsal yaşamda istihdama katılan kadınlar evlerinde ücret almadan çalışan işçiler gibi olmakla birlikte kentsel yaşamda istihdama daha fazla katılan kadınların kayıt dışı ekonomiye katkı sağlarken asgari ücret sınırından altında çalışma şekline sahiptirler (Kocacık ve Gökkaya, 2005:196; Koray ve diğ., 1999: 16-17; Çolak ve Kılıç, 2001:7; İlkkaracan, 1998:286).

1970 yıllardan sonra Birleşmiş Milletler tarafından ifade edilen bir kavram bulunmaktadır. Bu kavram ‘Kadınların Yoksullaştırılması’(thefeminization of poverty). Bu kavramın oluşabilmesi için en önemli etki; yoksulluk oranların da kadının sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Birleşmiş Milletlerin 1992 yılındaki raporlarının son 20 yılı kapsayan verilerine baktığımızda kırsal kesimde yoksul olarak yaşayan kadınların hemen hemen %50 oranda arttığı tespit edilmiştir. Birleşmiş Milletlerin 1995 yılındaki raporlarına baktığımızda isedünyada bulunan yoksul insanların %70 oranında kadınlardan oluştuğu verisi elde edilmiştir(Moghadam, July 2005).

Kadınların eğitim istihdamı içerisinde olmadıkları, gerekli eğitimin alınmamasından dolayı kayıt dışı sektörlerde düşük ücretli niteliksiz işlerde çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Dünya’ da gelişmekte olan ülkelerde kadınların ücretsiz ev ekonomisinde

çalıştıkları ya da düşük ücretlerle asgari ücretin altında kayıt dışı ekonomide çalıştıkları tespit edilmiştir ve bu durum hala daha devam etmektedir (UNDP, 2014). Dünya Bankası'nın veri tahminlerine göre 27 ülkede bulunan kadınların erkeklerden daha az ücret aldığı bilinmektedir. Örneğin;

- İsviçre'de yaşayan kadınların istihdam oranları %59 ve erkeklerin istihdam oranı %90,6'dır.
- Yunanistan'da kadınların oranı %51,4 ve erkeklerin oranı 86,6'dır.
- Meksika'da yaşayan kadınların istihdam oranı %43,1 iken erkeklerin istihdam oranı %91,5'dir.

Kadınların düşük ücretle çalışmalarının yanında herhangi bir ücret almadan çalıştıkları da tespit edilmiştir Yunanistan'da ücretsiz çalışan kadın oranı %10,3 iken Polonya'da bu oran %12,2'dir. Dünya'da ki yoksulluk oranları;

- İrlanda'da kadınlarda %13,3 erkekler de %9,2
- Birleşik Krallık'da bu oran kadınlarda %11,5 ve erkekler de oranı %9,1
- Birleşmiş Milletler'dekadınlarda oran %14,4 ve erkeklerde oran %11,4'dür (Worldbank, 2012(1)).

Dünyadaki farklı ülkelerden ve BM'den alınan verilere baktığımız zaman kadınların erkeklerden daha yoksul oldukları, eğitim hayatını ve sağlık durumları da dahil olmak üzere bir çok alanını etkilemektedir. Yoksulluk dünya da kadın ve erkek demeden çok fazla kişinin toplumsal hayat da yaşamasını zorlaştıran insani yaşam standardının çok aşağısında yaşamasına neden olan önemli bir kavramdır. Dünyadaki kadınların yoksullukta daha güçlenmesi yoksulluk yansımalarının azalmasına neden olacaktır.

2.2.3. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve İnsani Gelişme Endeksi

Birleşmiş Milletler küresel yoksulluk ile yapılan mücadelelerden yola çıkarak mutlak yoksulluk kavramı yerine çok boyutlu yoksulluk kavramını ele almış ve kalkınma hedefleri oluşturmuştur. 2012 yılında Rio de Janeiro'daki Birleşmiş Milletler de yapılan konferans sonucunda Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri oluşturulmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin amacı Dünya'daki sorunların daha hızlı bir şekilde çözülmesini sağlamak ve odak alanları belirlemektir.

2000 yılında yoksulluk hakkında çözüm üretmek adına ortaya çıkmış Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin yerini Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri almıştır. Binyıl Kalkınma Hedeflerine baktığımız zaman 15 yıl içerisinde dünyadaki açlıkla yapılan mücadele den aşırı yoksulluğa kadar, ölümcül hastalıkların önüne geçmede ve eğitimin ilkokuldan başlamak üzere tüm dünyada yaygınlaştırmaya çalışmıştır.(www.tr.undp.org)

2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerini toparlayacak olursak;

- Yoksulluk sorununa yönelik yapılan ulusal ve bölgesel toplumsal cinsiyet eşitliğine göre planlanan kalkınma stratejilerine dayalı politikalar için zemin oluşturulması.
- 2030 yılına kadar açlığın sona erdirilmesi yoksul ve başta çocuklar olmak üzere yeterli besinin alınabildiği, insani gelişme standardında bir yaşam sağlama.
- 2030 yılına kadar hava, toprak ve zararlı kimyasallardan kaynaklanan sorunların çözülmesi.
- Dünya'daki bütün insanların kadın ve erkek demeden eşit teknik eğitim, mesleki eğitim ve yükseköğretime ulaşma kolaylığının sağlanması.
- Dünya'daki çocuk evlilikleri, erken yaşta yaptırılan zorla evlendirmeler ve kadın sünneti gibi uygulamaların ortadan kaldırılması.
- Her insan için suyun temiz ve sürdürülebilir olarak erişim sağlanması.
- 2030 yılına kadar küresel enerji verimliliği adına yapılan çalışmaların iki katına çıkarılması ve yenilenebilir enerjinin aktive edilmesi.
- Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin daha aktif olmaları için finansal desteğin sağlanması ve işletmeler için girişimcilik, yaratıcılık fonlarının oluşturulması.
- Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde bilimsel araştırmaların teşvik edilmesi ve araştırma-geliştirme alanında çalışan kişi sayısının, kamu araştırmalarının, özel araştırmaların arttırılması.
- Ülkeler arası gelişmişlik farklarının azaltılabilmesi ulusal plan ve programlarına göre nakit akışlarının ve resmi kalkınma gibi yardımlarının teşvik edilmesi.
- Gelir, yaş, ırk, etnik köken, göçmen statüsü, engellilik, coğrafi konum ve ulusal bağlamlardaki verilerin geliştirmekte olan ülkeleri kapsayan ülke kapasite geliştirme desteğinin artırılması (www.avrupa.info.tr).

İnsani gelişme endeksi ile birlikte sürdürülebilir kalkınma, bilimsel, yönetim ve yenilikçi teknolojilerin kullanıldığı bir süreçtir. İnsanın ana unsur olduğu sürdürülebilir kalkınma yerel, ulusal ve küresel alanda insani gelişim standartları çerçevesinde ilerleyen yenilikçi bir ivmedir. Sürdürülebilir kalkınma, insanlardan başlayarak bu alanda çalışma yapan büyük yada küçük küresel örgütlere kadar bütün düzeylerdeki oluşumların yönetim merkezinde gönüllülük temeline dayanan katılımcılardan oluşan yoksulluk, çevre, eğitim, sağlık gibi temel alanlarda, çok ortaklı bir uzlaşma ve yönetişimden meydana gelir (Bozlağan, 2002: 61).

3. BÖLÜM

3. İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ ALANINDA GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER KARŞILAŞTIRILMASI

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ilişkisi ve karşılaştırılması, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayımlanmış olduğu güncel İnsani Gelişme Raporundan elde edilen verilerle analiz edilerek istatistiki tespitler yapılmıştır. Bu tespitler ışığında bulgular yorumlanmıştır.

3.1. İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri ve Ülkeler

UNDP tarafından yayımlanmış olan İnsani Gelişme Raporlarında yer alan İnsani Gelişme Endeksi'nin hesaplanabilmesi için gerekli olan üç temel ana unsur eğitim, sağlık ve gelir endeksleri belirli alt endekslere göre hesaplanmaktadır. İnsani gelişme endeksi değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. İnsani gelişmenin olumlu olarak artması durumunda endeks değeri 1'e yaklaşmaktadır. UNDP tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Raporu'nun 2018 yılı istatistiksel güncellemesi raporunda endeks puanına göre düşük, orta, yüksek ve çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler olmak üzere dört sınıflandırmada incelenmiştir.

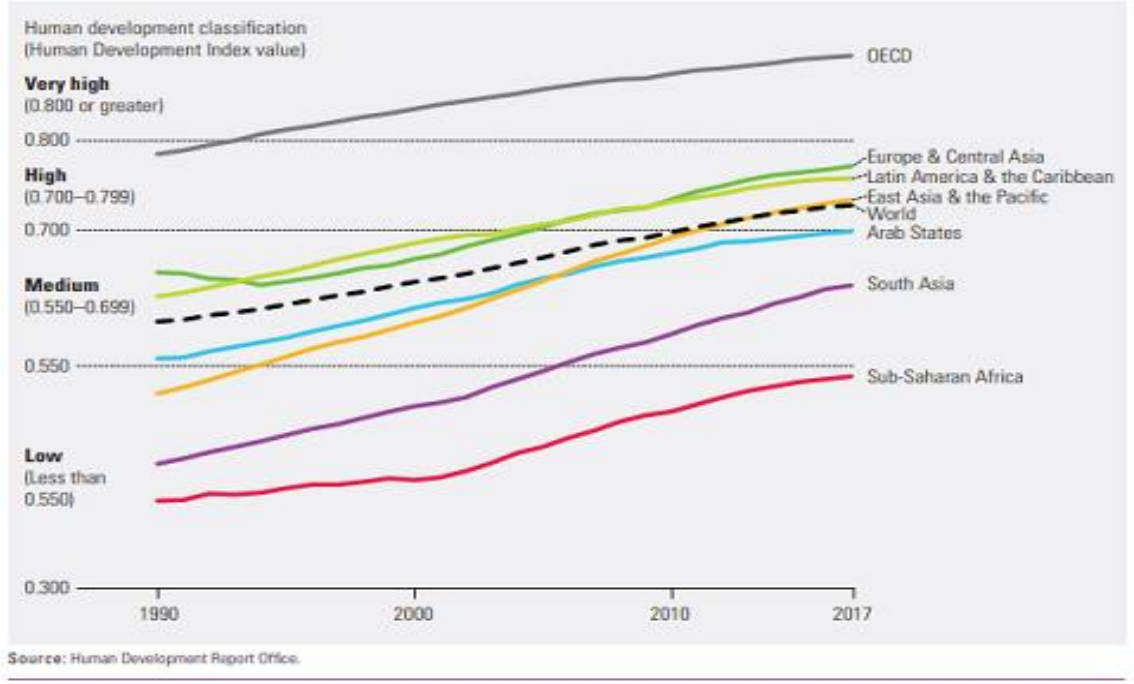
Endeks puanı 0,800 ve üzerinde Çok Yüksek İnsani Gelişme' ye sahip ülkeler

Endeks puanı 0,700-0,799 arasında olan Yüksek İnsani Gelişme' ye sahip ülkeler

Endeks puanı 0,550-0,699 arasında olan ülkeler Orta İnsani Gelişme' ye sahip ülkeler

Endeks puanı 0,550'nin altında olan Düşük İnsani Gelişme' ye sahip ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır.

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 13.

Şekil 3.1. İnsani Gelişme Endeksi Değerleri'nin 1990-2017 Yılları Arasında Ülkelere Göre Gruplandırması

Şekil 3.1. de görüldüğü gibi İnsani Gelişme Endeksi sıralamasına göre ülkelerin 1990-2017 yılları arasında yapılan gruplandırılma gösterilir. 2018 güncellemesi, 2017 yılına ait en son verileri içeren 189 ülke ve bölge için HDI değerlerini sunmaktadır. Bu ülkelerden 59'u çok yüksek insani gelişme grubunda, 53'ü yüksek insani gelişme, 39'u orta insani gelişme ve 39'u düşük insani gelişme grubunda yer alır. Güney Asya, 1990–2017 yılları arasında yüzde 45,3 ile en hızlı büyüyen bölge olup, bunu yüzde 41,8 ile Doğu Asya ve Pasifik, yüzde 34,9 ile Alt Sahra Afrika izlemiştir. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri ise yüzde 14,0 büyümüştür. Ancak, özellikle son on yılda tüm bölgelerde HDI büyümesi yavaşlamıştır. Sebeplerin bir kısmı 2008–2009 küresel gıda, finansal ve ekonomik krizlerde yatmaktadır; ancak, insan gelişimi ilerledikçe, HDI büyümesinin yavaşlaması kaçınılmazdır (UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 12-13).

OECD ülkelerinde görüldüğü gibi, İGE'nin farklı bileşenlerinin büyüme tavanları yaşam beklentisi için biyolojik bir sınır olarak karşımıza çıkar ve yıllarca süren eğitim, kayıt oranlarının süresiz olarak artmamasına neden olmaktadır. Gelir, İGE'nin büyümeye devam edebilecek tek bileşenidir; ancak ekonomiler olgunlaştıkça bile gelir artışı yavaşlamaktadır. 1990'dan bu yana ilerleme her zaman istikrarlı olmamıştır. Bazı ülkeler çatışmalar, salgın hastalıklar veya ekonomik krizler nedeniyle tersine dönen ekonomiler vardır. Örneğin, Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki birçok ülke, HDI değerlerinin Sovyetler

Birliği'nin çöküşü ve askeri çatışmalar, aşırı enflasyon ve piyasa mekanizmalarının dalgalanması nedeniyle 1990'larda düştüğü görülmüştür. Sahra Altı Afrika ayrıca 1990'larda çatışma ve HIV / AIDS salgınının yaşam beklentisinin çarpıcı biçimde düşmesine neden olduğu zamanda kayıplar olmuştur. Bu bölgelerdeki ülkeler İnsani Gelişme Endeksi üzerindeki etkilerini 20 yıl içerisinde toplamışlardır. Örneğin, Sahra Altı Afrika, 1990'larda İGE'de en yavaş büyüyen ikinci bölgeden 2000 ile 2010 arasında en hızlı büyüyen bölgeye geçmiştir (UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 12-13).

3.2. İnsani Gelişme Endeksi Eğilimleri

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı raporlarındaki metodolojiyle oluşturulmuş olan İGR'ler her ülke için oluşturulmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi'nin ülkeler açısından kalkınma, toplumsal cinsiyet farklılığı, yoksulluk gibi birçok alana da değinmektedir. 1990 yılından itibaren yayımlanan insani gelişme endeksi raporları, büyüme ve sosyal kalkınma gibi kavramlar hakkında da bilgi edinmeyi sağlamaktadır (UNDP Türkiye Ofisi, 1998: 12).

Raporların yayımlandığı günlerden bu zamana gelişme kaydedilmiştir. İnsani Gelişme Endeksi değerlerinin sosyal ve ekonomik ülke politikalarına etkisi olduğu fark edilmiştir. Bazı ülke ve bölgelerin (CostaRica, Sri Lanka, Kerala-Hindistan gibi) gelir düzeyi aynı olmasına rağmen elde edilen İGE raporlarında daha iyi bir sıralamaya sahip olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise araştırmacılar tarafından merak uyandırmıştır. Sadece insani gelişme sırasına bakarak değil İnsani Gelişme Endeksi ve gelir düzeyinin de dikkate alınarak değerlendirilmesi hususu daha önemli olduğu düşünülmektedir (Sakiko Fukuda-Parr, 2003).

İnsani Gelişme Endeksinin yıllar ve endeksler alanında yapılan incelemede ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin insani gelişmedeki etkisinin ve daha ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerin neden genel sıralamada daha alt sıralarda olduğu gibi konulara değinilecektir. İnsani gelişme kavramı sadece ülkenin büyüyen ekonomisiyle değil, içinde toplumu barından, insanı ön plana taşıyan bir kavrama dönüşmesi UNDP' nin temel ilkeleri arasındadır. İnsani gelişme endeksi raporlarının 2018 yılında yayınlanmış olan istatistiksel güncellenmesi raporundan alınan verilerle ülkelerin gelişme endeksine ulaşılacaktır.

Tablo 3.1. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Ülke	1990	2000	2010	2014	2017
Norveç	0,850	0,917	0,942	0,946	0,953
Avustralya	0,866	0,898	0,923	0,933	0,939
Hollanda	0,829	0,876	0,910	0,924	0,931
ABD	0,860	0,885	0,914	0,918	0,924
Yeni Zelanda	0,818	0,869	0,899	0,910	0,917
Kanada	0,849	0,867	0,902	0,918	0,926
İrlanda	0,763	0,857	0,909	0,921	0,938
Almanya	0,801	0,868	0,921	0,930	0,936
İsveç	0,816	0,897	0,905	0,920	0,933
İngiltere	0,775	0,867	0,905	0,919	0,922

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 36-38

Tablo 3.1 de belirli sosyo-kültürel ve ekonomik olarak düzenli gelişme göstermiş, farklı özellikleriyle öne çıkmış 10 ülke yer almaktadır. Bu ülkeler seçilirken farklı toplum yapıları ve farklı kıtalar ve farklı yaşayışlar baz alınarak yıllara göre değişik gelişmeler göstermiş ülkelerdir. Norveç'ten başlamak gerekirse yıllar yılı kendisini katlamış ve ispatlamış ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette Norveç'in ve yukarıda belirtilen ülkelerin bu denli yıllar boyu gelişme göstermesinin en önemli sebebi; toplumsal ve kültürel anlamda gelişmiş olmalarıdır.

Toplumsal ve kültürel anlamda gelişmemiş bir ülke ne ekonomik anlamda ne de insani gelişme anlamında bir değer yaratabilir. Bunun en büyük örneklerini az bir nüfusa rağmen büyük gelişmeler göstermiş İskandinav ülkeleri (Norveç, İsveç, Finlandiya) vermektedir. İskandinav ülkeleriyle beraber insani gelişme endeksi değerler bazında üst sıralarda yer alan başta Kuzey Avrupa ve Orta Avrupa ülkelerinin bu gelişmelerini tablonun temelini oluşturan İGR yer alan 4 göstere ile açıklayabiliriz. Sonradan da detaylı olarak bahsedeceğimiz bu 4 göstereyi (birlikte ele alarak her bir göstereye eşit anlamda değer vererek ne denli bir ilerleme kat ettiklerini yukarıdaki tablo da görüyoruz. 1990 ve 2017 yılları arasında düzenli olarak gelişme göstermiş bu ülkeler hiç kuşku yok ki gelişmelerini bu bahsettiğimiz ve toplumsal gelişmenin nedeni olan bu 4 göstereye eşit olarak anlam ve değeri vermeye borçludurlar.

Tablo 3.2. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Ülke	1990	2000	2010	2014	2017
Türkiye	0,579	0,655	0,734	0,778	0,791
Hindistan	0,427	0,493	0,581	0,618	0,640
Arjantin	0,704	0,771	0,813	0,820	0,825
Ermenistan	0,631	0,647	0,728	0,745	0,755
Brezilya	0,611	0,684	0,724	0,752	0,759
Kolombiya	0,592	0,653	0,719	0,738	0,747
Çin	0,502	0,594	0,706	0,738	0,752
Fas	0,458	0,530	0,616	0,650	0,667
Ukrayna	0,705	0,671	0,733	0,748	0,751
Meksika	0,650	0,702	0,743	0,761	0,774

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 36-38

Tablo 3.2. de toplumsal gelişme ve ekonomik olarak yeterli gelişmeyi gösterememiş ve gelişme potansiyeli olan, farklı özellikler dikkate alınarak oluşturulmuş gelişmekte olan ülkeler ele alınmaktadır. Bu 10 ülkeyi insani gelişme endeksi anlamında değerlendirirken yukarıdaki endeks değerlerine temel oluşturan kıstasları ele alarak değerlendirmeliyiz. Tablo 3.2. de belirtilen ülkeler arasında sadece ekonomik ya da sadece eğitim verileri dikkate alınarak tablo oluşturulsa mutlak olarak bu ülkeleri farklı sıralamalarda görecektik. İnsani Gelişme Endeksi değerleri bize çok yönlü bir toplumsal gelişmeyi ifade etmektedir. Bu yüzden ki ekonomik olarak Dünya listelerinde üst sıralarda yer alan birçok ülke İGR sırasında kendine alt sıralarda yer bulabilmektedir.

Örnek vermek gerekirse milli gelir olarak Dünya'nın en büyük ekonomileri sıralamasında 2018 verisine göre 2. Sırada yer alan Çin ve 6.sırada yer alan Hindistan İnsani Gelişme Endeksi bazında yüksek insani gelişme gösteren ülkeler arasında yer almamaktadır. Bunun nedeni bu ülkelerin sağlık endeksi, eğitim endeksi ve gelir endeksi verilerine temel oluşturan toplumsal gelişmeye yeteri kadar önem vermemesi neden olmuştur. Çünkü sadece ekonomik olarak sağlanan bir gelişme bizi insani ve toplumsal anlamda gelişmiş kılmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan ülkemiz, 2015 raporunda yer alan İGE'de 0.761 puan ile 188 ülke ve bölge içinde 72. Sırada, 2016 raporundaki İGE'de ise 0.767 puanla 188 ülke ve bölge arasında 71. sırada yer almıştı. Son gelen 2018 yılı istatistiksel güncelleme raporunun ardından Türkiye 0.791 puan ile 64. Sırada yer almaktadır. Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi değeri 1990 yılından bu yana %36.6 artışla

0.579'dan 0.791'e yükseldi. Aynı tarihler arasında doğumda beklenen yaşam süresi 11.7 yıl, beklenen öğrenim süresi 6.3 yıl, brüt milli gelir ise %121.2 artış göstermiştir.

Aşağıdaki tablo 3.3. de düşük gelişme endeksi değerine sahip olan ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerin 1990-2017 yılları arasındaki trend değerleri gösterilmektedir. Nijer örneğini ele alıp değerlendirirsek bu ülkenin yeraltı kaynağı bakımından zengin bir ülke olduğunu ifade edebiliriz. Nijer'in sahip olduğu bu kaynakları uranyum, altın ve petrol olarak sıralayabiliriz. Bunların yanı sıra yeraltı kaynakları dışında verimli tarım arazileri de mevcuttur. Fakat Nijer bu kaynaklarını kullanma konusunda yeterli teknoloji ve donanıma sahip değildir. Bu durum gelişmemiş olan birçok ülke için de geçerlidir.

Tablo 3.3. Gelişmemiş Olan Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Ülke	1990	2000	2010	2014	2017
Nijer	0,210	0,252	0,318	0,345	0,354
Tanzanya	0,370	0,395	0,493	0,515	0,538
Papua Yeni Gine	0,380	0,449	0,520	0,536	0,544
Yemen	0,399	0,443	0,498	0,505	0,452
Uganda	0,311	0,398	0,486	0,500	0,516
Haiti	0,409	0,442	0,470	0,490	0,498

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 36-38

Tablo 3.3 de ele aldığımız bu gelişmemiş ülkeler mevcut toplumsal ekonomik olumsuzluklara rağmen 1990 ve 2017 yılları arasında çoğunluk olarak bir gelişme sağladıklarını görüyoruz. Fakat örnek verecek olursak Yemen 1990 yılında 0,399 İnsani Gelişme Endeksi değerine sahipken 2017 yılına geldiğimizde bu endeks değerinin 0,452 kadar az bir gelişme gösterdiğini görmekteyiz.

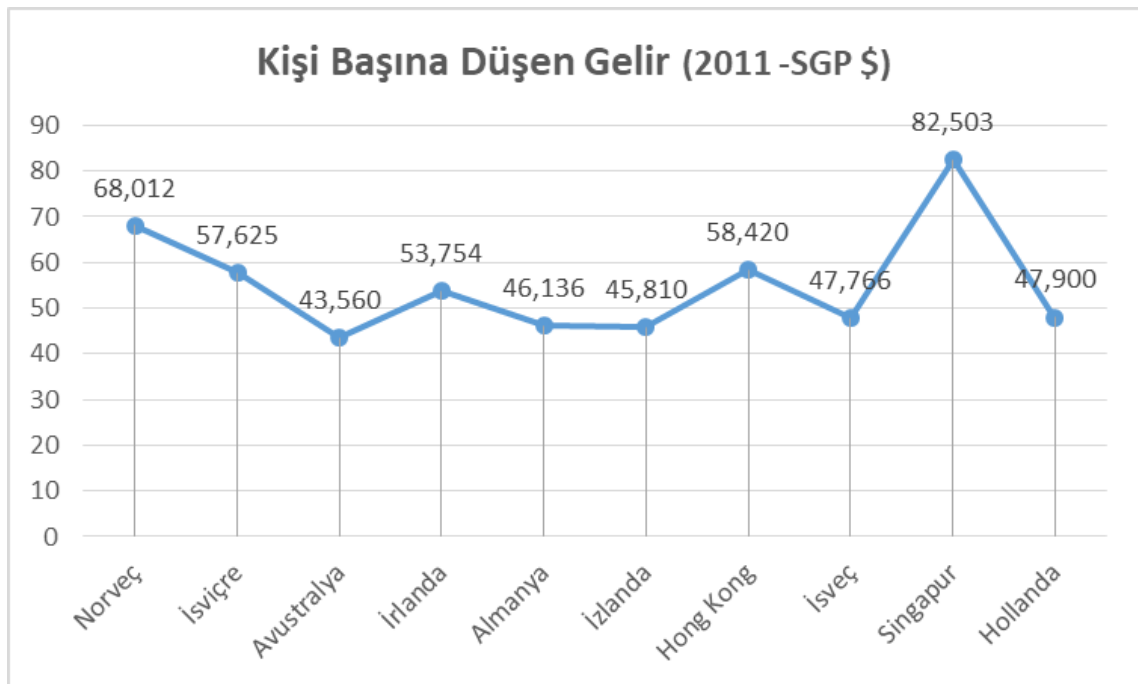
Gelişmemiş ülkelerin 1990 ve 2017 yılları arasında ki bu 27 yıllık süreçte diğer ülkelere göre görece gelişme gösterememesinin sebebi İnsani Gelişme Endeksi'ne kriter olan yoksulluk, cinsiyet eşitsizliği, sağlık, eğitim vb. alanlardaki yetersiz gelişmelerdir. Bunların dışında spesifik olarak ele alacağımız ve insani gelişme endeksi raporu 2018 istatistiksel güncellenmesin de gündeme taşınmış olan kadının toplumsal hayattaki yeri ile insani gelişme arasındaki pozitif korelasyon göze çarpmaktadır.

Bu da bize gösteriyor ki kadının güçlenmesi ve sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik kavramları toplum kazandırıldığında daha insani gelişme ortamında yaşayabilen bireyler oluşacaktır.

3.2.1. Gelir Düzeyi Endeksi Göstergeleri

Kişi başına düşen ortalama gelir İnsani Gelişme Endeksi'nin gelir endeksini oluşturmaktadır. Ülkelerin incelemesi yapılırken farklı kıtalarda yer alan ve farklı sosyo-kültürel yapıya sahip olan gelişmiş olan ülkelere yer verilmiştir.

Gelir düzeyi endekslerinde satın alma gücü paritesi üzerinden hesaplama yapılmaktadır. Dünya Bankası 1990'da SGP'ne göre kişi başı günlük 1 Dolar yoksulluk sınırını geliştirilmiş ve 2000 yılı Binyıl Kalkınma Hedeflerinde aşırı yoksulluğun fazla olmasına gelen eleştirilere son vermek adına 2015'de 1,90 Dolar olarak güncellenmiştir. Orta gelir grubu ülkelerdeki yoksulluk sınırlarını dikkate alarak yeni iki yoksulluk sınırı kavramını oluşturmuştur. Birincisi, alt-orta gelir grubu ülkelerdeki yoksulluk sınırlarının 2011 SGP'ne göre günlük kişi başı 3,20 ABD Doları, ikincisi ise üst-orta gelir grubu ülkelerdeki yoksulluk sınırlarının 2011 SGP'ne göre günlük kişi başı 5,50 ABD Doları olan sınırlardır. Bu yoksulluk sınırları Jolliffe ve Prydz (2016)'in çalışmasına dayanmaktadır.

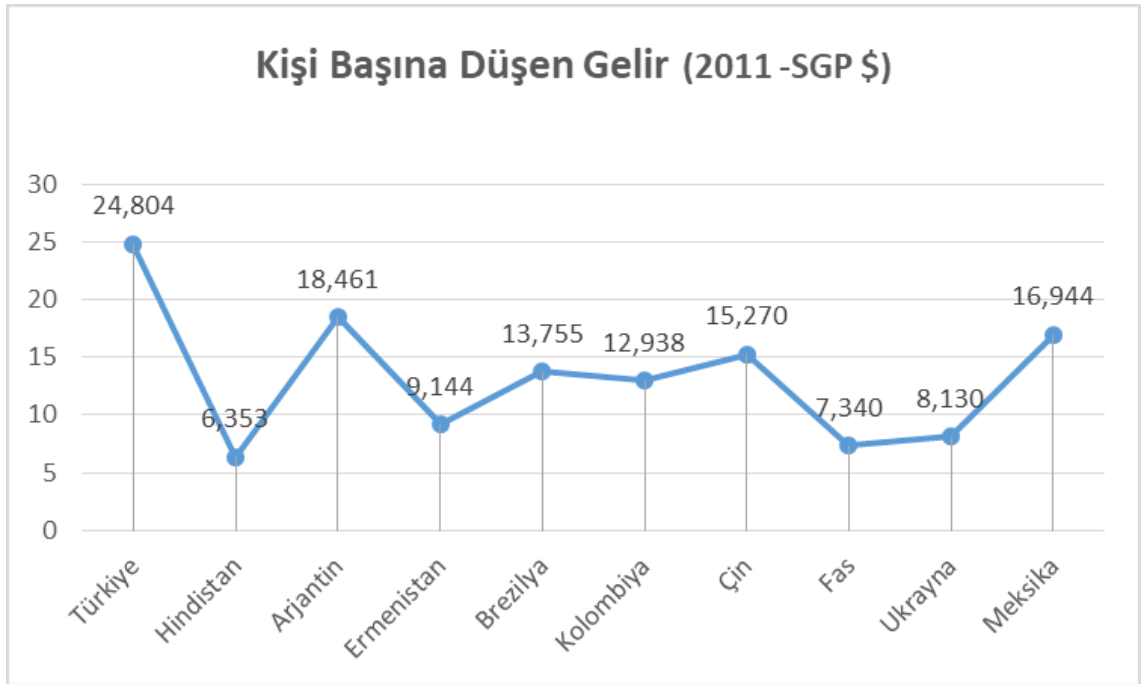
Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 32-33

Grafik 3.1. İnsani Gelişme Endeksi'nde İlk 10 Sırada Yer Alan Gelişmiş Ülkelerin Gelir Düzeyi Göstergeleri

Yukarıda grafik 3.1.'de 2017 yılındaki verilerle ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri ve İnsani Gelişme Endeksi sıralamasına göre de sıralanması gösterilmektedir. İnsani gelişme endeksi sıralamasında 1. Sırada yer alan Norveç, sıralamada 9.sırada yer alan Singapur'dan milli gelir olarak daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. Yine aynı şekilde

geliri İrlanda'dan daha düşük olduğu görülen Avustralya'nın sıralamada 3.sırada yer alırken İrlanda'dan daha yüksek milli gelire sahip olan Almanya, İsveç, Hollanda gibi ülkeler daha geri sıralarda yer almaktadır.

Bu noktada İnsani Gelişme Endeksi hesaplanırken milli gelirin çok önemli bir payı olması tek başına yeterli olacağı anlamına gelmiyorken, aynı zamanda o ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarının iyi olduğu anlamını taşımamaktadır. İnsanların hayatlarını devam ettirebilecek gelire sahip olmalarının iyi bir yaşam kalitesine sahip olacağı, insani gelişme dengesini yakalayacağı anlamını taşımadığının göstergesidir.

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 32-33

Grafik 3.2. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerin Gelir Düzeyi Göstergeleri

Grafik 3.2.'de seçilmiş bazı ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi değerleri baz alınarak gelir düzeylerine göre sahip olduğu değerler mevcuttur. Seçilen gelişmekte olan ülkeler arasında UNDP İnsani Gelişme Raporu 2018 yılı yayınlanmış olan istatistiksel güncellemesine göre ülkelerin verileri vardır. Hindistan, Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerin ise Türkiye'de dahil olmak üzere orta düzeyde insani gelişmeye sahiptirler.

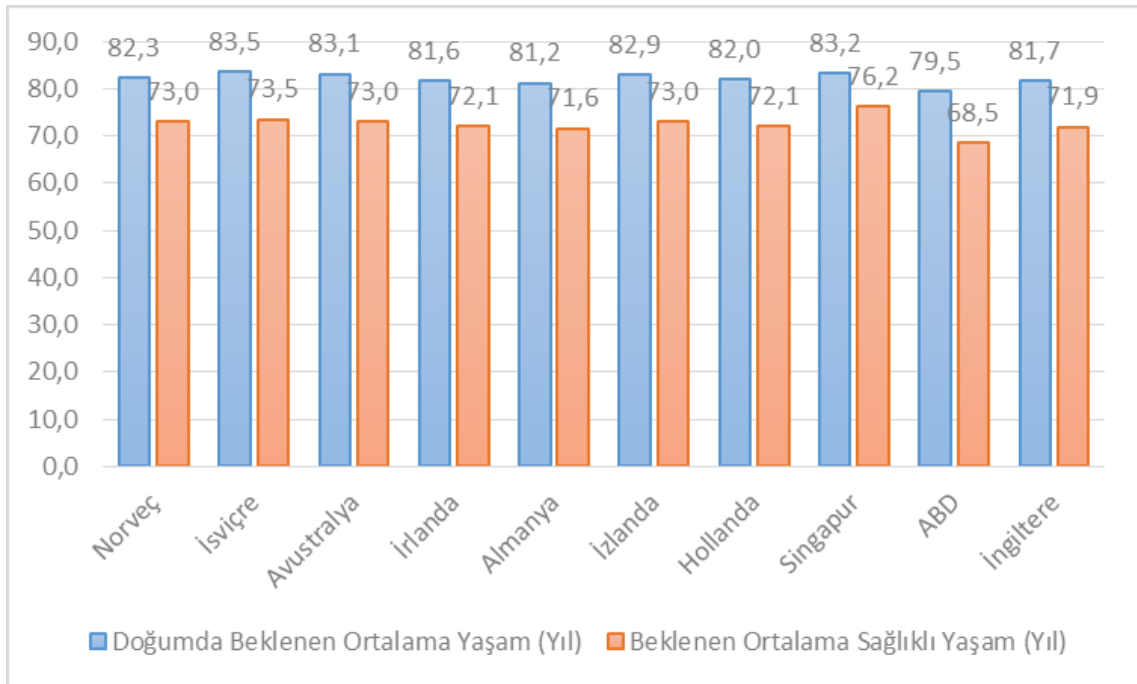
Küresel ticarete ve ekonomiye yön veren Çin, total geliri ele alarak baktığımızda Dünya'da 2.sırada yer almaktadır. Fakat Dünya'nın en kalabalık nüfusuna sahip oluşu kaynakların insanlar arasında adil dağılamamasına ve bireysel refahın sağlanamamasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da böyle güçlü ekonomiye sahip olan Çin'i insani

gelişme endeksinde kişi başına düşen milli gelir olarak incelediğimiz zaman 86.sırada görmekteyiz.

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin; kişi başına düşen ortalama milli geliri 24.804 dolardır. 2018 yılında % 2,6 büyüme oranıyla beklentilerin altında bir büyüme gerçekleştiren Türkiye buna rağmen gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına düşen milli geliri ile her geçen yıl daha da üst sıralara çıkmaktadır. 2016 yılı İnsani Gelişme Endeksi raporunda 71.sırada yer alan Türkiye, raporun 2018 yılı güncellemesinde 64.sıraya çıkarak gelişme göstermiştir. Bu gelişme; istenilen hedeflere ulaşıldığı takdirde sürdürülebilir bir kalkınma ile daha da katlanarak artmaya devam edecektir.

3.2.2. Sağlık Endeksi Göstergeleri

İnsani Gelişme Endeksi'nin üç ana ögesinden biri olan Sağlık Endeksi'nin temelini oluşturan iki önemli başlık grafik 3.3'de gösterilmektedir.

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 32-63

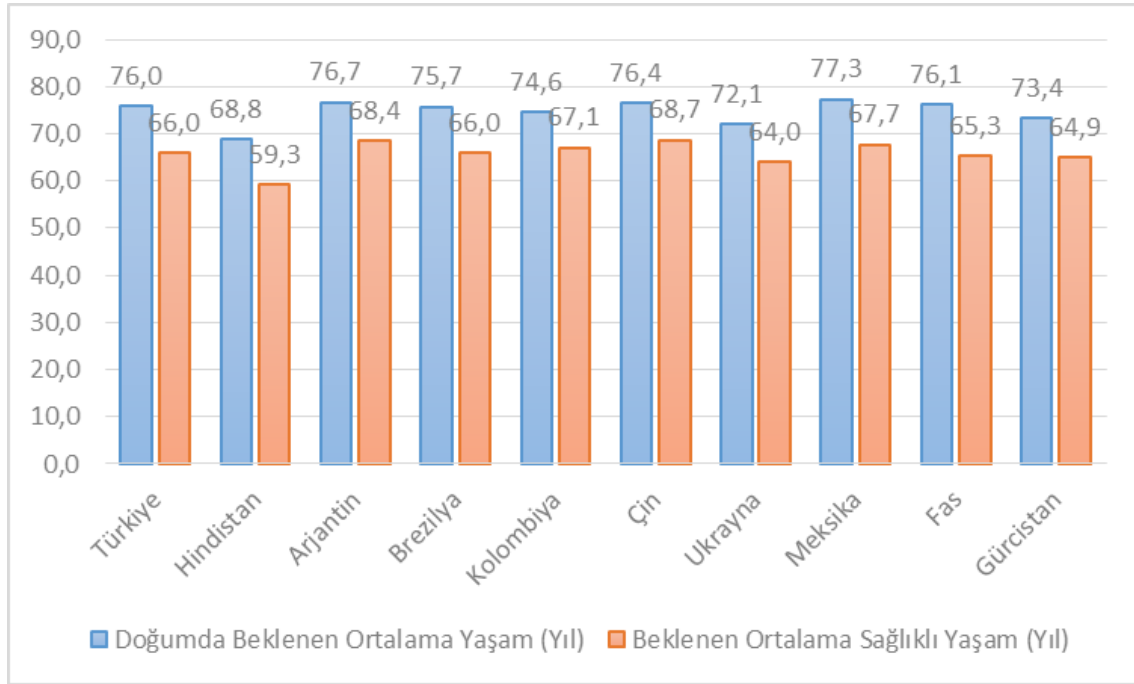
Grafik 3.3. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri

Tabloyu genel olarak incelediğimizde İGE sıralamasında çok gelişmiş ülkeler arasında yer alan bu seçilmiş ülkelerin aynı zamanda sağlık endeksinde de üst sıralarda yer aldığını açıkça ifade edebiliriz. İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında 82,3 ortalama yaşam süresi ile 1.sırada yer alan Norveç, ortalama yaşam süresini gelişen ekonomisiyle ve tıbbi

teknolojik gelişmelerle her geçen yıl arttırarak listedeki sırasını yıllardır korumaya devam etmektedir. Norveç'i izleyen İsviçre ise gelişen ekonomisi ile bağlantılı olarak Norveç'i çok yakından takip etmektedir. İGE sıralamasında Norveç'in aşağısında kalan İsveç'in grafiğini incelediğimizde 83,5 ortalama yaşam süresi ve 73,5 ortalama sağlıklı yaşam süresi ile Norveç'in üstünde olduğunu görmekteyiz.

İnsani Gelişme Endeksi sağlık endeksi göstergelerini geçmiş yıl raporlarıyla karşılaştırarak incelediğimizde gelişmiş ülkelerin sağlıklı beslenmeye ne kadar önem verdiğini ortalama sağlıklı yaşam göstergelerindeki yıl bazlı artışlarda görmekteyiz. Özellikle Singapur'u incelediğimizde İGE raporundaki sıralama da 9.sırada olmasına rağmen, ortalama sağlıklı yaşam ve doğumda beklenen ortama yaşam kriterlerinde Dünya'da 1.sırada yer almaktadır.

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 32-63

Grafik 3.4. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerin Sağlık Endeksi Göstergeleri

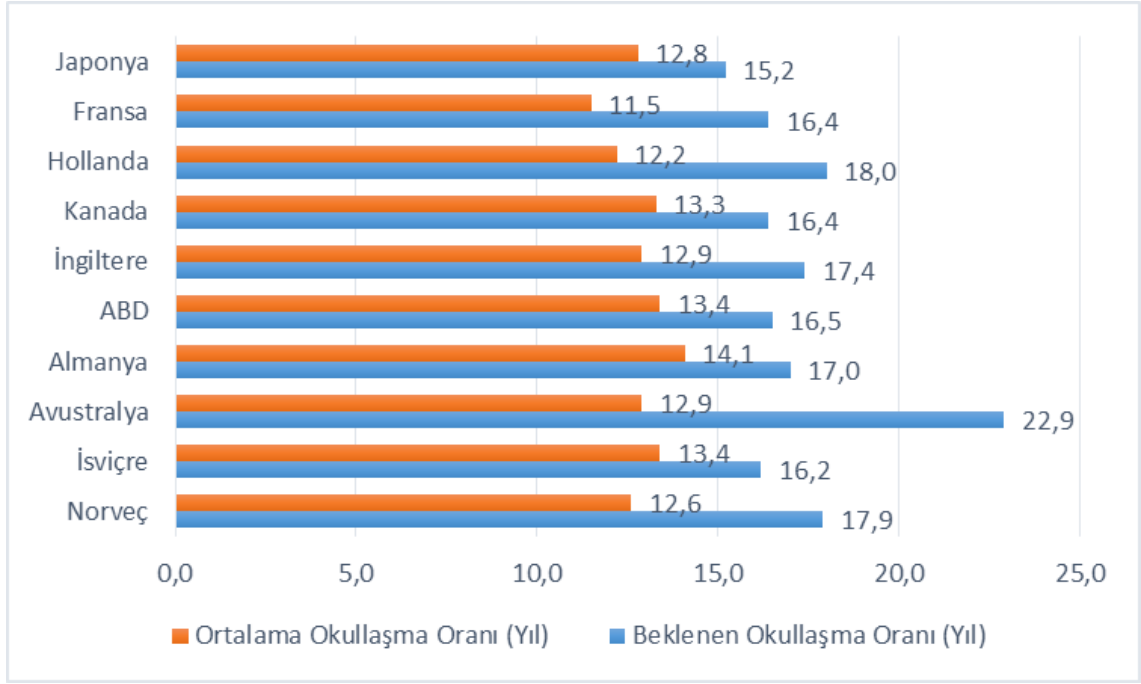
Yukarıdaki grafik 3.4. farklı coğrafi ve ekonomik şartlar baz alınarak incelemiş gelişmekte olan ülkeleri görmekteyiz. Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerden Meksika; 77,3 yıl ile doğumda beklenen ortalama yaşamda en uzun süreye sahip ülke iken beklenen ortalama sağlıklı yaşam da ise 68,7 yıl ile en yüksek ülke Çin'dir. Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerden Hindistan; doğumda beklenen ortalama yaşamda 68,8 yıl ve beklenen ortalama sağlıklı yaşamda 59,3 yıl ile en düşük ülkedir.(Grafik:3.3) Bu ülkelerin genelini

incelediğimizde gelişmiş ülkelerden farklı olarak yoksul nüfusun toplam nüfus içindeki payının fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bu da bize gösteriyor ki uzun ve sağlıklı yaşamı etkileyen en önemli unsurlardan biri de ekonomik gelişmişliktir.

İGE 2014 raporunda Türkiye 69 sırada yer alıyor iken Türkiye İnsani Gelişme Endeksi raporunun 2018 yılı güncellemesinde 64.sıraya yükselmesiyle beraber hem sağlık endeksinde hem de diğer endekslerde geçmiş yıllara göre bir artış kaydetmiştir. İGE 2014 raporunda Türkiye doğumda beklenen ortalama yaşam yılı 75,3 iken son yayınlanan güncelleme raporunda 76,0 yıl ile artışı görülmektedir. Bu artış yalnızca ekonomik ve eğitim faktörlerinde olmamış olup sağlık faktöründe de gelişme sağlamıştır (UNDP, 2014: 160-161).

3.2.3. Eğitim Endeksi Göstergeleri

İnsani Gelişme Endeksi'nin temel unsurlarından biri olan eğitimin toplumun üretim mekanizmasını artmasıyla toplumun ekonomik kalkınmasına etki yapması klasik iktisadın kurucusu olan Adam Smith'e kadar dayanmaktadır (Wigley ve Akkoyunlu, 2011: 375). Eğitim; toplumda yaşayan bireylerin,kendilerini almış olduğu bilgi ile geliştirerek sosyalleşme kazanmasının toplumsal ekonomik kalkınmayla ilişkisi vardır. Toplumsal ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli olan gücün oluşması toplumda yaşayan bireylerin almış olacağı eğitimle mümkün olmaktadır. (Arabacı, 2011: 101).

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 32-33

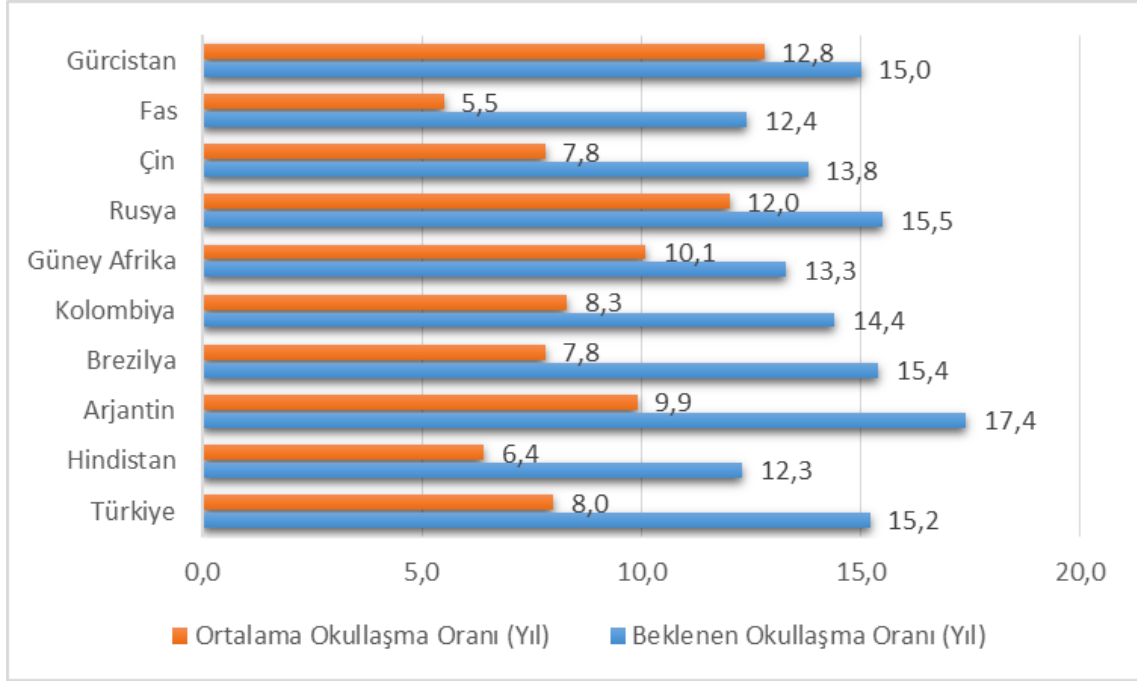
Grafik 3.5. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmiş Olan Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri

Grafik 3.5 de eğitim endeksi göstergelerini açıklarken beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı oranları baz alınarak değerlendirilir. Eğitim endeksinde ortalama okullaşma yılı en yüksek insani gelişmeye sahip seçilmiş ülkelerden 14,1 yıl ile Almanya olduğunu görmekteyiz. Almanya'yı 13,4 ortalama okullaşma yılı ile ABD ve İsviçre izlemektedir. Beklenen okullaşma oranı ile ortalama okullaşma oranı arasındaki yıl farkının en fazla olduğu ülke Avustralya iken en az olan ülke ise Japonya'dır.

Dünya ekonomisinde ihracat payı en yüksek olan ülkelerden birisi olan Almanya'yı ortalama okullaşma oranının da İnsani Gelişme Endeksi raporuna göre 1.sırada görmekteyiz. Eğitimin ekonomi ve insani gelişme üzerinde yaratmış olduğu etki, sayısal verilerle grafik:3.4 de ki seçilmiş ülkelerle kanıtlanmaktadır.

Ülkedeki eğitim düzeyinin artmasıyla bilimsel alanda yapılan araştırmalarında daha fazla olması ile gelişmekte olan ülkelere ki nitelikli iş gücü artmaktadır. Artan nitelikli işgücünün ardından teknolojik alandaki gelişmeler hız kazanmakta ve ekonomik kalkınma da ilerleme kaydedilmektedir (Çolak, 2010: 115). Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş olan ülkelere göre daha az gelişme kaydetmesinin nedeni üretim alanındaki kalitesizlik ve az üretimdir. Bir ülkenin büyümesi ülkenin kalkınma sağladığı anlamına gelmemektedir. Bir ulusun gelişmemişlikten çıkması ancak ulusal farkındalık ve değişimle mümkün olmaktadır.

Bu değişim ise beraberinde teknolojik yenilikleri ve küresel pazarda rol almayı mecbur kılar. Kalkınmanın temeli olan bu beşeri sermaye ancak ve ancak eğitimle yeni değişimlere ve gelişimlere zemin hazırlar (Baş, 2004: 23).

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 32-33

Grafik 3.6. İnsani Gelişme Endeksi'nde Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerin Eğitim Endeksi Göstergeleri

Grafik 3.6.'da seçilmiş gelişmekte olan ülkeleri incelediğimizde Türkiye 8,0 ortalama okullaşma oranı ile görece diğer ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Eğitim endeksindeki bu düşük değerlere rağmen İGE endeksinde 64. Sırada olan Türkiye, beşeri sermayesine yapacağı yatırımla aslında ne kadar yukarı sıralara çıkabileceğini bize göstermektedir. Türkiye ile Gürcistan'ın beklenen okullaşma oranları birbirlerine çok yakın olmasına rağmen ortalama okullaşma oranı ele alındığında İGE sıralamasında 70.sırada olan Gürcistan'ın Türkiye'nin önünde olduğunu görmekteyiz. Bu da bize gösteriyor ki ülkemiz bu düşük okullaşma oranına rağmen İGE sıralamasında 64.sırada yer alabiliyorsa eğitime verilecek önemle beraber gelen beşeri kalkınma ile daha üst sıralamalara çıkmak hiç de ülkemiz adına sürpriz olmayacaktır.

Türkiye'yi 7,8 ortalama okullaşma oranı ile Çin ve Brezilya takip etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında oldukça düşük okullaşma oranına sahip 6,4 ile Hindistan ve 5,5 ortalama okullaşma oranı ile Fas bu endekste alt sıralarda yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin eğitim endekslerini incelediğimizde gelişmiş ülkelerin çok altında olduğunu

fark etmekteyiz. Eğer ki gelişmekte olan ülkeler eğitim anlamında ulusal bir bilinç yaratamazlarsa gelişmiş olan ülkeleri beşeri kalkınma olarak yakalamaları mümkün olmayacaktır.

3.3. Cinsiyet Gelişme Endeksi Göstergeleri

BM'nin yayımlamış olduğu insani gelişme raporlarında yer alan endekslerden birisi de cinsiyete dayalı gelişme endeksidir. Bu endekste sağlık endeksi, eğitim endeksi, gelir düzeyi endeksi olmak üzere sınıflandırılarak kişi başına düşen GSMG endeksi ile hem kadın hem de erkek için olan dağılımı görebilmek adına İnsani Gelişme Endeksi oluşturulmuştur (Jahan, 2016c: 1).

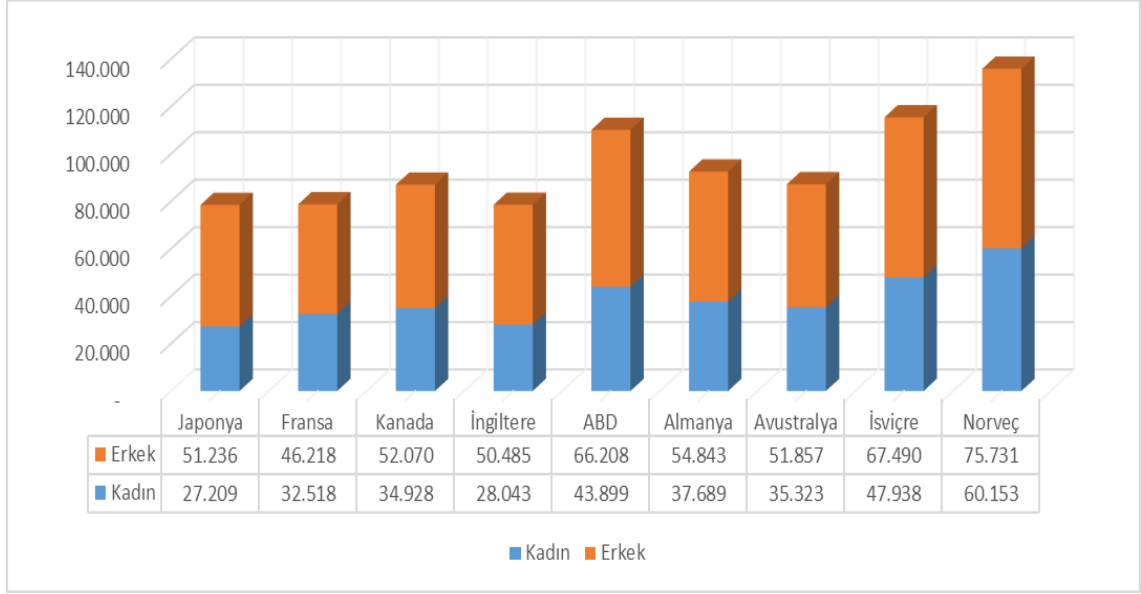
Bu endeksi incelerken karşımızda çıkan toplumsal cinsiyet kavramını tanımlarsak; kadınların ve erkeklerin, sosyo-kültürel hayatta yaşarken kazanmaya çalıştıkları roller olarak adlandırabiliriz (Demirbilek, 2007: 13). Toplumsal cinsiyet kavramı yalnız kadının değil erkeğin de hayattaki yerini belirlemektedir. Toplumda yaşayan bireyler cinsiyetleri gereği sosyal hayatta belirli kalıplarla şekillenmek zorunda kalmaktadır. Ve toplum tarafından bize biçilen rollere uymak zorunda kalırız (Akın, 2007: 2-3). Bu biçimlenen rollerin içerisinde yaşadığımız zorunalıklar bize kadın ve erkeğin arasında oluşan eşitsizliğe neden olmaya kadar gitmektedir (Ridgeway, 2011: 9).

İnsani Gelişme Endeksinin cinsiyete dayalı gelişme endeksi göstergelerinde o ülkenin toplumsal verilerine ulaşmakta mümkündür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle yapılan karşılaştırmalarla cinsiyet bazlı değerlendirme yapılacaktır.

3.3.1. Cinsiyete Bağlı Gelir Düzeyi Endeksi Göstergeleri

İnsani Gelişme Endeksi raporu 2018 güncellemesinde belirli kriterlere göre seçilmiş 9 ülkenin kişi başına düşen milli geliri cinsiyet ayrımı baz alınarak grafik: 3.7 de gösterilmektedir. Bu ülkelerin tümünü incelediğimizde erkeğin gelirinin kadının gelirinden fazla olduğunu görmekteyiz.

Gelişmiş ülkelerdeki kadın erkek arasındaki gelir farkı elbette ki gelişmekte olan ülkelere göre daha az olmaktadır. Bunun da en önemli sebebi gelişmiş ülkelerde kadının toplumdaki yerinin artmasıdır. Kadının toplumda artan rolüyle beraber ekonomide aktiflik kazanması, ekonomik bağımsızlığını elde etmesi kişi başına düşen gelir anlamında kadın ve erkeği birbirine yakınlaştırmaktır.

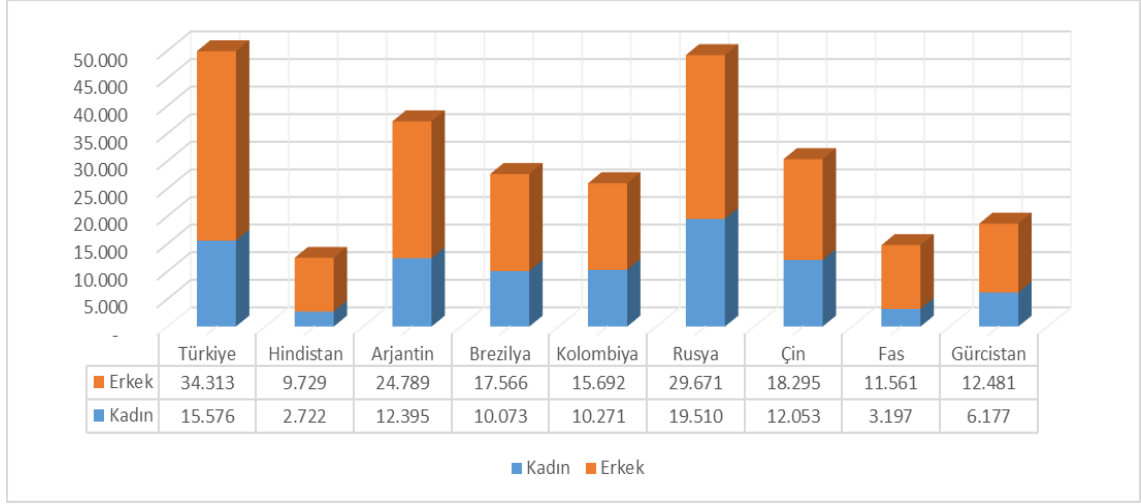

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 44-45

Grafik 3.7. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Kişi Başına Milli Gelir (2011 SGP- \$)

İnsani Gelişme Endeksinde yüksek insani gelişme seviyesinde bulunan ülkelerin toplum yapısını incelediğimizde kadın ve erkeğin toplumda eşit rol aldıklarını ve kadınların ekonomik faaliyetlerde eşit yer aldığını açıkça ifade edebiliriz. Bunun da en önemli sebepleri elbette ki eğitim ve devlet destekli politikalarıdır. Gelişmiş ülkelerin özellikle devlet eliyle yürüttüğü kadını ekonomik ve toplumsal hayatta destekleme faaliyetleriyle kadınlar ekonomide farkındalık yaratmakta ve ülkenin refahına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

İnsani Gelişme Endeksi'nde en üst sırada yer alan Norveç'i ele aldığımızda erkeklerin kişi başına milli geliri (75.731) ile kadınların kişi başına düşen milli geliri (60.153) arasında farkın diğer ülkelere göre oranla daha az olduğunu görmekteyiz. İnsani Gelişme Endeksi'nde 13. Sırada bulunan ve dünya ekonomisinde ciddi bir etkinliği bulunan Amerika'yı ele aldığımızda ise kadın ile erkek arasındaki kişi başına düşen milli gelir farkının 22.309 olduğunu görüyoruz. Bu iki gelişmiş ülkeyi kıyasladığımızda Norveçli kadınların ABD'li kadınlara göre ülke ekonomisinde daha aktif bir rol aldığını ve ekonomik hayata daha fazla katıldıklarını ifade edebiliriz.

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 45-46

Grafik 3.8. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Kişi Başına Milli Gelir(2011 SGP-\$)

Yukarıdaki Grafik 3.8 'de farklı toplumsal ve ekonomik etkinlikleri olan Türkiye'nin de yer aldığı 9 ülke yer almaktadır. Grafiği incelediğimizde ilk göze çarpan nokta gelişmiş ülkelere göre ekonomide erkeklerin kadınlara göre üstte oluşudur. Hindistan örneğini ele aldığımızda kadın ile erkek arasında kişi başına düşen milli gelir olarak açık ara bir fark olduğundan söz edebiliriz.

Dünya ekonomisi sıralamasında 2.611.012 dolar ile 6. Sırada bulunan Hindistan,kadın erkek arasındaki gelir adaleti olarak diğer gelişmiş ülkelere ve hatta gelişmekte olan ülkelere göre çok geride kalmaktadır. Bu verilerde aslında bize bir ülkenin ekonomik gelişmişlik incelemesinin kişi bazlı olarak olması gerekliliğinin önemini göstermektedir.

Grafikte de görüldüğü üzere ekonomik faaliyetlerde kadının önemi Hindistan, Gürcistan ve Fas gibi birçok gelişmekte olan ülkede geri planda kalmaktadır. Bu gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik anlamda kadın ile erkek arasındaki fark elbette ki kadının toplumdaki yeri ve eğitimi ile doğru orantılı olmaktadır. Toplumda bir yer edinmeyen, sosyalleşmeyen, eğitilmeyen ve toplumsal faaliyetlerde aktif bir rol almayan kadınların ekonomik özgürlüğünden söz edemediğimiz gibi ülkenin gelir adaletinden de bahsedemeyiz.

Gelişmekte olan ülkeler arasında kadın ve erkeğin toplumsal rolü bakımında görece diğer ülkelere üst sıralarda yer alan Türkiye her geçen yıl kadının ekonomik hayattaki rolünü arttırmaktadır. 2014 yılı İnsani Gelişme Endeksi raporuna göre Türkiye'de kadınların

kişi başına dufen milli geliri 8.813 \$ iken bu sayı nerdeyse iki katına çıkararak 2018 yılı güncelleme raporunda 15.576 \$ dolar seviyelerine çıkmaktadır. Kuşkusuz ki bu artışın arkasında yatan en önemli neden Türkiye’de kadınlara yönelik destekleme faaliyetleridir.

Devlet eliyle gerçekleştirilen bu faaliyetler kadınların toplumda ekonomik bir rol kazanıp aktif olması hususunda bir pozitif ayrımcılık gerçekleşmektedir. Bu pozitif ayrımcılık kadın ile erkeğin ekonomide eşit Őartlarda üretime katılması için adil bir denge sağlamaktadır.

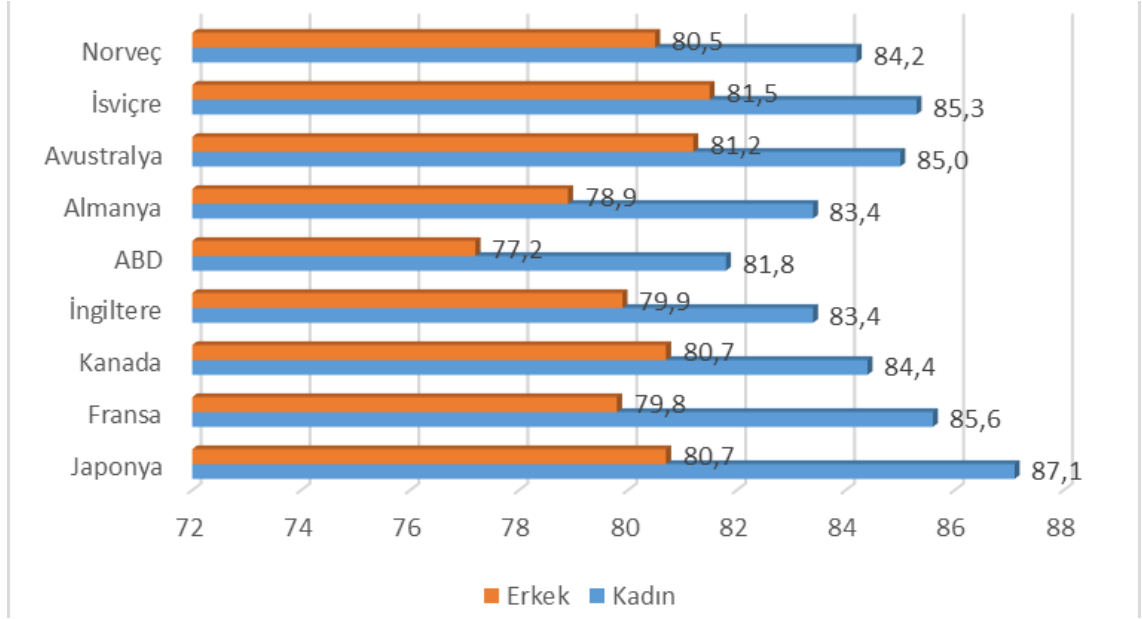
Türkiyede kadın girişimci dernekleriyle beraber yürütülen bu faaliyetler devlet eliyle desteklenmekte ve kadınlara ekonomide yer kazandırmıştır. Özellikle kadın ve erkeğin eğitilmesi için fırsat eşitliği sağlaması ve kadınların ekonomik bağımsızlığını elde etmesi ülkemizin refahı ve gelişmişlik seviyesini yakalaması açısında çok büyük önem arz etmektedir.

3.3.2. Cinsiyete Bağlı Sağlık Endeksi Göstergeleri

Cinsiyete bağlı sağlık endeksi göstergelerinde yüksek insani gelişmeye sahip farklı kıtalarda yer alan, farklı sosyo-kültürel yapıya sahip olan seçilmiş on ülkenin sağlık endeksi değerleri doğumda beklenen yaşam yıl boyutuna göre ele alınarak grafik 3.9’da gösterilmektedir.

Grafik de gelişmiş olan ülkelerin sağlık endeksi göstergelerinde doğumda beklenen yaşam değerleri ele alınarak inceleme yapılmıştır. Aşağıdaki grafik 3.9’ da kadınlar ve erkekler arasındaki yıl farkının fazla olduğu ülkelerin Fransa ve Japonya olduğunu görmekteyiz.

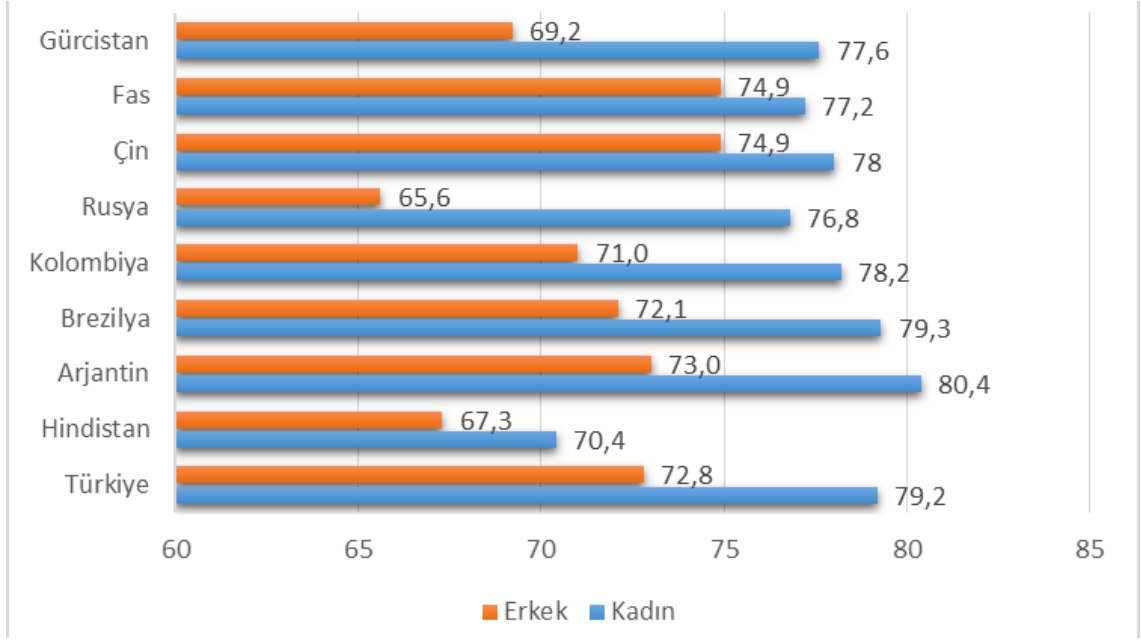
Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 44-45

Grafik 3.9. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Yaşam(Yıl)

İnsani Gelişme Endeksi'nde gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeleri sağlık endeksi yönünden ele aldığımızda gelişmiş ülkelerin erkeklerinin ve kadınlarının, gelişmekte olan ülkelere göre daha uzun bir yaşam sürdüğünü ifade edebiliriz. Bu farkın sebebi kuşkusuz ki ekonomik gelişmişlik yönünden birbirinden ayrılmalarıdır. Ekonomik gelişmişlik sağlayamayıp refaha ulaşamayan toplumlar sağlıklı besinlere ve yaşam koşullarına da erişememektedirler. Gelişmiş ülkelerin sağlık politikalarına baktığımızda yabancı gıdalara ve genetiği değiştirilmiş GDO'lu besinlere karşı bir önlem paketlerinin olduğunu bilmekteyiz.

Gelir düzeyi düşük ülkelerde ise toplum, gıda kalitesinden ziyade gıdaya ulaşmayı hedeflemektedir. Bu ülkelerin sağlık politikalarında da bu yüzden organik ve sağlıklı gıda geri plana itilmektedir. Çünkü asıl hedef açlığı yok etmektir. Gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınmışlığa ulaştıkları için odak noktaları halkın açlık durumundan ziyade halkın sağlığıdır. Bu gelişmişlik ve beraberinde uygulanan politikalar da gelişmiş toplumların yaşam sürelerini uzatmakta ve yaşam kalitelerini arttırmaktadır.

İnsani Gelişme Endeksi raporu 2018 güncelleme raporunda tüm ülkeleri ele aldığımızda Japonya'nın 87,1 yıl ile erkeklerde en uzun yaşam beklentisine sahip olduğunu görmekteyiz. Japonya gerek toplumsal refah seviyesiyle gerekse sağlıklı yaşam kültürüyle yıllardır İGE raporlarında ilk sıralarda yer almaktadır. Kadınları incelediğimizde ise beklenen en uzun yaşam sıralamasında en üst sıra 81,5 yıl ile İsviçreli kadınlara aittir.

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 45-46

Grafik 3.10. Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Yaşam(Yıl)

Yukarıdaki Grafik 3.10 'da farklı ekonomik ve demografik değerlere sahip olan aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 9 ülke yer almaktadır. Gelişmekte olan bu ülkelerin verilerine genel olarak baktığımızda gelişmiş ülkelere göre kıyasla ortalama 5 ile 10 yıl arası bir farktan söz edebiliriz. Şüphesiz ki bu fark tesadüfi oluşmuş bir fark değildir. İnsani Gelişme Endeksi'ne kaynak oluşturan ekonomik kalkınma,oluşan bu doğumda beklenen yaşam farkını bize açıklamaktadır.

Grafik 3.10'a baktığımızda; Erkeklerde beklenen yaşam süresinin en yüksek olduğu ülkeler 74,9 ile Çin ve Fas'tır. Kadınlarda beklenen yaşam süresinin en yüksek olduğu ülkeler ise 80,4 ile Arjantin olurken, Türkiye 79,2 ve Brezilya 79,3 yıl ile onları izlemektedir. Türkiye'nin doğumda beklenen yaşam süreleri kadınlarda 79,2 yıl iken erkeklerde 72,8 yıldır. Kadınlarda doğumda beklenen yaşam Rusya, Kolombiya, Çin, Gürcistan ve Hindistan gibi ülkelerin önünde yer alırken erkekler de ise Brezilya, Gürcistan, Kolombiya ve Rusya gibi ülkelere göre önde yer almaktadır.

Grafikimize bakarak sayısal verilerle bir analiz yaptığımızda; Gelişmekte olan seçilmiş ülkelerin, Cinsiyet Gelişme Endeksi'nin doğumda beklenen yaşam değerlerini baz alarak incelediğimizde en yüksek farkın 11,2 yıl farkla Rusya ve 8,4 yıl farkla Gürcistan olduğunu görmekteyiz. Kadın ve erkek arasındaki yıl farkının en düşük olduğu ülke ise Fas'tır. Çin ve Hindistan 3,1 yıl fark ile Fas'ı izlemektedir.

Doğumda beklenen yaşam sürelerini kadın ve erkek sürelerine bakarak değerlendirdiğimizde; kadınlarda ve erkeklerde en düşük yıla sahip olan ülke Rusya'dır. Rusya'da kadınlarda doğumda beklenen yaşam süresi 76,8 yıl, erkeklerde ise 65,6 yıldır.

Gelişmekte olan ülkeler yeterli ekonomik büyümeyi sağlayamadıkları için yatırımlarından veya halktan aldıkları vergilerle kendilerine bir kaynak oluşturamayıp sağlık alanına gerekli yatırımı yapamamaktadırlar. Dolayısıyla sağlık alanında yapılamayan bu yatırımlar da, toplum sağlığının sürdürülememesine direkt etki etmektedir. Sağlıklı gıdaya ulaşma anlamında gelişmiş ülkelerin gerisinde kalan bu ülkeler sağlık alanında da bir altyapı oluşturamadıkları için gelişmiş ülke seviyesini yakalayamamaktadırlar.

Toplum sağlığını faydalı ve kaliteli besinler etkileyebildiği gibi huzurlu bir yaşamda doğrudan etkilemektedir. Bilindiği üzere ekonomik nedenli kaygılar insanda strese ve kaygıya neden olmaktadır. Bu ekonomik nedenli kaygılar gençlerde gelecek beklentisiyle vuku bulduğunda küçük yaşlardan itibaren stresli bir hayat oluşmaktadır. Bu stresli yaşam beraberinde yaş ilerledikçe ekonomik sıkıntıları da getirmesi halinde toplumun ömrünün fazla olmaması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

Uzun ve sağlıklı yaşayan bir toplum oluşturmak öncelikle eğitim ve beraberinde gelen sağlıklı yaşam koşullarıyla oluşmaktadır. Eğitimli ve sağlıklı bir toplumun ekonomik kalkınmaya ulaşip gelişmiş ülke seviyelerini yakalaması çok doğal bir gelişim olacaktır.

3.3.3. Cinsiyete Bağlı Eğitim Endeksi Göstergeleri

Cinsiyete bağlı eğitim endeksi göstergeleri; insani gelişme endeksinin sağlık endeksi göstergelerinin cinsiyet bazlı incelemesi yapılarak oluşturulmuştur.

Tablo 3.4.Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Beklenen ve Ortalama Okullaşma Oranı(Yıl)

Ülke	Beklenen Okullaşma Oranı		Ortalama Okullaşma Oranı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Norveç	18,6	17,2	12,6	12,5
İsviçre	16,1	16,3	13,9	12,9
Avustralya	23,3	22,5	12,9	12,8
Almanya	16,9	17,0	13,6	14,5
ABD	17,2	15,7	13,4	13,3
İngiltere	17,9	17,0	12,8	13,5
Kanada	16,9	16,0	13,3	12,9
Fransa	16,8	16,0	11,3	11,8
Japonya	15,2	15,3	12,9	12,5

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 44-45

Yukarıdaki Tablo:3.4 'de seçilmiş yüksek insani gelişme seviyesinde olan ülkeler yer almaktadır. Eğitim endeksi verilerine temel oluşturan beklenen ve ortalama okullaşma oranı cinsiyet ayrımlı olarak incelenmektedir. Beklenen okullaşma oranı kıstasında Avustralya, kadınlarda 23,3 ve erkeklerde 22,5 yıl ile en yüksek orana sahiptir. Ortalama okullaşma oranında ise kadınlarda 13,9 yıl ile İsviçre ve erkeklerde 14,5 yıl ile Almanya üst sıradadır.

Tabloda kadın ve erkeklerin ortalama okullaşma oranlarına genel olarak baktığımız zaman gelişmiş ülkelerde eğitimde fırsat eşitliği olduğu görülmektedir. Kadınların okullaşma oranlarının erkeklerle hemen hemen aynı seviyelerde olmasıyla birlikte Norveç, İsviçre, Avustralya, Kanada ve Japonya'da kadınların eğitim hayatının erkeklerden daha fazla olduğu ifade edebiliriz. Fransa ise kadınlarda 11,3 yıl ortalama okullaşma ve erkeklerde 11,8 yıl ortalama okullaşma oranı ile gelişmiş ülkelere kıyasla eğitim endeksi sıralamasında geride kalmaktadır.

Tablo3.5.Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Cinsiyete Göre Beklenen ve Ortalama Okullaşma Oranı (Yıl)

Ülke	Beklenen Okullaşma Oranı		Ortalama Okullaşma Oranı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Gürcistan	15,3	14,8	12,8	12,8
Fas	12,0	12,8	4,5	6,5
Çin	14,0	13,6	7,6	8,3
Rusya	15,9	15,2	12,0	12,1
Kolombiya	14,9	14,3	8,5	8,1
Brezilya	15,9	14,9	8,0	7,7
Arjantin	18,7	16,2	10,1	9,7
Hindistan	12,9	11,9	4,8	8,2
Türkiye	14,7	15,7	7,1	8,8

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 45-46

Tablo:3.5’de aralarında Türkiye’nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin cinsiyet ayrımlı olarak beklenen okullaşma ve ortalama okullaşma oranları yer almaktadır. İnsani Gelişme Endeksi raporu 2018 güncellemesinde 123. sırada bulunan Fas ve 130. sırada bulunan Hindistan, eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin en fazla görüldüğü ülkeler arasında yer almaktadır. Ortalama okullaşma oranında Fas’ta kadın ile erkek arasındaki fark 2 olup Hindistan’da 3,4’dür. Türkiye ise gelişmekte olan ülkeler arasında eğitim endeksinde orta sıralarda olup beklenen ve ortalama okullaşma oranında kadın ile erkek arasındaki farkın az olduğu ülkelerdendir.

Komşumuz Gürcistan’da ortalama okullaşma oranı kadınlarda 12,8 yıl ve erkeklerde de 12,8 yıl olup aynıdır. Türkiye’de ise bu oranlar kadınlarda 7,1 ve erkeklerde 8,8’dir. Gürcistan insani gelişme endeksi sıralamasında 70. sırada olup Türkiye’den 6 sıra geride olmasına rağmen eğitimde kadın erkek eşitliği ve toplam eğitim yılı olarak baktığımızda bizden üst sıralarda yer almaktadır. Bu da bize göstermektedir ki gelir ve sağlık alanında

olduğu gibi eğitim alanında diğer ülkelerin üstünde bir ilerleme kaydedebilirsek, genel sıralamada ve insani kalkınma alanında daha st sıralarda yer alıp gelişmiş ülke seviyelerine ulaşabileceğimizi ifade edebiliriz.

3.4. İnsani Gelişme Endeksi Raporu Ek Göstergeleri

İnsanı gelişme endeksi raporunun ek göstergeleri 2 alt başlık altında incelenmektedir. Raporun ek göstergeleri; işsizlik-istihdam göstergeleri ve refah göstergeleridir.

3.4.1. İşsizlik ve İstihdam Göstergeleri

İşsizlik ve istihdam göstergeleri insani gelişme endeksi raporunun insani yaşam standartlarının analizinde kullanılan sosyal ve tamamlayıcı unsurlarıdır.

Tablo 3.6. Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik ve İstihdam Oranları

Ülke	Tarım Sektörü İstihdamı %	Hizmet Sektörü İstihdamı %	Toplam İşsizlik %	Genç İşsizlik (15-24 Yaş)
Norveç	2,1	78,5	4,2	10,0
İngiltere	1,1	80,5	4,3	11,7
ABD	1,7	79,5	4,4	9,5
Yeni Zelanda	6,6	73,1	4,9	12,8
Japonya	3,5	70,9	2,8	4,6
İspanya	4,1	76,4	17,4	39,4
İtalya	3,9	69,8	11,3	36,9
Hollanda	2,2	81,3	4,9	8,8
Kanada	2,0	78,4	6,4	12,3
Fransa	2,9	76,8	9,7	23,6

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 62-63

Tablo:3.6'ya seçilmiş gelişmiş ülkelerin istihdam ve işsizlik verileri belirli indikatörler ele alınarak yansıtılmıştır. İşsizlik oranı incelemesinde dikkate alacağımız toplam işsizlik ve genç işsizlik oranlarına baktığımızda İtalya ve İspanya'nın da dahil olduğu Güney Avrupa ülkelerinde işsizlik oranlarındaki artışı görmekteyiz. İtalya 36,9 ve İspanya 39,4 ile gelişmiş ülkeler arasında en fazla genç işsizlik oranına sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Japonya ise 2,8 toplam işsizlik oranı ve 4,6 genç işsizlik oranı ile işsizlik sorununun en az yaşandığı ülkeler arasında bulunmaktadır.

Sektörel anlamda bakıldığında gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere göre hizmet sektöründe daha fazla istihdam yarattığını ve bu alanda ilerlediklerini görmekteyiz. Tarımsal ürün ihracatında Dünya'da öncü konumda bulunan Hollanda'da ise tarım sektöründe çalışanların genele oranla az olması dikkat çekmektedir.

Bu durumun sebebi olarak; Hollanda’da tarımsal üretimin makineleşmesini, AR-GE yatırımlarının tarımsal üretime yoğunlaşmasını ve tarım arazilerinin verimli kullanılmasını örnek gösterebiliriz.

Tablo3.7.Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin İşsizlik ve İstihdam Oranları

Ülke	Tarım Sektörü İstihdamı %	Hizmet Sektörü İstihdamı %	Toplam İşsizlik %	Genç İşsizlik (15-24 Yaş)
Bosna-Hersek	19,1	48,7	25,6	55,4
Meksika	13,1	61,1	3,5	6,9
Türkiye	19,4	53,8	11,3	20,3
Hindistan	42,7	33,5	3,5	10,5
Brezilya	10,3	68,8	12,9	30,5
Arjantin	0,5	76,1	8,7	24,7
Rusya	6,7	66,4	5,2	16,3
Çin	17,5	55,9	4,7	10,8
Gürcistan	40,9	46,6	11,6	29,3
Fas	37,5	43,0	9,3	18,0

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 62-65

Tablo:3.7’de farklı sosyo-ekonomik durumlarda olan seçilmiş gelişmekte olan ülkelerin sektörel istihdam oranları ve işsizlik oranları gösterilmektedir. Tüm gelişmekte olan ülkelerin toplam işsizlik ve genç işsizlik oranlarını incelediğimizde bu durumun ciddi bir sorun olduğunu görmekteyiz. Özellikle üretim ve yaratıcılık özelinde çok büyük umutlarla ülkenin geleceğine katkısı olması beklenen gençlerin işsizlik oranlarındaki artış göze çarpmaktadır.

Bosna-Hersek 25,6 toplam işsizlik ve 55,4 genç işsizlik oranı ile gelişmekte olan ülkeler arasında işsizlik sorununun başı çektiği ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye ise kıyaslandığı gelişmekte olan ülkeler arasında kötü bir konumda olmamasına rağmen gelişmiş ülke seviyesine ulaşma amacıyla riskli bir gelişme kaydetmektedir.

2014 yılında 8,1 toplam işsizlik ve 17,5 genç işsizlik oranıyla üst sıralara çıkma hedefiyle planlanan ekonomik kalkınma modellerinin işsizliği azaltma hususunda işe yaramadığını açıkça söyleyebiliriz. Küresel işsizlik sorununun Türkiye'yi etkisi altına almayıp istihdam yaratmada diğer ülkelerden geri kalmaması adına yatırımların yapılıp üretimin artırılması ve başta gençlerin istihdama dâhil olması çok büyük önem arz etmektedir. Üretimden uzak kalan işsiz toplum hem kişi başına hasılayı ve refahı azalmakta hem de üretimde etkisiz kalmaktadır. Yapılacak yatırımlarla işsizliği optimum seviyeye çekmek, global yarışta ülkemize fazlasıyla katkı sağlayacak olup kalkınma yolunda bize hız kazandıracaktır.

3.4.2. Refah Algısı Göstergeleri

Refah algısı göstergeleri insani gelişme endeksi raporunun ek göstergelerinden birisidir. Refah algısı göstergeleri incelerken; eğitim kalitesi, sağlık hizmeti kalitesi, hayat standardı, seçme özgürlüğü ve genel yaşam memnuniyeti endeksi alt başlıklarında analiz edilmiştir. Karşılaştırması yapılacak ülkeler seçilirken farklı kıtalarda, farklı sosyo-kültürel yapıya sahip olan ülkeler ele alınarak analizin daha geniş kapsamlı olması hedeflenmiştir.

Tablo3.8.Gelişmiş Olan Seçilmiş Ülkelerin Refah Algısı Göstergeler

Ülke	Eğitim Kalitesi %	Sağlık Hizmeti Kalitesi %	Hayat Standardı %	Seçme Özgürlüğü %	Genel Yaşam Memnuyeti Endeksi (0-10)
Norveç	90	88	95	95	7,6
İngiltere	70	75	80	81	7,1
ABD	67	77	84	87	7,0
Yeni Zelanda	72	82	88	94	7,3
Japonya	60	71	70	77,5	5,9
İspanya	56	66	71	74,5	6,2
İtalya	57	53	67	62,5	6,2
Hollanda	81	89	92	92	7,5
Kanada	77	77	87	94,5	7,4
Fransa	69	77	78	82,5	6,6

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update: 74-75

Tablo 3.8. de seçilmiş gelişmiş ülkelerin refah algısı göstergelerine temel oluşturan endeksler yer almaktadır. Eğitim kalitesi, sağlık hizmeti kalitesi, hayat standardı, seçme özgürlüğü ve genel yaşam memnuniyet endeksi kıstas alınarak gelişmiş ülkeler kıyaslandığından birinci sırada Norveç yer almaktadır. Genel yaşam memnuniyetini ele alırsak endeks “0” en düşük “10” en yüksek olacak şekilde raporda yer almaktadır. Norveç’in 7,6 genel yaşam memnuniyet endeks değerini 7,5 ile Hollanda ve 7,4 ile Kanada takip etmektedir.

İşsizlik ve istihdam oranlarını incelediğimiz tabloda İtalya ve İspanya’daki işsizlik sorunlarının yansımaları olarak refah algısı göstergelerinde de bu Güney Avrupa ülkeleri düşük sıralarda kendilerine yer bulabilmektedir. İnsani Gelişme Endeksiyle beraber gelişmişliği belirleme anlamında en önemli göstergelerden biri olan refah algısı göstergesi yüzdesel verilerle ülkeler arasında net bir kıyas sağlamamıza imkân sağlamaktadır.

Özellikle yaşam memnuniyeti endeksi, incelediğimiz tüm tabloların toplum psikolojisine yansımış hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Japonya'yı örnek olarak ele alırsak gelişmiş ülkeler arasında diğer endekslerde daima üst sıralarda yer alan Japonya, genel yaşam memnuniyeti endeksinde 5,9 ile alt sıralarda yer almaktadır. Buna sebep olarak; Japonya'nın gelişmiş bir toplum olmasıyla beraber halkın ekonomiden, yaşam kalitesinden beklentisinin artması ve tamamen üretime dayalı duygudan uzak robotik bir yaşam içinde olmaları genel memnuniyetsizliğe örnek olarak gösterilebilir.

Tablo3.9.Gelişmekte Olan Seçilmiş Ülkelerin Refah Algısı Göstergeleri

Ülke	Eğitim Kalitesi %	Sağlık Hizmeti Kalitesi %	Hayat Standardı %	Seçme Özgürlüğü %	Genel Yaşam Memnuyeti Endeksi (0-10)
Bosna-Hersek	56	54	49	53,5	5,1
Meksika	61	55	76	85,5	6,4
Türkiye	50	62	68	63,5	5,6
Hindistan	79	65	76	86	4,0
Brezilya	51	36	66	76	6,3
Arjantin	55	51	63	82	6,0
Rusya	52	35	47	68,5	5,6
Çin	66	65	78	84,5	5,1
Gürcistan	55	53	31	75,5	4,4
Fas	34	27	79	79	5,3

Kaynak: UNDP 2018 Human Development Statistical Update:75-76

Seçilmiş gelişmekte olan ülkelerin refah algısı göstergelerini belirleyen temel endeksler ve ölçütler aşağıdaki Tablo:3.9'da ülke bazlı incelenmiştir. Bu ölçütlerden eğitim kalitesi ve sağlık kalitesi, İnsani Gelişme Endeksi raporunun gelişmişlik kriterleri arasında belirleyici bir konumda yer almaktadır.

Gelir, sağlık, eğitim ve cinsiyet ayrımlı endekslerde düşük değerlere sahip olup alt sıralarda bulunan Hindistan, genel yaşam memnuniyeti endeksinde de gelişmekte olan

lkeler sıralamasında en alt sıralara yerleşmiştir. Bu ilintili sonuçlar raporun tamamlayıcılığı anlamında bizim net sonuçlara varmamıza imkân sağlamaktadır.

Türkiye rneğinde de bu ilişkişel sonuçlar dikkat çekmektedir. Diğer incelediğimiz endekslerin birçoğunda ve genel sıralamada ilerleme kaydeden Türkiye; hayat standardı, sağlık hizmeti kalitesi ve genel yaşam memnuniyet endeksinde de önceki yıllara göre gelişme göstermiştir. 2014 İnsani Gelişme Raporu'nda Türkiye'nin 60 olan sağlık hizmeti kalitesi 62'ye, 55 olan hayat standardı oranı 68'e ve 5,3 olan genel yaşam memnuniyet endeksi de 5,6 ya çıkarak refah ölçümlerimde bizi üst sıralara çıkarmıştır.

Genel yaşam memnuniyet endeksinde gelişmekte olan ülkeler arasında alt sıralarda olmamızın nedeni olarak ülkemizin coğrafi konumundan dolayı gelişmiş toplumlara olan yakınlığımız, bu nedenle ülkemizi daima Avrupa ile kıyaslıyor oluşumuz ve halkın beklentisinin bu doğrultuda yüksek olması örnek olarak gösterilebilir. Genel yaşam memnuniyet göstergesinde 4,0 ile en düşük puana sahip olan Hindistan, 5,6 puana sahip Türkiye'nin gerisinde kalırken, İGE sıralamasında kendisinden daha üst sıralarda bulunan Meksika, Brezilya ve Arjantin'in de gerisinde kalmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsani gelişme ve insani yoksulluk kavramları son zamanlarda daha fazla dikkat çekmiş konulardan birisidir. İnsani gelişme ve insani yoksulluk açıklanırken yoksulluk sorununa sıkça yer verilir. Yoksulluk, uluslararası kuruluşlar ile birlikte küresel bir sorun haline gelmiştir. Klasik iktisat ülkelerin kalkınma düzeylerini incelemeyen yoksulluğu sadece ekonomik bir tanım olarak değerlendirmiştir. İnsani gelişme ve insani yoksulluk kavramları tam da bu noktada ortaya çıkmıştır. İnsani gelişme, yoksulluğun sadece ekonomik bir tanım olmadığı, içinde politikanın, sosyo-kültürel yapının olduğu bir tanımdır. Yoksulluk bu noktada insanı daha geniş açıdan değerlendirmeye alarak insani yoksulluğa uzayan bir yolculuk olarak ele alınabilir.

İnsani gelişme kavramı, Amartya Sen'in kapasite yaklaşımına dayanmaktadır. İnsani gelişmenin sadece ekonomik endekslerle açıklanmaya çalışıldığı geleneksel yaklaşımlar bu kavramı kısıtlamaktadır. Kapasite yaklaşımı, gelir ve mevcut olanın değil insanların hayat kalitesine ve bireyin özgürlüklerine ulaşarak kapasitesine ulaşmasıyla açıklanmaktadır. Bireyin özgürlükleri, mutluluk ve refah kavramlarını içermektedir. Bireyin ekonomik alandaki özgürlüğünün artması kapasite yaklaşımına göre bir araçsal etkidir ve özgürlüğün elde edilmesi için amaçsal işlev kazanılmasına vurgu yapılmaktadır.

İnsani Gelişme Endeksi; Amartyasen'in kapasite yaklaşımına dayanan insanı merkez alarak oluşturulan ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiştir. İnsani Gelişme Endeksi, bireyin özgürlüklerini kapasite yaklaşımıyla ele alırken aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin insanların yaşam düzeylerine etkisini de açıklamaya çalışmaktadır. Bunu açıklayabilmek adına her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yayınlamış olduğu İnsani Gelişme Raporları vardır. İnsani Gelişme Raporları, ülkelerin gelişme düzeylerini, kalkınmışlıklarını ve insanların gelişme seviyelerini açıklamaya çalışan raporlardır. İnsani gelişme raporu göstergeleri, ülkelerin gelişme düzeylerini farklı alanlarda ele alarak açıklamaya çalışan ve kendi içerisinde çeşitli kuruluşların da verileriyle katkı sağladığı rapordur. Raporun içinde eksikliklerin olmasıyla beraber insani gelişmeyi ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerini iyi analiz ederek oluşturulduğundan bahsedebiliriz.

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası yoksulluğa iki farklı bir bakış getirmişlerdir. BrettonWoods kurumlarından olan Dünya Bankası mutlak yoksulluk kavramı üzerine

yoğunlaşarak gelir odaklı yoksulluk yaklaşımını ortaya koyarken, Birleşmiş Milletler ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı yapılanmasıyla yoksulluk kavramını çok boyutlu yoksunluk ve insani gelişme merkezli yaklaşımla değerlendirmektedir.

Bu çalışmada, daha detaylı analiz yapabilmek adına farklı kıtalarda yer alan, farklı sosyo-kültürel yapıya sahip olan seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nun güncel verileri ele alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Rapor da ülkelerin insani gelişme sıralamasına göre bileşik endekslerde yer alan detaylı gösterge verileri kullanılmıştır.

Çalışmada, ülkeler arasındaki kalkınmışlık farklılıklarının temeli saptanmaya çalışılmıştır. Doğru sonuçlara varılabilmek adına insani gelişme endeksi raporu göstergeleri baz alınarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümü incelenmiştir. İncelemenin ardından farklı çıkarsamalar yapabileceğimiz değişik ekonomik ve sosyal yaşantıya sahip ülkeler seçilip grafiksel çalışmaya dahil edilmiştir. Raporun en belirgin göstergelerinden olan gelir düzeyi, sağlık, eğitim, cinsiyet bağlı gelişme, işsizlik, istihdam ve refah algısı endeksleri göz önünde bulundurularak genel geçer bir yargıya varılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak; birinci bölümde de konu edindiğimiz gelir yoksunluğu olan yoksulluğun gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılığı oluşturan temel unsur olduğu saptanmıştır. Gelir düzeyi etkisiyle beraber adeta bir domino etkisi le tüm gösterge endeksler aynı seviyede yer almıştır. Örneğin; gelir düzeyi endeksi göstergesinde alt sıralarda bulunan bir ülke aynı zamanda sağlık, eğitim ve cinsiyete bağlı endekslerde de alt sıralarda yer almaktadır. Bu pozitif korelasyonlara çoğunlukla gelişmekte olan ülkelere rastlanmakla beraber bazı gelişmiş olan ülkelere de bu pozitif korelasyon gözlemlenmektedir.

Bununla beraber gelişmiş ülkeler arasında bireysel refah düzeyi yüksek olan ülkenin insani gelişme raporu sıralamasıyla, sağlık ve eğitim gibi endekslerdeki sıralaması her gelişmiş ülkede aynı olmamaktadır. Bu konuda saptanan en önemli bulgu, bireysel refah olarak belirli seviyeye ulaşmış ülkelere sağlık, eğitim veya cinsiyete bağlı gelişmişlikte farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Örneğin; İzlanda sağlık alanında en gelişmiş ülkelere olmasına rağmen eğitim alanında görece diğer gelişmiş ülkelere göre geri planda kalmaktadır. Bu da bize göstermektedir ki gelişmekte olan ülkeler sıkıntılarının kaynağını gelir temelli yaşarken belirli bir gelir seviyesine ulaşmış ülkeler ise tamamen buldukları

konum, toplumsal yaşayış ve kültürlerine göre çeşitli endekslerde farklı gelişmişlikte ve dolayısıyla sıralamalarda yer almaktadırlar.

Tez bulgularına istinaden öneri olarak gelişmekte olan ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi raporunda insani gelişme sıralamalarının artması ve bireylerin daha iyi yaşam standartlarında yaşaması için devlet temellikalkınmaya yönelik alt yapıların oluşturulmasıyla mümkün olacaktır. En önemli yapılanma ise, gelir endeksi alanında olmalıdır. Çünkü eğitim ve sağlık endeksi alanında yapılacak olan iyileştirmeler tek başına yeterli olmayacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik ve istihdam verilerinin ışığında,gelişmiş olan ülkelere göre nispeten yüksek işsizlik oranlarına ve hizmet sektöründe istihdamın daha düşük olduğuna rastlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim endeksinde okullaşma oranlarının artması, ülkede istihdam alanı bulunamaması ile ne yazık ki geçerliliğini yitirecektir. Gelişmekte olan ülkeler, devlet destekli kalkınma programları ile üretim temelli iyileşmeyi sağladığı durumda, eğitim ve sağlık hizmetlerinin de beraberinde artmasıyla insani gelişmişliğin daha yüksek seviyeleri ulaşacağı sonucuna varılmıştır.

5. KAYNAKLAR

- Ackerman, F. (1997). National Development. From Basic NeedstotheWelfareState, *Human Well-BeingandEconomicGoals Island Press*, Washington D.C, 281-291.
- Akın, A. (2007). Toplumsal Cinsiyet Ayırıcılığı ve Sağlık, *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26 (2), 1-9.
- Aktan, C. C., ve Vural, İ. Y. (2002).*Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 7.
- Altan, F. (2008). *Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Faaliyetleri ve Türkiye'ye Yansımaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altan, Ö. Z. (2004). *Sosyal Politika Dersleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altay, A. (2005). Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyo- Ekonomi Dergisi*, (2), 155- 178.
- Altay, A. (2007). Küreselleşen Yoksulluk Olgusunun Önlenmesinde Mikro finansman Yaklaşımı, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44 (510), 57-67.
- Anand, S.,& Sen, A. (1995). GenderInequality in Human Development: TheoriesandMeasurement, *Human DeveleopmentReport Office OccasionalPaper*, 19, UNDP, New York.
- Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye'de veOecd Ülkelerinde Eğitim Harcamaları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (35), 100- 112.
- Bağdaloğlu, E.(2003, Ekim). Yoksullukla Mücadeleye Yaklaşımlar. Sözlü Bildiri, *Yoksulluk veSosyal Hizmet Sempozyumu*, Antalya.
- Baş,K.(2004). Türkiye'de Zorunlu Eğitim Süresinin Arttırılmasının Sağlayacağı Kazançlar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 59 (3), Ankara, 21-42.
- Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bolukbaşı, B. (2008). Türkiye'de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk,*T.C Marmara Üniversitesi*.
- Bozlağan, R. (2002). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesine Giriş, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11 (1), 56-72.
- Byrne, D.(2005). TheGlobalisation of Poverty: Impacts of IMF and World Bank Reforms, *Sydney: PlutoPress*.
- Çivi, E. (2008). Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), 1-22.

- Çolak, M. (2010).Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi, *Kamu-İş Dergisi*, 11 (3), 109-125.
- Çulha Zabcı, F. (2002). Dünya Bankası'nın Küresel Pazar için Yeni Stratejisi: Yönetişim. *AÜSBF Dergisi*, 57 (3), Ankara, 155-161.
- Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet Ayırıcılığının Sosyolojik Açından İncelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44 (511), 12-27.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- Drewnowski, J. (1977).Poverty: It'sMeaningandMeasurement. *Development andChange*, 8 (2), 183-208.
- Egeli, G. (1996). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Erdoğan, S. (2004). Sosyal Politikada Avrupalı Bir Kavram: Sosyal Dışlanma, *Çalışma Ortamı Dergisi*.
- Ertürk, H. (1998). *Çevre Bilimlerine Giriş* (Üçüncü baskı). Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları,
- Farrell H.,&Caitlin A. (2003).WomenAndPoverty, NationalWomen'sCouncil Of Ireland, 2 (1). (Çev. M. Öztürk. ve B. Işıl Çetin), Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar, *Journal Of Yasar*.
- Fromm, E. (1992). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*. (Çev. Arat, N.). İstanbul: Say Yayınları (Eserin orijinali 1962'de yayımlandı).
- Fukuda-Parr, S. (2003). The Human Development Paradigm: OperationalizingSen'sİdeas on Capabilities. *Feminist Economics*, (2-3), 301-317.
- Gaspar D. (2000). Development as Freedom: TakingEconomics Beyond Commodities-theCautiousBoldness of Amartya Sen. *Journal of International Development*, 12(7), 989-1001.
- George, S. (1997). WinningtheWar of Ideas, *Dissent Magazine*.
- Goldin, I.,&Reinert, K. (2007). Globalizationfor Development: Trade, Finance, Aid, Migration, andPolicy, World Bank. *PalgraveMacmillanUK*.
- Gündoğan, N. (2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele.*ASO Dosya*, 43.
- Günsoy, G. (2005),İnsani Gelişmenin İller Bazında Farklılaşması: Eskişehir Üzerine Bir İnceleme. Dumlupınar Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 1-15.
- Han, E., ve Kaya, A. A. (2006). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (Beşinci Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hodges, A. (2000). Emergency Risk Management I. *Risk Management*, 2 (4), 7-18.

- Jahan S. (2007). Evolution of the Human Development Index, *Oxford University Press*.
- Jahan, S. (2002). Measuring Human Development. *Evolution of the Human Development Index*.
- Jahan, S. (2016a). *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*. NY: United Nations Development Programme (UNDP).
- Jahan, S. (2016b). *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone. Briefing Note For Countries on the 2016 Human Development Report, Turkey*. NY: United Nations Development Programme (UNDP).
- Jahan, S. (2016c). *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*. NY: United Nations Development Programme (UNDP).
- Jolliffe, D. M. & Prydz, E.B. (2017). *Societal Poverty: A Relative and Relevant Measure*. World Bank Policy Research.
- Kabaş, T. (2007). Yoksulluğun Çok Boyutlu Olarak Ölçülmesi ve Ülkeler Arasında Yoksulluk Sıralamalarının Yapılması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 375-394
- Karalı, B. (2005). *İnsani Kalkınma ve Ölçümü: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Karataş, M., ve Çankaya E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3), Burdur, 29-55.
- Kaya, M. (2009). *İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Gelirin Ötesinde Yaşam Standardını ve Refahı Belirlemektedir*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi.
- Kayalidere, G., ve Şahin, H. (2014). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 67.
- Kocacık F., ve Gökkaya Veda B. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6.
- Laçiner, Ö. (2002). Sonsöz Yerine: Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak., N. Erdoğan (Editör), *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri*, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- Levitas, R. , (2005). *The Inclusive Society-Social Exclusion and New Labour*. *Palgrave MacMillan*.
- Mıhçı, H., ve Mıhçı, S. (2003). Türkiye’nin Yakın Dönemdeki İnsani Gelişme Eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21 (2).

- Moghadam, V. M. (2005). *SHS Papers in Women's Studies/ Gender Research The Feminization of Poverty and Women's Human Rights*. Unesco, Paris.
- O'Neill, J. (2001). Piyasa- Etik, Bilgi ve Politika. (Çev: Kaya, Ş. S). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Özdek, Y. (Ed.), (2002). *Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kışkıracında İnsan Hakları, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Peace, R. (2001). Social Exclusion: A Concept in Need of Definition?. *Social Policy Journal of New Zealand*, 16, 17-35.
- Pire, Ö. (2011). *Türkiye'de yoksullukla mücadelede uygulanan sosyal politika programları: Isparta ili örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ravallion, M. (2006). Looking Beyond Averages in the Trade and Poverty Debate. *World Development*, 34 (8), 1374–1392.
- Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by Gender*. Oxford University Press.
- Rüstem Y., ve Şahbaz A. (2003). Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (3), 60.
- Sapancalı, F. (2001). Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 115-140.
- Sen, A. (1984). The Living Standard. *Oxford Economic Papers*, 74-90.
- Sen, A. (2005). Human Rights and Capabilities. *Journal of Human Development and Capabilities*, 6(2), 151-166.
- Sen, A. K. (1999). *Development As Freedom*. Anchor Books, New York.
- Srinivasan, T. N. (1994). Human Development: A New Paradigm or the Wheel?. *The American Economic Review*, 84 (2), 238-243.
- Stiglitz, J. E. (2000). Development Thinking at the Millennium. *Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington*, 13-38.
- Streeten, P. (1994). Human Development: Means and Ends. *The American Economic Review*, 84 (2), 232-237.
- Şener, Ü. (2009). *Kadın Yoksulluğu*. TEPAV, 3-4.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*. İstanbul: İletişim yayınları.

- Şenses, F. (2004). *Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi? Kalkınma ve Küreselleşme*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 62-63
- Todaro, M. P. (1992). Human Development Report 1992. *Population and Development Review*, 18 (2), 359- 363.
- UNDP (1990). Human Development Report, *New York: Oxford University Press*.
- UNDP (1991). Human Development Report, *New York: Oxford University Press*.
- UNDP (1994). Human Development Report, *New York: Oxford University Press*.
- UNDP (1997). Human Development Report, *New York: Oxford University Press*.
- UNDP (2004). *Reducing Disaster Risk – A Challenge for Development*, United Nations Development Programme, New York.
- UNDP (2005). Human Development Report, *New York: Oxford University Press*.
- UNDP (2013). Human Development Report, *New York: Oxford University Press*.
- UNDP (2014). Human Development Report, *New York: Oxford University Press*.
- Uygur, S. ve Yıldırım, F. (2011). *Cinsiyete Bağlı İnsani Gelişme Endeks Yaklaşımları: Türkiye Örneği*. TİSK Akademi, 31-59.
- Walker, A. & Walker, C. (1997). *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*, Child Poverty Action Group, London.
- Wıgley Akkyunlu, A. (2011). Türkiye’de Eğitimin Değerinin Ölçülmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 375 - 385.
- Yavaş, H. (2005). *Doğal Afetler Yönüyle Türkiye’de Belediyelerde Kriz Yönetimi*. Ankara: Orion Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Zübeyde Ceylan Çakmak

Doğum Yeri ve Tarihi: Aydın / 04.03.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :İstanbul Üniversitesi / İktisat Fakültesi / İktisat

Lisansüstü Öğrenimi :Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü /İktisat /
Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller :İngilizce

İş Deneyimi

Satış İdari Uzmanı (2017-2018)İnform Elektronik San. ve Tic. A.Ş.- A
GroupBrandLegrand, Gebze/İstanbul

Gişe-BireyselYetkili Yardımcısı (2018-2018) İNG BANK, Maltepe/İstanbul

Açık Kapı Yetkilisi (2018-2019) Aydın Valiliği Özel Kalem
Müdürlüğü,Efeler/Aydın

İletişim

e-posta Adresi : zubeyde.cyln@gmail.com

Tarih : 02.08.2019